

Вера Бонева ♦ Руско Русев

**РЕГИОНАЛНИТЕ МУЗЕИ
В КУЛТУРНАТА ИНФРАСТРУКТУРА
НА БЪЛГАРИЯ**

Институт за приложна музеология
София ♦ 2017

Тази книга е колективен труд, в който авторските текстове са разпределени по следния начин: *Вера Бонева* е автор на параграфи с номера 2, 3, 5, 9, 12 и 13. *Руско Русев* е автор на параграфи с номера 4, 6, 7, 10, 11 и 14. Параграфи с номера 1, 8, 15, 16, 17 и 18 са подготвени и написани от двамата автори. Статистическите данни в текстовете, таблиците и диаграмите се отнасят основно до 2015 г., ако не е направено друго уточнение. Цитиранията на Интернет портали и информационни сайтове в световната дигитална мрежа са актуални към 1 февруари 2017 г.

Книгата е издадена по Научно-изследователски проект "Модел за социализация на културно-историческото наследство в "интелигентен град" (ръководител проф. д-р София Василева), финансиран от Фонд "Научни изследвания" на Министерството на образованието и науката – Договор ДН05/3 от 14.12.2016 г.

Научен редактор: Йордан Желев

© Вера Бонева, 2017

© Руско Русев, 2017

© Издателство "За буквите – О писменехъ", 2017

ISBN 978-619-185-288-8

Vera Boneva ♦ Rusko Russev

**REGIONAL MUSEUMS
IN THE CULTURAL INFRASTRUCTURE
OF BULGARIA**

Institute for Applied Museology
Sofia ♦ 2017

This book is a collective work with the following copyright participation: *Vera Boneva* is the author of paragraphs 2, 3, 5, 9, 12, 13, *Rusko Russev* is the author of paragraphs 4, 6, 7, 10, 11, 14. The authorship of paragraphs 1, 8, 15, 16, 17, 18 belongs to both. Statistical data in the texts, tables and diagrams refer mainly to the year 2015 – if we are not noted something else. References on the Internet portals and sites are relevant to 1st February 2017.

This book was published under the Scientific Research Project "Models for Socialization of the Cultural and Historical Heritage in the Smart City" (headed by Prof. Dr. Sofia Vassileva), financed by the "Scientific Research" Fund of the Ministry of Education and Science – Contract № ДН05/3 of 14.12.2016

Text Editor: Yordan Zhelev

© Vera Boneva, 2017

© Rusko Russev, 2017

© "За буквите – О писменехъ" Publishing House, 2017

ISBN 978-619-185-288-8

СЪДЪРЖАНИЕ // CONTENTS

1. Въведение	7
1. Introduction	7
2. Предистория и история	10
3. Prehistory and History	10
3. Правна рамка	17
3. Legal Framework	17
4. Положеност в обществото	28
4. Embeddedness into Society	28
5. Мрежа от обекти и резервати	45
5. Network from Sites and Reserves	45
6. Фондове и колекции	51
6. Funds and Collections	51
7. Експозиции	72
7. Exhibitions	72
8. Кадрови състав и управление	88
8. Personnel and Management	88
9. Научноизследователска и издателска дейност	104
9. Scientific and Publishing Activities	104

10. Публики и публичност	115
10. Audiences and Publicity	115
11. Финансиране и пазарни практики	127
11. Financing and Market Practices	127
12. Учим в музея: образователни дейности	142
12. We are studying into the Museum: Educational Activities	142
13. Регионални дейности	151
13. Regional Activities	151
14. Международни дейности	163
14. International Activities	163
15. Музеи online	174
15. Museums Online	174
16. Перспективи	193
16. Perspectives	193
17. Списък на таблиците и диаграмите	194
17. List of Tables and Diagrams	194
18. Приложение	196
18. Annex	196
19. Източници	197
19. Sources	197

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Тази книга е вдъхновена от убедеността ни във *високата мисия на българските музеи*, призвани не само да опазват и популяризират културното наследство, но и да помагат на съвременното поколение по-леко да преживява постоянните социални трансформации, намирайки смислени опори в миналото, в съвременното изкуство, в природната среда. Подготвихме я не като предписание или задание, а като фактологично и аналитична основа за анализ на мрежата от регионални музеи, съставляващи опора на системата от институции на паметта – не само в областните градове, но и в страната като цяло.

Съдържанието е структурирано на основа на водещите направления на музейната работа, добре познати като *museum basics* – открити в основните нормативни документи и във водещите академични обзори, посветени на музейната тематика. Част от присъщите на всяко основно направление практики и дейности са обговорени по-обстоятелствено, други – по-общо. Споменатият подход е израз на представата ни за практическата необозримост на цялото приложно поле на многообемното и разнородно присъствие на регионалните музеи в съвременния обществен живот на България.

В книгата интерпретираме въпросите на фондовата работа с особено внимание върху състоянието и променящата се структура на колекциите в контекста на съвременния *collections management*. Не отминаваме по-деликатни теми като финансирането на музейните организации и излизането на музея на пазара на културни продукти. Засягаме тематиката за разширените социални отговорности на културния сектор, за дигиталният сегмент на музейната дейност, за състоянието на материалната инфраструктура – сградите и обектите. Открояваме значението на партньорствата с образователни и академични институции, със структурите на държавната власт – централна и местна. Водеща е идеята за регионалните музеи като фундаментален сегмент от националната музейна система.

Анализирали сме правно-организационната и структурна адекватност и съвременните задачи на музеите, специализациите на

регионалните структури като национални центрове в музейно-методическите задачи на институтите (напр. фондова дейност, консерваторско-реставраторска дейност, научна дейност, експозиционна и изложбена работа, образователни задачи, работа с деца, събирателска работа, прилагане на съвременните информационни технологии в дейността на музеите). Съществен акцент поставяме върху темата за кадровото осигуряване и развитието на професионалния ресурс, преподавателска и обучение на музейните специалисти. Специално внимание отделяме за новите задачи пред музеите, работата им с публиките и собствената им публичност, международната им дейност и включването им в трансгранични и интернационални проекти. Споделяме и нашите виждания за перспективите на развитие на регионалните организации на паметта като важен сегмент от инфраструктурата на отговорните институти за опазване на културното наследство.

В хронологически план тематичния център на проучването е положен върху последните 15 години – от момента на учредяването на първите 11 регионални музея до края на 2015 г. Част от наблюденията се простират и по-назад във времето, докосвайки се до факти и прояви, свързани с бившите окръжни и/или общински музеи – формални и фактически предшественици на днешните регионални. Засегнали сме въпроси, които избуяха и през отминалата 2016, но статистическите данни се отнасят към 2015 г. Целта е да открием водещите тенденции по максимално коректен начин, без да изпускаме из поглед актуалното състояние на визираната културна мрежа.

Като основни източници на информация при създаването на тази книга ни послужиха материалите, които всеки един от 31-те регионални музея ни предостави за работата си, за кадровата си структура, за фондовете и управлението си. Значим обем от данни получихме и от Министерството на културата, което поддържа Регистър на музеите и ежегодно акумулира представителен обем данни за българските музеи от публичния сектор. Периодичните издания и другите печатни материали – каталози, пътеводители, справочници, сборници, монографии, дигитални – създадени и разпространени от регионалните музеи през последните 15 години, също ни осигуриха значим обем представителни и убедителни данни за основните аспекти на интересуващата ни тема. Полезни, макар и

непълни, се оказаха и сведенията, които почерпихме от интернет сайтовете на проучваните структури, от дигиталните бази данни на регионалните библиотеки и от информационните ресурси на Националния статистически институт. Малко по-предпазливо, но системно и коректно сме използвали материали и от национални и локални медии – предимно електронни издания. Като цяло, достъпните (описателни и статистически) данни за работата на регионалните музеи се оказаха не само силно информативни, но и вътрешно кохерентни с оглед на различните форми и формати, под които ги издирихме и систематизирахме. Завършвайки тази книга, си помечтахме за по-пълен Регистър на музеите и за по-голям обем публично оповестена информация за кариерното развитие на музейните специалисти, за движението на финансите в публичните музеи и за управлението на онази част от фондовете с културни ценности, която е извън експозициите. Осезаема е и необходимостта от по-еднозначно оповестяване на данни за собственическия статут, физическото състояние и концепциите за опазване и съвременяване на сградния фонд, обитаван от регионалните музеи. Високи са и очакванията ни по отношение на по-осезаема видимост на книжовното наследство и архивното богатство на регионалните музеи в пространството на съвременните академични и културни общувания.

Благодарим за подкрепата и съпричастието към нашата работа на ръководствата на всички музеи, дори и на единичните колеги, които първоначално приеха упорните ни настоявания за събиране на данни и факти като леко досадство, но после станаха наши съмишленици. Особено сме задължени на колегите, които системно участваха в преките и косвени дебати върху част от темите на настоящото изследване, поддържани от нас във Фейсбук или на музейните форуми, проведени през отминалата 2016 г. Готови сме да приемем както позитивите, така и негативите на амбициозната идея за пространен и многоаспектен аналитичен разрез на огромния културен капитал на нацията, инвестиран в структурите, обектите и най-вече в професионалните екипи на българските регионални музеи.

1. ПРЕДИСТОРИЯ И ИСТОРИЯ

По-голяма част от действащите към момента регионални музеи в България са *непреки приемници* на създадените в края на 40-те и началото на 50-те години на предходното ХХ столетие окръжни исторически музеи, пребивавали за кратък период в началото на 80-те години в системата на окръжните дирекции "Културно-историческо наследство". Окръжните исторически музеи бяха стабилни структури с относително многоброен за времето щат и с финансови възможности, подсигурирани от централния бюджет на държавата. През 70-те и 80-те години те се наложиха като ключови звена в местната културна инфраструктура, изпълнявайки регулативни и методически функции по отношение основните музейни дейности и спрямо останалите музеи в съответния административен окръг. Приоритетни бяха експозиционната и научноизследователската дейност, както и логистичното осигуряване на публични събития с културно-исторически профил¹.

След краха на комунистическия режим, в началото на 90-те години бившите окръжни музеи получиха статут на общински и ограничиха дейността си само върху територията на общините, които тогава бяха и областни центрове. Последваха отчетливи рестрикции във финансирането и осезаеми кадрови сътресения. Този режим доведе до силно парцелиране на дейностите по опазване на движимото културно наследство – още повече, че той се отнасяше и до библиотечната мрежа. С оглед преодоляване фрагментирането на музейната и библиотечната системи, приетият през 1999 г. Закон за закрила и развитие на културата въведе категорията на *регионалните културни организации*. В държавния сектор новият модел се приложи едновременно за библиотеките и за музеите, ка-

---

¹ Адекватна представа за мястото и ролята на окръжните музеи в културното всекидневие на съответните градове и на страната създават някои исторически проучвания, съставени от учени с утвърден професионален престиж и с опит в музейното дело. Виж напр.: *Иван Лалев*. Исторически музей – Ловеч (1895–2005). Велико Търново: Издателска къща "Витал", 2007; *Светла Димитрова*. История на Старозагорския музей. Стара Загора: Издателство "Дъга", 2007.

то през 2000 г. бяха създадени 11 регионални музея². Считано от 1 юли 2000 г. историческите музеи в 11 областни града бяха обявени за регионални – Бургас, Варна, Велико Търново, Враца, Кърджали, Кюстендил, Пазарджик, Плевен, Русе, Стара Загора, Шумен. В специалното постановление на Министерски съвет, издадено за урегулиране на тази материя, изрично бяха очертани териториалните граници на дейност на всеки един регионален музей. 11-те нови институции бяха учредени така, че да отговарят за музейните дейности в по две или три административни области, с което се възстанови действалият до 1989 г. принцип за (почти³) цялостно покриване на страната с държавни музейни институции, отговорни за опазването на културното наследство не само в района на съответния град и община, но и в териториалния обхват на няколко административни области. Към момента на създаването на 11-те регионални музея този подход е особено значим за местата, където няма действащи музеи и музейни сбирки⁴. А също така и за местата, където има такива, но тяхната работа не отговаря на високите стандарти за обгрижване и популяризиране на движимите културни ценности.

Таблица №1
Регионални музеи в България към 2016 г.

<i>Музей</i>	<i>Седалище и адрес</i>	<i>Тематичен обхват</i>	<i>Териториален обхват</i>	<i>Година и акт на създаване</i>
РИМ – Благоевград	Благоевград, ул. Рила 1	общ	Област Благоевград	2006 г., ПМС №80, 7 април 2006
РИМ –	Бургас,	общ	Област	2000 г.,

²Държавен вестник (ДВ), бр. 65 от 8 август 2000.

³ Уточнението "почти" се налага поради факта, че с първото (от 2000 г.) и с второто (от 2006 г.) постановления за регионалните културни институции регионални музеи за София град и за Софийска област не бяха създадени.

⁴ В рамките на настоящия текст употребяваме популярната квалификация *музейни сбирки* за обозначаване на обществените колекции към читалища, училища, университети, общини, предприятия и др., които не функционират като пълноценни музеи. Тяхната дейност се урежда с Наредба №9 за реда за създаване и управление на обществените колекции. // ДВ, бр. 39 от 22 май 2012.

Бургас	ул. Славянска 69		Бургас	ПМС №153, 28 юли 2000
РИМ – Варна	Варна, бул. Мария-Луиза 41	общ	Област Варна	2000 г., ПМС №153, 28 юли 2000
РИМ – Велико Търново	Велико Търново, ул. Никола Пиколо 2	общ	Област Велико Търново	2000 г., ПМС №153, 28 юли 2000
РИМ – Видин	Видин, ул. Цар Симеон Велики 13	общ	Област Видин	2006 г., ПМС №80, 7 април 2006
РИМ – Враца	Враца, пл. Христо Ботев	общ	Област Враца	2000 г., ПМС №153, 28 юли 2000
РИМ – Габрово	Габрово, ул. Опълченска 19	общ	Област Габрово	2006 г., ПМС №80, 7 април 2006
РИМ – Добрич	Добрич, ул. Гурко 4	общ	Област Добрич	2006 г., ПМС №80, 7 април 2006
РИМ – Кърджали	Кърджали, ул. Републиканска 4	общ	Област Кърджали	2000 г., ПМС №153, 28 юли 2000
РИМ – Кюстендил	Кюстендил, бул. България 55	общ	Област Кюстендил	2000 г., ПМС №153, 28 юли 2000
РИМ – Ловеч	Ловеч, ул. Тодор Кирков 1	общ	Област Ловеч	2006 г., ПМС №80, 7 април 2006
РИМ – Монтана	Монтана, ул. Цар Борис III 2	общ	Област Монтана	2006 г., ПМС №80, 7 април 2006
РИМ – Пазарджик	Пазарджик, пл. Константин Величков 15	общ	Област Пазарджик	2000 г., ПМС №153, 28 юли 2000
РИМ – Перник	Перник, ул. Физкултурна 2	общ	Област Перник	2006 г., ПМС №80, 7 април 2006
РИМ – Плевен	Плевен, ул. Стоян Заимов 3	общ	Област Плевен	2000 г., ПМС №153, 28 юли 2000

РВИМ – Плевен	Плевен, ул. <i>Васил Левски</i> 157	специализиран	Област Плевен	2016, ПМС №292, 8 ноември 2016
РАМ – Пловдив	Пловдив, пл. <i>Съединение</i> 1	специализиран	Област Пловдив	2006 г., ПМС №80, 7 април 2006
РЕМ – Пловдив	Пловдив, ул. <i>Д-р Стоян Чомаков</i> 2	специализиран	Област Пловдив	2006 г., ПМС №80, 7 април 2006
РПНМ – Пловдив	Пловдив, ул. <i>Христо Данов</i> 34	специализиран	Област Пловдив	2006 г., ПМС №80, 7 април 2006
РИМ – Пловдив	Пловдив, пл. <i>Съединение</i> 1	специализиран	Област Пловдив	2006 г., ПМС №80, 7 април 2006
РИМ – Разград	Разград, ул. <i>Априлско въстание</i> 70	общ	Област Разград	2006 г., ПМС №80, 7 април 2006
РИМ – Русе	Русе, пл. <i>Александър Батенберг</i> 3	общ	Област Русе	2000 г., ПМС №153, 28 юли 2000
РИМ – Силистра	Силистра, ул. <i>Георги Раковски</i> 24	общ	Област Силистра	2006 г., ПМС №80, 7 април 2006
РИМ – Сливен	Сливен, ул. <i>Цар Освободител</i> 18	общ	Област Сливен	2006 г., ПМС №80, 7 април 2006
РИМ – София	София, пл. <i>Бански</i> 1	общ	София град, област София	2015 г., ПМС №299, 5 ноември 2015
РИМ – Смолян	Смолян, ул. <i>Дичо Петров</i> 5	общ	Област Смолян	2006 г., ПМС №80, 7 април 2006
РИМ – Стара Загора	Стара Загора, ул. <i>ГрафИгнатиев</i> 11	общ	Област Стара Загора	2000 г., ПМС №153, 28 юли 2000
РИМ – Търговище	Търговище, ул. <i>Митрополит Андрей</i> 1	общ	Област Търговище	2006 г., ПМС №80, 7 април 2006
РИМ –	Хасково,	общ	Област	2006 г.,

Хасково	пл. <i>Свобода</i> 19		Хасково	ПМС №80, 7 април 2006
РИМ – Шумен	Шумен, бул. <i>Славянски</i> 17	общ	Област Шумен	2000 г., ПМС №153, 28 юли 2000
РИМ – Ямбол	Ямбол, ул. <i>Бяло море</i> 2	общ	Област Ямбол	2006 г., ПМС №80, 7 април 2006

С Постановление №80 от 20 април 2006 г.⁵ беше внесена съществена промяна в териториалната структура на регионалните музеи. На основание данните за слаба ефективност на дейности и трудно осъществяване на контрол и координация в широкия обхват на две или три административни области, се премина към възстановяване на наложилия се през третата четвърт на ХХ век модел за поддържане на музейни институции с регионален обхват, разположени във всеки един областен град. Така, според цитираното постановление, се създадоха още 18 регионални музея⁶, а териториалният обхват на дотогавашните беше променен. Частично модифицирани бяха и функциите на новите и обновените музеи. Създаде се ситуация, при която в седалищния град на всяка една от административните области (без София град и Софийска област) функционират регионални музеи, чийто обхват на дейност съвпада с границите на съответната административна област.

Очертаният модел, близък и на историческата традиция в страната, действа и към момента. В него са направени две корекции. Първата е свързана с преобразуването на *Музея за история на София* в регионална културна институция. Споменатият адекватен на обществените реалности и неоснователно забавен във времето акт беше реализиран с Постановление на Министерски съвет № 299 от 15 ноември 2015 г.⁷ Софийският регионален музей стана административно-управленски факт с обновяването на правилника му от Столичния общински съвет – Решение №97 по Протокол №6

⁵ ДВ, бр. 33 от 21 април 2006.

⁶ Нови регионални музеи през 2006 г. се създадоха в областите Благоевград, Видин, Габрово, Добрич, Ловеч, Монтана, Перник, Пловдив (четири музея – исторически, етнографски, археологически, природонаучен), Разград, Силистра, Сливен, Смолян, Търговище, Хасково, Ямбол.

⁷ ДВ, бр. 88 от 13 ноември 2015.

от 14 януари 2016 г. С Постановление на Министерски съвет №292 от 8 ноември 2016 г. общинският Военноисторически музей в Плевен беше преобразуван в Регионален военноисторически музей – Плевен. В мотивите към подкрепения от местната общественост и от Министерството на културата акт се изтъква значимостта на институцията, която при това е прикрепена към широка мрежа от обекти и недвижими културни ценности. Без да абсолютизираме посочените две трансформации (които при това се осъществиха в рамките на 12 месеца), си позволяваме да допуснем, че появата на двата нови регионални музея е свидетелство за работещия характер на модела, заложен в традицията, законодателството и добрите практики от последните 15 години.

След описаните по-горе преобразувания в страната вече действат 31 регионални музея, чийто обхват покрива *цялата територия на България* с институции, които са пряко отговорни за целия сегмент на движимото, както и за съществени компоненти на книжовното, архивното, нематериалното и недвижимото културно наследство. Макар и приложен постъпателно, принципът за разпространение на музейната експертиза във всички области и общини е реализиран успешно – десетилетие и половина след влизането в сила на Закона за закрила и развитие на културата. Визираното обстоятелство е силен позитив за културната ни инфраструктура, при все че върху него личат и *два отпечатъка на несъразмерност*. Първият се отнася до наличието на четири профилирани регионални музея в Пловдив при доминиращ принцип регионалните музеи да са общи по тематика. Вторият е свързан с високата отговорност на Софийския исторически музей, който би трябвало да развива дейност в две административни области – София град и Софийска област, където са концентрирани почти 40 музейни институции, т.е. около 1/5 от всички в страната.

Систематизираните в *Таблица №1* данни показват убедително, че преобладаващият брой регионални музеи в България са *общ* по профил. Това обстоятелство е залегнало изрично в актовете на създаването им и в правилника на всяка една отделна институция. Само 5 от музеите са *специализирани* – четирите регионални музея в Пловдив и новият Регионален военноисторически музей в Плевен. Знайно е, че общият тематичен профил не обозначава изчерпателност. По-голямата част от визираните структури нямат

отдел "Природа" или отдел "Изкуство". По стечение на ред (обективни и субективни) обстоятелства, през третата четвърт на миналия век художествените колекции в областните градове бяха обособени и на тяхна основа бяха създадени общински художествени галерии. Към момента само две от художествените галерии в областните градове са филиали на местните регионални музеи – Видин и Враца. Доколко настоящото административно положение е адекватно на съвременните реалности и на Закона за закрила и развитие на културата, бихме могли да поразсъждаваме, но подобна умозрителна конструкция едва ли би дала реален тласък за промяна.

Независимо от някои несъразмерности и дисбаланси, действащите към момента 31 регионални музея в България съставляват жилав конструкт от устойчиви и жизнени институции с богати фондове, относително подходящ сграден фонд, разгърнатата мрежа от обекти и филиали, открояваща се активност в опазване на културното наследство и екипи с висока експерност. Налични са и трудности. Те са свързани най-вече с неадекватния модел на финансиране, с усложнената подчиненост спрямо структурите на местната власт и централната администрация. Нелеки са и предизвикателствата, произтичащи от бурно променящото се пространство на публичните общувания и динамиката на социалните приоритети и очаквания. Част от тези трудности ще бъдат коментирани в следващите части на книгата, където ще се опитаме да предложим и евентуални подходи за тяхното преодоляване. Дори и да не се реализират промени към по-добро функциониране на системата, съответстващи на нашите очаквания, със сигурност ще считаме настоящия труд за резултатен, ако провокира дискусии и насочи фокуса на общественото мнение и на колегията към не съвсем продуктивните елементи на успешния и ефективен като цяло институционален модел на регионалните културни организации.

3. ПРАВНА РАМКА

Създаването на регионалните музеи през 2000 г. е резултат от промяната на управленския модел в културния сектор, въведен чрез *Закона за закрила и развитие на културата (ЗЗРК)* влязъл в сила през 1999 г. С цел по-стриктно съблюдаване на 10-те принципа на културната политика, изведени в чл. 2 на споменатия нормативен акт, се предвижда съществуването на *регионални културни институти*, които са юридически лица с бюджет, осъществяващи дейност на територия, определена с акта на учредяването им. Самото учредяване е предшествано от сложна съгласувателна процедура – общински самоуправленски органи, областен управител, Министерство на културата. Актовете за създаването, преобразуването и закриването на регионалните културни институти се издават от *Министерския съвет*. Последното обстоятелство еднозначно полага регионалните музеи в общонационалното пространство, регулирано административно от най-висшия орган на изпълнителната власт в страната. Всички издадени към момента актове на Министерски съвет за създаване и преобразуване на регионални музеи се позовават на чл. 9, ал. 2, от ЗЗРК. В тях, освен териториалният обхват, седалището и адреса на институцията, се посочват основните дейности, които тя би трябвало да развива⁸.

На практика всички 31 регионални музея, съществуващи към момента, *не са новоучредени*, а са преобразувани бивши общински културни институции. Този факт е естествен с оглед спецификата на музейната работа, предполагаща дългогодишно натрупване на културни ценности в колекциите, системни издирвателски и проучвателски усилия, центрирани върху артефактите и (не на пос-

---

⁸ *Постановление №153* от 20 юли 2000 за преобразуване на културни институти в регионални библиотеки и музеи. // *ДВ*, бр. 55 от 8 август 2000; *Постановление №80* от 7 април 2006 за изменение и допълнение на нормативни актове на Министерски съвет. // *ДВ*, бр. 33 от 21 април 2006; *Постановление №299* от 5 ноември 2015 за преобразуване на Общинския културен институт "Музей за история на София" в Регионален исторически музей – София. // *ДВ*, бр. 88 от 13 ноември 2015; *Постановление №292* от 8 ноември 2016 за преобразуване на общински културен институт "Дирекция "Военноисторически музеи" – Плевен в Регионален военноисторически музей – Плевен. // *ДВ*, бр. 90 от 15 ноември 2016.

ледно място) придобита с дългогодишен труд публична легитимност и разпознаваемост в културното всекидневие на съответните областни градове и в страната като цяло. Не ще и съмнение, че този административен подход е адекватен на националната ни традиция. Той е знак за приемственост в развитието на институциите на паметта и е белег за уважение на политическите тела в централната и местна администрация към неподатливата на йерархизиране и трудна за управление материя на културните процеси и дейности.

Законът за културното наследство (ЗКН) прецизира регламентацията на визираната материя, като постановява, че регионалните музеи развиват дейността си на основа на предоставени от държавата или общините културни ценности и сграден фонд (чл. 27, ал. 3). Този текст е изключително важен, тъй като колекциите и сградния фонд са ключовите елементи за функционирането на всеки един музей. Както посочваме в следващите части на настоящата книга, регионалните музеи се открояват както с обемните си и представителни колекции, така и с разнообразния и атрактивен (макар и не винаги в най-добро физическо състояние) сграден фонд. Тук обаче е необходимо да направим две изрични уточнения.

Първото уточнение се отнася до въпроса за носителя на правото на собственост върху всяка една културна ценност, която е вписана във фонда на съответния музей. От особено значение е да има ясни записи в това отношение, които да регистрират споменатата информация в музейната документация. Двусмислието на националната норма по някои аспекти от този въпрос⁹ и недовършената работа по създаването на Националния музеен фонд са сериозни пречки за прецизирането на визирания сегмент от музейната дейност. В конкретната ситуация, свързана с регионалните музеи, юридическата собственост върху културните ценности има отношение към модела и обема на бюджетното финансиране на институцията, което би трябвало да се реализира при определени про-

---

⁹ В ЗКН изрично е отбелязано, че археологическите ценности са собственост на държавата. §9 от Преходните и заключителни разпоредби на закона прехвърля всички неархеологически материали в музеите към общините. За регионалните музеи обаче остава неяснота, която е пречка за управлението на фондовете.

порции от държавния и общинските бюджети в зависимост от съотношението на държавните и общински културни ценности във фонда на музея. Към момента подобен подход е неприложим, при все че нито държавата, нито общините странят от финансовите си ангажименти към регионалните музеи.

Второто уточнение се отнася до сградния фонд на регионалните музеи. Въпреки че има яснота относно собствеността на всяка една от сградите, предоставена на конкретните институции, необходимостта от пълно документиране на съответните недвижиминости остава. Особено когато това се отнася до сгради, които са културни ценности с национално или местно значение. Цялостните и проследими комплекти от актове, отнасящи се до статута, ползването, ремонтите и реконструкциите на музейните здания са задължителен елемент на доброто управление. Знайнo е при това, че неизрядността на тази документация в много от случаите е пречка за получаване на европейско и(ли) национално финансиране по инвестиционни проекти. В качеството си на добри стопани регионалните музеи полагат грижи за предоставения им сграден фонд, но понякога собствениците (в лицето на държавата или общината) не са достатъчно акуратни в грижата си за "своята" собственост. Макар и относителни в публичния сектор, тези разграничения имат своята специфична тежест при по-мощабни дейности, свързани с поддържането и реконструкциите на музейните сгради. Поставяме акцент върху този въпрос най-вече с оглед избягването на ситуации, при които на музеите им се налага да инвестират част от приходите си за опазване на сградния фонд, вместо да ги вложат в преки дейности, в грижа за артефактите или за повишаване квалификацията на музейния екип.

Законът за закрила и развитие на културата и Законът за културното наследство регулират и въпросите около *финансирането* на регионалните музеи. Три са основните предвидени източници на финансиране: 1) бюджетът на общината, на чиято територия е седалището на съответния музей; 2) бюджетите на общините, включени в териториалния обхват на музея; 3) държавния бюджет. Допустими са и други източници – собствени приходи, проектно финансиране, целево финансиране за определени дейности, дарения. Привидно този модел би трябвало да осигури стабилни приходи от разнородните източници, които са заложенi. В практически

план обаче нещата през последните години са препоредени по начин, изместващ в известна степен центъра на идеята, заложен в двата цитирани закона. След въвеждане на принципа за делегирано финансиране на субсидирани от държавата дейности, бюджетите на регионалните музеи се оказаха функционално зависими от целевата държавна субсидия. Позитивният факт от постъпателното нарастване на тази субсидия обаче доведе до един контрапродуктивен момент – постъпателно финансово оттегляне на общините от целевото финансиране на музеите в областните градове. Разбира се, преките и косвените субсидии не са пренебрежимо малки. В градове като Стара Загора, Пловдив, Варна, Русе, София, Шумен тези субсидии възлизат на относително големи суми. Отделят се и средства за поддържане на сградния фонд – макар и на принципа на минималното усилие. Самите музеи, сдобили се чрез механизма на делегирания бюджет с възможност да управляват собствените си приходи, разшириха спектъра на своите инициативи и прояви и обогатиха фондовете, експозиционните, образователните и научноизследователските си дейности.

Извън обхвата на горните съждения остава един нерешен в практически план въпрос, отнасящ се до *регионалните дейности на регионалните музеи*. По закон общините (освен тази, в която е седалището на музея) би трябвало да отделят бюджетни средства за регионалния музей. В реалността обаче това не се случва регулярно. Само в отделни случаи се реализира целево финансиране на определени дейности – основно археологически проучвания или експертна помощ на местните музеи и музейни сбирки. Този въпрос стои отворен вече 17 години и по всичко личи, че той няма да се разреши без посредничеството на Министерството на културата, Министерския съвет и легитимния представител на общинските администрации – Националното сдружение на общините в Република България (НСОРБ). Препоръчително е в годишния наръчник за управление на местните бюджети, който НСОБ издава ежегодно, да се включат инструкции в тази насока, които да имат императивен характер за общините, като се определи и скала за вноски в бюджетите на регионалните музеи, отговаряща на демографските и икономическите параметри на съответната регионална общност. Ако подобна инициатива е съгласувана с принципала на българските музеи – министърът на културата, то тя би била не само

ефективна, но и би довела до *реално и съдържателно активизиране на контактите между регионалните музеи* и всички общини в съответните административни области.

Законът за културното наследство съдържа един добре познат на колегията текст, който буквално е пренесен и във всички правилници на музеите от публичния сектор. Става дума за чл. 31, според който "независимо от вида на организацията и формата на собственост", музеите се ръководят: "1) методически от Министерството на културата; 2) в административно-организационно отношение – от кмета на общината или собственика; 3) в научноизследователската дейност – от Българската академия на науките и съответните ведомствени и научноизследователски институти и учреждения." Методическото ръководство от страна на Министерството на културата не подлежи на съмнение, но то не изчерпва функциите на ведомството по отношение на музеите. Контролната функция, която се осъществява чрез Инспектората за опазване на културното наследство, също би трябвало имплицитно да присъства в този параграф. По отношение на ръководството от страна на кмета на общината, за регионалните музеи трябва само да предпологаме, че става дума за кмета на общината, в която се намира седалището на музея. Тук също е пропуснат фактът, че освен от кмета, част от решенията за музея – бюджет, правилник, такси и др., са от компетенциите на общинския съвет. Третият параграф също е неизчерпателен и аморфен. Той пренебрегва другата голяма академия, създадена със закон – Селскостопанска академия. Висшите училища, които поддържат научноизследователска дейност в профила на музеите (Софийския, Нов български, Великотърновския, Югозападния, Пловдивския и Шуменския университети), също са negliжирани. В този параграф и думата "ръководят" не съответства на съвременните реалности, при които науката се възприема като обмен на идеи и създаване на иновативни модели на действителността между равноправни партньори – научни екипи и институции. Еманципирани се силно чрез научните си групи и чрез постиженията на част от водещите си експерти, към момента музеите не се нуждаят от "научно ръководство", а само от партньорски организации, с които да разработват своите проекти и които да осигуряват възможност (на основа на договори) за провеждане на процедури за придобиване от музейните специалисти на академи-

чни степени и длъжности в научни организации и висши училища, които имат необходимия капацитет и задължителната акредитация за този тип дейност.

Осезаемият дисонанс между чл. 31 от ЗКН и съвременните културни реалности е продукт на едно механично законотворческо действие. Текстът му почти пълно повтаря чл. 9 от отменения *Закон за паметниците на културата и музеите*, който датира от времето на държавния социализъм – 1969 г. Половинвековното разстояние, което ни дели от времето на приемането на ЗПКМ е достатъчно основание да сме внимателни при директното пренасяне на текстове от времето, когато музеите са били само държавни, а сертификат за "висока наука" е притежавала само Българската академия на науките (БАН).

Очевидната непрецизност на визирия текст от ЗКН е част от обстоятелствата, които поддържат един все по-осезаем дисбаланс в публичния статус на регионалните музеи. Стана вече дума, че основната част от финансирането им се осъществява със средства от централния бюджет. Голяма част от артефактите са държавна собственост. Някои от сградите, използвани за музейни нужди, също. Резерватите и всички археологически обекти, включително и в акваторията на страната, са изключителна държавна собственост. На този фон декларираните разпоредителни функции на кметовете на общините на областните градове спрямо музеите не стоят нито адекватно, нито убедително. Без да пренебрегваме значимата грижа на общинските администрации за културното наследство на най-големите и представителни български градове, трябва да не забравяме, че обхватът на регионалните културни институции е определено по-широк от териториите на съответните общини. Това обстоятелство, съчетано с увеличаващата се тежест на държавния сегмент в структурата и дейността на интересуващите ни музеи, предполага необходимост от прехвърляне на част от правомощията по ръководство и контрол на регионалните музеи върху *областната администрация* (когато това се отнася до недвижими културни ценности с национално значение или до резервати) и върху администрацията на Министерството на културата (когато това се отнася до подбор и назначаване на директори и до контрол върху бюджета). Представените идеи не влизат в дълбока колизия с духа и буквата на двата основни музейни закона. Те

биха могли да се приложат с малки корекции на нормативната база, която в момента е в отворена процедура за промени в ЗКН.

Новост, въведена със Закона за културното наследство, е процедурата по *идентификация на културни ценности*, която е задължителна за всички новопостъпващи материали, които подлежи да бъдат вписани в основния или обменния фонд и да бъдат класифицирани като културни ценности. Всички регионални музеи осъществяват тази дейност – за свои нужди и за нуждите на други юридически и физически лица, които не разполагат със съответната експертиза. Макар и посрещната с известни резерви, тази процедура вече успешно се вписа във всекидневната практика на регионалните музеи.

С влизането в сила на Закона за закрила и развитие на културата през 1999 г. беше въведен *конкурсен принцип за избор на директори на музейните институции*, свързан с 5-годишни мандати на управление¹⁰. В нормативните документи са залегнали правила за осъществяване на конкурси за директори на регионални музеи, без да има специална наредба, както е при аналогичните конкурси за националните музеи. Наложилата се през изминалите почти две десетилетия практика за подбор и назначаване на тези ключови за системата ръководители показва някои слабости, свързани най-вече с реалните възможности за лобизъм на общинските администрации в областните градове при подбора на директорите. Логично е да се мисли, че кметът и неговият апарат биха искали да имат комфортни отношения с екипа на музея посредством фигурата на директора. Но в крайна сметка става дума за националното богатство, обгрижвано от институции с функции и обхват, надхвърлящи територията на съответната община. Непрецизните административни решения по ред подобни казуси доведоха до тежки съдебни дела, до протяжни управления на временно изпълняващи длъжността директор експерти, които също по правило кметът на общината назначава основно по "вътрешно убеждение". Пак поради силното "привързване" между общинска администрация и ръководств-

---

¹⁰ ЗКН въведе 5-годишни мандати на директорите. И тъй като този закон е специален, към момента се прилага неговата норма. Не е неразумно при следваща промяна в ЗЗРК да се направи съответна корекция, тъй като специалните закони на другите културни институции също предвиждат 5-годишен директорски мандат.

во на музей над половината от регионалните музеи в момента се ръководят от директори, които са с изтекъл мандат и от временно изпълняващи длъжността, назначени фактически безсрочно. Последният проблем не произтича от несъвършенства на закона, а от неговото неспазване. Той обаче е обвързан с предходните съждения, отнасящи се до необходимостта от по-силна тежест (по-скоро доминираща такава) на Министерството на културата при подбора, назначаването и освобождаването на музейните директори – след като им изтече мандатът. Изпитано "лекарство" против неограничените по време и обхват безконкурсни назначения би било въвеждането на максимален 6-месечен срок за временно изпълняващите длъжността директори, в рамките на който да се проведе конкурс. Ако такъв конкурс не бъде проведен в рамките на предвидения срок или не бъде излъчен директор, може да се допусне втори 6-месечен срок, в който временно изпълняващият длъжността директор да бъде назначаван от министъра на културата. По отношение на регионалните и общинските музеи тази мярка би била съвсем естествена, тъй като по закон именно министърът на културата "упражнява правото на държавна собственост върху културни ценности" (чл. 14, ал. 14 от ЗКН) – в случая гарантира опазването на движимите и недвижими ценности, предоставени на музеите, от рисковете на евентуални управленски сътресения.

Позволяваме си тези относително пространни съждения по казуса с директорските конкурси на регионалните музеи основно поради широкия отзвук на темата в професионалните среди. Също така трябва да признаем, че благодарение на отдадени и компетентни личности, длъжността *директор на регионален музей* натрупа висок обществен престиж, който не бива да се накърнява с неспазване на закона или с допускане на конюнктурни мотиви при взимането на решения кои да са административните ръководители на 31-те български регионални музея.

Нормативната рамка на дейността на регионалните музеи включва и редица наредби на министъра на културата, издадени предимно след приемането на Закона за културното наследство и съгласувани с него. Те задават правилата за формиране и управление на фондовете, за провеждането на теренни археологически проучвания, за създаването и дейността на научните групи, за износа и временния износ на културни ценности, за идентификация-

та и воденето на регистъра на културните ценности, за представянето на културните ценности, за реставрационните и консервационни дейности, за възпроизвеждането на културните ценности в копия, реплики и предмети с търговско предназначение. Като цяло може да се приеме, че корпусът от изброените наредби осигурява относително хомогенна правна среда на регионалните музеи. Все още обаче не са изпълнени част от ангажиментите на Министерството на културата по поддържането на регистър на музеите и регистър на културните ценности. Почти нулеви са резултатите от работата върху регистъра на Националния музеен фонд.

Значима нормативна функция по отношение работата на регионалните музеи имат техните *правилници*. Те се издават на основание чл. 29, ал. 1, т. 3, и ал. 2 от ЗКН. Изработват се от музеите и след съгласувателна процедура с Министерството на културата се утвърждават от общинските съвети на общините в областните градове, в които са седалищата на музеите. По-голяма част от правилниците на регионалните музеи са обновени след 2010 г., като част от тях отразяват и последните промени на законодателството. Наблюденията ни върху хода на процедурите по обновяване на музейните правилници показват, че в отделни случаи се получават процедурни забавяния в Министерството на културата или в общините, което създава пречки в текущата работа на екипите. При по-добра координация подобни ситуации могат да се избегнат.

Правилниците на регионалните музеи изброяват основните дейности, осъществявани от институциите, описват структурата на фондовете и отделите. Във всеки един правилник е регламентиран обхватът на правомощията на директора, на експертните съвещателни органи – музеен съвет, дирекционен съвет, научна група, консервационен съвет и др. Посочват се източниците на финансиране и основни елементи от организацията на работата на музея. Повече детайли по отношение на текущия работен процес осигуряват правилниците за вътрешния трудов ред, които се издават със заповеди на директорите. В част от музеите действат правила или правилници, уреждащи отделни сегменти на дейността – комплектуването и управлението на научния архив, устройството и функционирането на библиотеката, ползването на културни ценности от външни лица, издателската дейност, дейността на научната група. Нормативна функция имат и длъжностните характеристики за

всяко работно място в музея, изготвяни от директора като работодател. Силно позитивна е и практиката на част от музеите за утвърждаване и съблюдаване на етичен кодекс на служителите, който да бъде публично оповестен и да съдържа не само ангажименти от професионален порядък, но и елементи от добрите обществени нрави, присъщи на съвременното общество¹¹.

Като цяло можем да приемем, че "вътрешната" нормативна документация и практиките по прилагането ѝ в регионалните музеи е съгласувана с националното законодателство и с ведомствените наредби и правилници. Проблемите в част от музеите произтичат от липсата на оперативност при осъществяване на регулярни промени в устройствените документи и от присъщата на част от експертите и директорите склонност да действат по-скоро по "обичайното" право на гилдията, отколкото по писаното. С оглед на това, а и в логиката на обмен на добри практики е разумно да се постигне консенсус какви да са основните видове правилници (или правила), издавани със заповед на директора и регулиращи вътрешната дейност на музеите. Ако се постигне съгласие за кратък списък от тези правилници (или правила) – като вид и структура, това би осигурило допълнителни удобства на директорите при управлението и комфорт на експертите при изпълнението на техните професионални задачи.

В заключение ще си позволим да споделим, че при подготовката на тази книга срещнахме обективни пречки за достъп до правилниците и другите "вътрешни" нормативни документи на проучваните институции. Наложихме се да ангажираме Министерството на културата, директори и служители на музеи, за да получим съответните текстове. След като се сдобихме с пълния комплект визираните документи се убедихме, че повечето от тях са прецизни и актуални и с оглед публичния характер на институциите присъствието им на ведомствените интернет страници би осигурило повече тежест и обществен авторитет на съответния музей. По отношение правилата и тарифите, отнасящи се до потребители, посетители и потенциални търговски партньори, публичността би трябва-

---

¹¹ Такъв документ действа в РИМ – Кюстендил. // www.kyustendilmuseum.primasoft.bg

ло да е абсолютна норма, така както се превърна в норма публикуването на правилата за провеждане на процедури по Закона за обществените поръчки. Още повече, че чл. 3, ал. 3 от ЗКН въвежда принципа на "публичност и прозрачност при управление на дейностите по опазване на културното наследство".

4. ПОЛОЖЕНОСТ В ОБЩЕСТВОТО

Създаването на регионалните музеи на границата на новото столетие в България съвпадна със *силна демографска криза, намаляване броя на населението на страната и усилена миграция към големите градове*. Те работят в условията на неравномерно разпределение на населението – 39.2% от него живее в 9 общини, които са с население над 100 000 души, а в 60 общини преброените са под 6 000 души и в тях живее едва 3.1% от населението на страната¹². В градовете към 31 декември 2015 г. живеят 5 227 182 души, или 73.1%, а в селата – 1 926 602 души, или 26.9% от населението. Към края на 2015 г. населените места в България са 5 258, от които 257 са градове и 5 001 – села. Пак тогава страната е разделена на 6 статистически района, 28 области и 265 общини. Една трета от населението на България живее в седемте най-големи града, които са с жители над 100 000 души. Разпределението на населението по места в края на годината е резултат както от неговото естествено и механично движение, така и от административните промени в селищната структура. Най-голяма е област София (столица), най-малка по брой на населението е област Видин, в които живеят 1.3% от населението на страната, а най-малкият български областен град е Смолян с население 28 591 души към 31 декември 2016 г. В 16 области населението е под 200 000 души. С брой на населението от 200 000 до 300 000 души са 6 области, които обхващат 20.6% от населението на страната. Шест са областите с население над 300 000 души, като в две от тях – София (столица) и Пловдив, живеят повече от една четвърт от българите. Трета по брой на населението е област Варна, а непосредствено след нея се нареждат областите Бургас, Стара Загора и Благоевград.

На 31 декември 2015 г. населението на България е 7 153 784 души, което представлява 1.4% от това на Европейския съюз (ЕС). От тях 98,9% са български граждани. В сравнение с 2014 г. населението на страната намалява с 48 414 души (0.7%). Към това трябва да се отчете и фактът, че близо една трета от трудоспособното на-

---

¹² Всички публикувани данни са на *Националния статистически институт (НСИ)* за 2015 г. // www.nsi.bg

селение емигрира в страните от ЕС, САЩ, Канада и други държави и формира там *голяма българска диаспора*.

Освен *намаляването на населението*, другият характерен момент е *застаряването*. Делът на населението на 65 и повече години нараства през миналата година и вече е 20.4%. Средната възраст на населението също нараства до 43.3 години.

Публикуваната по-долу таблица отразява актуалното положение и регистрира продължаващите тенденции на демографската криза. Прогнозите на специалистите от НСИ за следващите години не са радващи или обнадеждаващи. Цели региони се обезлюдяват, особено в Северозападна България. Само столицата София бележи благоприятен естествен прираст от 15.8 на хиляда, както и Варненска област, която е с положителен – 1.3 на хиляда. Във всички останали области прирастът е отрицателен¹³.

Таблица №2

Съотносимост между основни параметри на територията и населението в административните области на България и музеите

<i>Административна област</i>	<i>Население (брой)</i>	<i>Общини (брой)</i>	<i>Територия (кв. км.)</i>	<i>Регионални музеи (брой)</i>	<i>Общински музеи (брой)</i>
Благоевград	323 552	14	6 449	1	7
Бургас	415 817	13	7 748	1	12
Варна	475 074	12	3 818	1	9
Велико Търново	258 494	10	4 662	1	10
Видин	101 018	11	3 033	1	2
Враца	186 848	10	3 620	1	3
Габрово	122 702	4	2 023	1	9
Добрич	189 677	8	4 720	1	7

¹³ В периода от 1989 до 2012 г. 183 селища в България са напълно обезлюдени. 1262 селища, което е 23.7% от всички 5329 в страната ни, са с население от 10 до 99 души.

Кърджали	152 808	7	3 209	1	1
Кюстендил	136 686	9	3 084	1	5
Ловеч	141 422	8	4 129	1	6
Монтана	148 098	11	3 636	1	6
Пазарджик	275 548	12	4 459	1	9
Перник	133 530	6	2 392	1	5
Плевен	269 752	11	4 337	2	5
Пловдив	683 027	18	5 962	4	14
Разград	125 190	7	2 637	1	3
Русе	235 252	8	2 803	1	4
Силистра	119 474	7	2 846	1	5
Сливен	197 473	4	3 544	1	5
Смолян	121 752	10	3 193	1	3
София	1 291 591	1	1 345	1	27
Софийска област	247 489	22	7 059	1	7
Стара Загора	333 265	11	5 152	1	11
Търговище	120 818	5	2 716	1	4
Хасково	246 238	11	5 470	1	5
Шумен	180 528	10	3 390	1	12
Ямбол	131 447	5	3 336	1	5
<i>Общо</i>	<i>7 364 570</i>	<i>265</i>	<i>10 772</i>	<i>31</i>	<i>201</i>

Информацията показва, че регионалните музеи *функционират в населени места с твърде различен брой жители*. Тридесет от музеите (97%) са разположени в области с население над 100 000 души, само Видинска област по жители е под това число. Не така обаче стоят нещата с общинските центрове, където са изградени регионалните музеи. Само шест общини (19.4%), в които се намират регионалните музеи, са с население над 100 000 души: Бургас, Варна, Пловдив, Русе, Стара Загора и София. Такива с жители над

50 000 са 12 (38.7%) – Благоевград, Велико Търново, Враца, Габрово, Добрич, Пазарджик, Перник, Плевен, Сливен, Хасково, Шумен и Ямбол. Останалите 12 (38.7%) са с население под 50, дори и под 40 000 души – Ловеч, Разград, Силистра, Смолян и Търговище. Следователно по-голямата част (77.4%) от регионалните музеи са в групата на институтите, работещи в населени места от последните две категории.

Таблица №3

Основни пропорции между броя на музеите и населението в областните градове и в административните области на България

Област	Музеи в областта (брой)	Регионални музеи (брой)	Население на областта (брой)	Население на областния град (брой)	Процент на населението на обл. град от населението на страната	Процент на населението на обл. град от населението на областта
Благоевград	6	1	312 831	69 610	0.97	22.25
Бургас	11	1	413 884	204 618	2.86	49.44
Варна	8	1	472 926	334 466	4.66	70.72
Велико Търново	9	1	245 006	74 372	1.04	30.36
Видин	1	1	91 235	45 617	0.64	50.00
Враца	2	1	172 007	54 150	0.76	31.48
Габрово	8	1	114 272	54 950	0.77	48.09
Добрич	6	1	180 601	86 292	1.21	47.78
Кърджали	1	1	151 319	43 031	0.60	28.44
Кюстендил	4	1	126 014	41 380	0.58	43.84
Ловеч	5	1	131 493	34 002	0.48	25.86
Монтана	5	1	137 188	40 293	0.56	29.37
Пазарджик	8	1	263 630	69 384	0.97	26.32

Перник	4	1	125 456	74 824	1.05	59.64
Плевен	3	2	251 986	99 628	1.39	39.54
Пловдив	10	4	673 283	341 625	4.78	50.74
Разград	2	1	117 241	31 739	0.44	27.07
Русе	3	1	225 674	145 765	2.04	64.59
Силистра	4	1	113 248	32 868	0.46	29.02
Сливен	4	1	191 185	87 895	1.23	45.97
Смолян	2	1	111 601	28 591	0.40	25.62
София	26	1	1 319 804	1 231 981	17.22	93.35
Софийска област	7	-	237 080	144 446	2.02	60.92
Стара Загора	10	1	323 685	136 807	1.91	42.27
Търговище	3	1	115 211	35 841	0.50	31.11
Хасково	4	1	236 383	72 336	1.01	30.60
Шумен	11	1	175 720	77 709	1.09	44.22
Ямбол	4	1	123 821	70 224	1.00	56.71
<i>Общо</i>	<i>201</i>	<i>31</i>	<i>7 153 784</i>	<i>3 764 444</i>	<i>52.64</i>	

При тези условия 31-те регионални музея развиват своята дейност, формулират и реализират социокултурните си политики. Те са ситуирани в областните градове – регионални административни, стопански и културни центрове. Териториално регионалните музеи са разположени равномерно из страната и заедно с националните и местните музеи покриват средноевропейските показатели по брой на населението за един музей. Ако през 1984 г. на 28 000 жители се пада по един музей, сега тази цифра е 35 591 души. Вглеждайки се в данните за музейната статистика, ще установим различни стойности за отделните регионални музеи. Например за голяма област като Пловдив това съотношение е 45 949 души. За по-малките области като Смолян цифрата е 37 200, за Видин – 45 618, Кюстендил – 25 202, Силистра – 22 650.

Определено по-различни са съотношенията обаче, когато се съизмерява броят на населението в областните градове с музеите, работещи в съответния град. Както статистиката, така и емпиричните наблюдения показват, че жителите на тези градове (сред които и столицата) са подчертано по-облагодетелствани във възможността си за пряк досег с най-високите образци на културното наследство, в сравнение с жителите на по-малките градове и села.

Таблица №4

Данни за съотношенията между броя на музеите, музейните единици и музейните посетители в областите на България, съотнесени с броя на населението в областните градове

<i>Град</i>	<i>Брой музеи в областта</i>	<i>Население</i>	<i>Брой музейни единици в областта</i>	<i>Брой музейни посетители в областта</i>
София	34	1 260 120	2 797 669	979 052
Пловдив	14	341 625	281 908	332 798
Варна	9	334 466	172 915	168 050
Бургас	12	204 618	109 883	167 570
Русе	4	149 248	158 354	97 847
Стара Загора	11	136 807	286 597	290 513
Плевен	5	103 329	402 972	181 776
Сливен	5	89 495	149 169	86 208
Добрич	7	86 292	240 191	136 174
Шумен	12	77 709	202 447	179 473
Перник	5	76 991	55 883	58 786
Велико Търново	10	74 372	303 550	489 729
Хасково	5	72 336	181 466	41 199
Ямбол	5	70 224	109 429	33 870
Благоевград	7	69 610	141 322	82 025

Пазарджик	9	69 384	184 201	175 319
Габрово	9	54 950	598 772	343 499
Враца	3	65 150	140 716	25 673
Кърджали	1	43 031	42 444	13 423
Кюстендил	5	41 380	149 078	105 557
Монтана	6	40 293	132 862	37 667
Търговище	4	35 841	82 984	25 799
Ловеч	6	34 002	135 896	126 536
Силистра	5	32 868	45 019	22 065
Разград	3	31 739	119 756	51 965
Видин	2	29 362	92 857	130 134
Смолян	3	28 591	142 963	26 457
<i>Общо</i>	<i>201</i>	<i>3 642 813</i>	<i>7 539 671</i>	<i>4 763 472</i>

От горната таблица се вижда, че регионалните музеи разполагат с потенциала на 3 642 813 жители на областните градове, което представлява 51% от населението на страната, а през залите и инициативите на музеите преминават 4 763 472 посетители, т.е. повече от броя на жителите им. Погледнато от друга страна, регионалните музеи опазват в своите депа над 2 800 000 артефакти от историята на региона и страната. Забелязва се, че градът с най-много население, музеи и посетители на музеи е столицата София. Това не е учудващо, защото почти всички национални музеи са ситуирани в столичния град. Всички останали регионални музеи имат различни позиции по отношение на големината на музейните си фондове, броя на посетителите и числото на населението им. Все пак именно регионалните музеи притежават повече от една трета от музейното богатство на страната, а по броя на музейните си експозиции и обекти са най-големите музейни формирания в

България. Трябва да се отбележи обаче, че НСИ отчита спад на населението и в областните градове през 2015 г.¹⁴

Заслужаващ вниманието факт е, че голяма част от регионалните музеи имат повече от вековно съществуване. Хронологията на българските музеи е записала, че 11 регионални музея (35.5%) са възникнали още през XIX век, а други 8 (25.8%) са създадени до Балканските войни, т.е. през първото десетилетие на XX век. Именно тези музеи, представляващи 61.3% от днешните регионални музеи, поставят началото на българската национална музейна система. Това са музеите в Пловдив, София, Сливен, Русе, Габрово, Ямбол, Варна, Разград, Ловеч, Кюстендил и Силистра. Малко по-късно се появяват и музеите в Шумен, Плевен, Стара Загора, Пазарджик, Видин, Плевен и Бургас. И така от днешните 31 регионални музеи 58% или *по-голямата част от тях са с повече от 100-годишна дейност в служба на обществото*, а по-новите музеи се появяват в края на 50-те години на XX век – Монтана, Кърджали, Смолян, Благоевград, Добрич и Враца. Последните представляват 19% от всички регионални музеи.

Освен тези факти, не може да не се отчете и *наличието или недостатъчността на музеен потенциал и осигурено финансиране за политиката на музеите*. Особеностите в дейностите на отделните регионални музеи се дължи именно на тях. Подобни различия задават реалните параметри на музейната дейност – културни ресурси, природни ресурси и финансови ресурси.¹⁵

---

¹⁴ НСИ отчита, че за 2015 г. с повече от 1 000 жители намалява населението на 12 областни града – Плевен с 2 350 души, Видин – 1 732 души, Добрич – 1 525 души, Монтана – 1 521, Варна и Хасково – с по 1 483 души, Перник – 1 423 души, Ямбол – 1 337 души, Русе – 1 290 души, Шумен – 1 175 души, Сливен – 1 170 и Габрово – 1 053 души. С 937 души през 2016 г. е намалял Пазарджик, а Стара Загора – с 922 души. Жителите на Кюстендил намаляват с 886 души, а на Силистра с 815 души. В Ловеч жителите намаляват със 750 души, в Благоевград – с 683 души, в Кърджали – с 637 души, в Търговище – с 543 души, в Смолян – с 533 души и в Разград – с 481 души. Най-малко население през 2015 г. от областните градове губи Велико Търново – 356 души.

¹⁵ На териториите, на които те функционират обаче се наблюдават и различия в съгласуваността на публичните политики и културната политика между общините и държавата.

Публикуваните данни на Националния статистически институт за 2015 г. потвърждават вече направеното заключение за напълно изградената национална музейна мрежа на територията почти на цялата страна. Прочитът на официалните статистически данни на България за този сектор на културата показва, че материалните, съдържателните и професионалните аспекти на работата на българските музеи през второто десетилетие на XXI век са добри и че *съществува една добре развита музейна мрежа*, включваща повече от 200 музейни институции, сред които богатите национални и регионални музеи.

От началото на XXI век в страната възникват много нови музеи. Те са създадени с помощта на регионалните музеи от съответната област, под тяхното методическо ръководство и материална помощ. Над 30 са новосъздадените общински музейни структури: Стрелча, Поморие, Трън, Радомир, Провадия, Генерал Тошево, Брезник, Петрич, Сунгурларе, Полски Тръмбеш, Ивайловград, Стралджа, Царево, Чирпан, Бяла (Варненско), Черноморец (Бургаско), Приморско, Свиленград, Кнежа. Новооткрити обекти са и къщата-музей "Димитър Пешев" – Кюстендил, Ареалният етнографски комплекс – Златоград, Музикалният център "Борис Христов" – София, Националният антропологически музей – София, Музеят на виното – Плевен, Художествената галерия "Асен и Илия Пейкови" – Севлиево, Музеят на религиите – Стара Загора, Музеят на стъклото в Белослав, Варненско, Музеят на социалистическото изкуство в София, Музеят на бойната слава в Ямбол, Центърът за тракийско изкуство в Източните Родопи в Александрово, Хасковско, Интерактивният музей на индустрията в Габрово, Къщата-музей "Гео Милев" в Раднево, Музеят на фотографията в Казанлък, Музеят "Баба Тонка" и Екомузеят в Русе. Несъмнено, ролята на регионалните музеи при създаването, управлението и развитието на тези звена на паметта трябва да бъде ключова, както постулират и съвременните изследователи¹⁶.

Въпреки набелязаната тенденция, *в страната има зони, в които не съществуват музеи*. Става въпрос за няколко общини с многобройно население и с относително добра инфраструктура (Чер-

---

¹⁶ Николай Ненов. Общуване с наследството: В търсене на музейни траектории. София: ИИК "РОД", 2016.

вен бряг, Раковски, Родопи, Своге, Руен, Кирково), но в които не функционират официално регистрирани музеи и/или галерии¹⁷. В тези общини, повечето от които са гранични или са разположени сравнително далеч от естествено наложилите се през последните десетилетия урбанистични центрове, живее нееднородно в етнически, образователен, социален и религиозен аспект население¹⁸. Някои изследователи считат, че потребителите на музейни продукти в тези райони действат под смесеното влияние на фамилната биография, моделите на социализираност в малките общини, представите за етническата и религиозната принадлежност. Тези деликатни елементи на личностната и на колективната идентичност трудно се вписват в относително хомогенната парадигма на официалните интерпретации на миналото и на националната култура, negliжиращи до степен на отричане (понякога) съчастието на неправославното и небългароезично население в градежа на абстрактното здание на общодържавния политически, стопански и културен развой. В други интерпретации пък обяснението е по-прозаично – липса на достатъчно средства, на професионален капацитет и на воля от страна на общинските администрации да инвестират в културната инфраструктура.

Създаването на регионалните музеи в съвременния им вид довежда до *постъпателна стабилизация на музейната система и на всички нейни конкретни прояви, постижения и пропорции*¹⁹. Така за първи път *държавата създава механизъм за покриване на регионите и селищата, в които липсват музеи* или в които местните общини не полагат достатъчно системни грижи за опазването и представянето на културно-историческото наследство на България. Такъв позитивен акт е обществено полезен и обслужва жителите на съответните селища и техните гости. В ежегодните отчети на РИМ "Стою Шишков" – Смолян изрично се споменава за методическата помощ, която експертите оказват на музейните сбирки в областта за привеждането им в съответствие с новите устройствени правила, влезли в сила през 2012 г. Подобна дейност развива и Староза-

---

¹⁷ Виж: *Вера Бонева*. Музейната мрежа в България. София: "Фабер", 2014.

¹⁸ *Пак там*, с. 162.

¹⁹ *Соня Пенкова*. Музейната мрежа в България. Последните двадесет години (1989–2012). София: Национален военноисторически музей, 2012, 123–142.

горският музей, чиито специалисти дори правят опити за преки наблюдения върху отделни сбирки – основно читалищни. Като цяло обаче тежката *отговорност на регионалните музеи за поддържане регистър на музейните сбирки, за контрол върху опазването на културните ценности в сбирките и за подпомагане експозиционната работа на държателите им все още не се е трансформирала в пълноценни действия*. В споменатия музейен сегмент би трябвало да се даде енергичен тласък на процеса по идентификация и регистрация на съществуващите музейни сбирки и на артефактите, принадлежащи към тях. С оглед реалния разпад на мрежата на обществените колекции и дългогодишната немара при управлението на тази немаловажна част от културното ни наследство, първоначалният тласък на визириания процес би трябвало да дойде от принципала на системата – министъра на културата, а основната тежест на експертната и управленска дейност да се поеме от регионалните музеи²⁰.

Разширявайки обхвата на определени музеи върху няколко общини се създават по-големи гаранции за професионалното обгрижване на движимите и недвижимите паметници на културата. Някои регионални музеи поставят под своята административна опека ключови обекти на културното наследство, за които в качеството си на общински институти не могат да отговорят, тъй като тези обекти се намират на територията на друга община. Например РИМ – Шумен отговаря за Националния резерват "Плиска", но към него са и НИАР – Мадара, резервата "Шуменска крепост" и Късноантичната крепост при с. Войвода, Новопазарско; РИМ – Варна отговаря за управлението на природния феномен "Побити камъни". Варненци се грижат и за Римските терми и Аладжа манастир. РИМ – Велико Търново има в своята структура Архитектурно-музейните резервати "Царевец", "Трапезица", "Арбанаси", както и Археологическия резерват "Никополис ад Иструм" в с. Никюп, община Велико Търново. Така е и в немалко други регионални музеи в страната. Най-новият регионален музей: РИМ – София е с най-много ангажименти и структурата му е най-разгърната²¹. Практиката в

---

²⁰ Вера Бонева. Музейната мрежа в България. София: "Фабер", 2014.

²¹ Към РИМ – София (доскорошния Музей за история на София) функционират следните музейни обекти и експозиции: Подземно археологическо ниво на базиликата "Св. София"; Гробница на император Хонорий

дейността на регионалните музеи доказва, че *нуждата от предоставяне на археологически, исторически и природни обекти за управление от музеите е наложителна поради много обстоятелства, но най-важното е, че тя задоволява потребностите на обществото и обслужва индустрията на отдиха.*

Всъщност, през последните две десетилетия се създава *нов модел на структуриране и функциониране на регионалните музеи.* Този процес продължава и по-нататък – местните музеи също изграждат дейността си на подобна основа, а това говори, че постепенно се заличават концептуалните разлики между общинските и регионалните музеи. *Регионалните музеи се превръщат в големи организации, които включват в своята структура освен класическите музейни звена и нови – появяват се изнесени експозиции, обекти и атракциони, които стават част от тяхната структура.* Увеличава се работата "извън музейните стени" и тя се пренася в местата за рекреация и забавления. Например РИМ – Велико Търново натрупва голям процент от посещенията си от Архитектурно-музейния резерват "Царевец"²². Ценен опит бе натрупан със създава-

---

(до базиликата "Св. София"); Паметник на Незнайния воин (до южната стена на "Св. София"); Мавзолей-гробница на княз Александър I (Батенберг); Мемориал "Гарнизонно стрелбище" с експозиция за национално помирение; Източна порта на Сердика-Средец (в подлеза пред Президентството); Археологически останки в пространството около църквата "Св. Георги" (Ротондата); Сградата на Централната минерална баня и прилежащия ѝ Бански площад; Останки от църквата "Св. Спас" и част от крепостната стена (под сградата на "Уни Кредит Булбанк"); Възстановка на църквата "Св. Спас"; Западната порта на Сердика (между ул. "Вашингтон" и ул. "Княз Борис I"); Триъгълна кула от крепостната стена на Сердика (в бившия магазин "София", дн. магазин "Роса", ул. "Екзарх Йосиф" №27); Кръглата (североизточната) кула от крепостната стена на Сердика с лапидариум (ул. "Искър"), Късноантичен мавзолей в кв. "Лозенец", ул. "Димитър Хаджикоцев" №№112–118 (открит през 2001 г.).

²² При 444 087 посетители за 2015 г. в обектите и експозициите на музея, 268 480 са отчетени в резервата. Това представлява 60.46% от общия брой посетители на музея. Почти същото се забелязва и в Разград. През 2015 г. всички обекти на музея са посетени от общо 23 400 души, от които 18 500 са посетителите само на Археологическия резерват "Абритус". Това прави 79.06% от общата посещаемост в музея на града. Същото се наблюдава и през 2016 г. – общо посетителите са 28 400, а 23 450 (82.57%) са от археологическия резерват.

нето и разработването на Мултимедийния посетителски център към Общинско предприятие "Царевград Търнов". В пределите на споменатия посетителски център вече функционира атракцион с условното име "Музей на восъчните фигури", представящ хипотетични образи на средновековни царе, царици и боляри във възстановка на тронна зала. Обектът се радва на силен интерес от туристи и местни граждани, при все че не е същински музей.

По аналогичен начин се развиват и процесите в Разградска област с Археологическия резерват "Абритус", в Кърджалийска област с Перперикон и Татул, но там обектите се стопанисват от Община Кърджали и Община Момчилград. Дори само тези няколко примера говорят за видима *промяна, която настъпва през последното десетилетие в структурата на посещаемостта и е категорична заявка за новите изисквания на публиките*. Разбира се, това не е нещо ново в музейната практика, макар в България процесите да се реализират по-трудно и боязливо.

Осезаема потребност от координация на регионално ниво съществува и по отношение на единичните и груповите недвижими културни ценности с национално значение (архитектурните и историческите резервати) и археологическите резервати, които не са част от структурата на национален, регионален или общински музей. В рамките на страната с подобен статут са над 100 обекта, които се обгрижват директно от общини, общински предприятия или структури на религиозни деноминации. Архитектурно-историческият резерват "Боженци" в с. Боженците, Габровско, се управлява като общинско предприятие от Община Габрово. Резерватът има сложна структура от архитектурни паметници с разнообразна собственост. На територията му действат няколко експозиции, които с решение на Общинския съвет от 31 март 2016 г. получиха музеен статут²³. Тази полезна трансформация се осъществява с пряката експертна помощ на РИМ – Габрово. Пак регионалните музеи осигуряват методическа помощ за преминаването на част от "реконструираните" през предходния програмен период антични и сред-

---

²³ Архитектурно-историческият резерват "Боженци" вече е Музей на архитектурно-исторически резерват "Боженци". Той е във ведомството на Община Габрово със статут на общинска културна институция. 3 април 2016. // www.gabrovodaily.info

новековни крепости, калета, джамии и други обекти, които стават добра туристическа атракция и към момента се управляват основно от общини и кметства – Цари Мали град до Самоков, крепостта "Хоталич" до Севлиево, Тракийския култов комплекс при с. Старосел, крепостта "Цепина" до родопското с. Дорково, Скално-култовия тракийски комплекс до с. Татул и др. *Липсата на единна национална политика по отношение администрирането на недвижимите културни ценности с национално значение тепърва ще продуцира нови проблеми при проучването, социализацията и опазването на археологическото и архитектурното богатство на страната за следващите поколения.* При евентуалното форм(ул)иране на поеднозначна национална политика в тази област ролята на регионалните музеи като оперативни средища за координиране на управленските инициативи и експертните дейности става незаменима²⁴. Ясен знак в това отношение даде и Министерството на културата, което през февруари 2017 г. одобри искането на Софийска община да управлява археологическия резерват "Антична Сердика" за период от 10 години на основание чл. 12, ал. 4 от ЗКН.

Не случайно световната експертна общност поставя въпросите за участието на музейната институция в глобалния процес на споделянето. *Това е въпрос не само на държавна културна стратегия, но и на активна музейна политика.* Музейната политика може да се приеме като целенасочена дейност на музея за осъществяване на неговата мисия и социални функции, отчитайки социокултурния и политическия контекст и държавната политика в сферата на културата. "Музейна политика" като термин се появява неотдавна, той е следствие на промяната в света и хората и новите задачи на музеите. Преди всичко това са промените, свързани с влиянието на пазарната икономика и конкуренцията в света на образователните и развлекателните услуги. За музея е важно да следи за действащото законодателство, специфичните условия в обществото и живота, особеностите на поведението на потребителите на музейни продукти и услуги. За да определи стратегията на собствената си дей-

---

²⁴ *Вера Бонева.* Регионални музеи и общини: законова рамка и фактическа ситуация. Национална конференция "Музеи и общини" – Попово, 4–6 април 2016.

ност, музеят трябва да отчита своите взаимоотношения с другите субекти на пазара.

Ако традиционно музейните функции се разбират като опазване на културните ценности, образование и възпитание чрез музейното богатство, то сега е важно вниманието да се насочи към *функцията на организация на свободното време*. Тази функция вече е актуална в съвременния свят, където музеят се стреми да бъде привлекателен за аудиторията, конкуриращ се с други организации в сферата на свободното време. Сега говорим за музейната мисия, която отчита и промяната в потребителското търсене. Доктрината на новата музеология налага схващането, че музеят е организация, която е призвана да носи полза на обществото и да подпомага неговото развитие, както и за решаване на възникналите проблеми. Нужно е обаче музеят да се признае от държавата и обществото за *"самостоятелен социален агент"* и да се ангажира плътно в политиката на участието.

В света това се прави, например в Канада, където е разработена нова музейна политика²⁵. Подобно нещо става и във Великобритания, която преосмисля политиката на музея и където централната културна администрация разработва нормативни документи, които определят ролята на музея в социалното включване на индивидуално, групово и обществено ниво²⁶. В началото на второто десетилетие на XXI век се появяват работите на Тимоти Амброуз, Криспин Пейн²⁷ и Нина Саймън²⁸, които приемат че работата с публиката е критерий за нова класификация на музеите. Това е показателно за *"осезаемата тенденция за отваряне на структурите на паметта към аудиториите като цяло и към всеки един посетител в частност"*²⁹.

---

²⁵ Towards a New Museum Policy: Discussion Guide / Minister of Public Works and Government Services of Canada. Ottawa, 2005.

²⁶ R. Sandel. Social Inclusion, the Museum and the Dynamics of Sectoral Change. // *Museum & Society*, 2003, № 1 (1), p. 46.

²⁷ Timothy Ambrose and Crispine Paine. *Museum Basics*. Second edit., Routledge, 2012, p. 7.

²⁸ Nina Simon. *The Participatory Museum*, Santa Cruz, California: Museum, 2010.

²⁹ Вера Бонева. Музейната мрежа в България. София: "Фабер", 2014, с. 29.

Според съвременното разбиране културната политика "включва в себе си един голям, хетерогенен набор от индивиди и организации, свързани със създаването, производството, представянето, разпространението, запазването и образоването за естетическото наследство, дейности за забавление, продукти и артефакти"³⁰. Учените считат, че тя се отнася най-общо до ценностите и принципите, които ръководят обществото по отношение на културните дейности³¹. Например, у нас в едно проучване на оценката на местното население в общините от Северното Черноморие се доказва, че *културната политика е важна област на публичното управление*. Според изследването хората посочват като много важно за гражданите и общината *опазването на културното наследство* – 76.38% от населението на изследвания район³². Първоначално се обособява като *опазване на наследството, израз на идентичността и подкрепа за изкуствата*. *Постепенно се появява и необходимостта от осигуряване на нова културна инфраструктура и обновяване на съществуващата – като театри, концертни зали, музеи и галерии, библиотеки*.

И накрая, за новия феномен – големите групи българска диаспора в Европа и по света. Тази част от *сънародниците ни не е безразлична към случващото се в страната, към нейната история и културно наследство, към дейността на музеите*. Тя е ревнива към институтите на паметта и това е екзистенциален проблем за нея. Интересува се от достиженията на българската историческа наука, от новооткритите артефакти и тяхното организиране в експозиции и изложби. Това поставя музеите в ново положение и им добавя нова отговорност, която да задоволява интереса на нашите сънародници в чужбина. *Новото направление на музейната дейност е свързана с производството и транслирането на специална информация, свързана с музейните предмети, с тяхната история и значение за българската идентичност и национален просперитет*.

---

³⁰ По-подробно виж: *M. J. Wyszomirski. Arts and Culture*. In: *The State of Non-profit America*. Edit. by *L. M. Salamon*. Washington D.C.: Brookings University Press, 2002.

³¹ *C. Atlas. Cultural Policy: What is it, who makes it, why does it matter?* // www.nyfa.org

³² *Силвия Димитрова, Културната политика на общините – оценка на местното население*. // *Диалог*, 2016, № 1.

Едновременно с това трябва да се направи изравняване на стандартите на българските музеи с най-добрите постижения на музеите по света, *изграждане на нова музейна култура, нов облик на българските музеи, нови музейни продукти*. Означава преди всичко *изграждане и осъществяване на нова музейна политика* – отговорност на изпълнителната власт, централната културна администрация, музеите и други институции, носещи отговорност за политиката в тази сфера. Така че въпросът за положеността на музея към обществото и общностите е от огромно значение и има своите основания, но има и големи отговорности, които засега не са покрити в пълна степен.

5. МРЕЖА ОТ ОБЕКТИ И РЕЗЕРВАТИ

Основните специфики на публичното присъствие на регионалните музеи са предопределени от съдържанието, обема, обхвата и профила на техните колекции. Има обаче ред допълнителни фактори, които обогатяват структурата и работата им. По наше мнение, най-много сред тези фактори тежи наличието на археологически резервати, природни забележителности, архитектурни комплекси или единични недвижими ценности с висок статус в националната или локална културна йерархия. Покривайки с дейността си част от споменатите обекти в областните градове или в прилежащите им територии, регионалните музеи се превръщат в разгърнати мрежови системи, върху чиято отговорност ляга грижата за по-голямата част от недвижимите и движими културни ценности в страната. И за повечето от най-достолепните и атрактивните.

Представените само в цифров вид данни в *Таблица №5* демонстрират еднозначно ангажираността на екипите на регионалните музеи с общо 25 от 33-те археологически резервата на България и с част от архитектурните комплекси с историческо значение, включващи голям брой сгради и съоръжения с национално и местно значение. Без да присъства по открояващ се начин в таблицата, от значение е и обстоятелството, че над половината от *175-те обекти и филиали на регионалните музеи* (които не са резервати, природни забележителности или архитектурни комплекси) са разположени в сгради с висока културна стойност и със знаково присъствие в урбанистичните структури на областните центрове. Легендарният храм "Св. София" в столицата, сградата на Учредителното събрание във Велико Търново, крепостта "Баба Вида" във Видин, дворецът на княз Александър I в Русе, емблематичната барокова сграда на Българската народна банка в Габрово, зданието на Областното събрание в Пловдив, каменният корпус на първата българска фабрика в Сливен – това са само част от уникалните архитектурни паметници, превърнати в домове на музеите в областните центрове. Не са пренебрежимо малко и храмовете (бивши църкви и джамии), които са включени в мрежата на местата на паметта с посредничеството на регионалните музеи – Кюстендил, Ве-

лико Търново, Видин, Силистра, Стара Загора, София. Около 1/3 от историческите сгради, използвани от регионалните музеи за експозиции, фондохранилища, административни и образователни нужди са възрожденски къщи или обществени постройки (предимно училища) – Велико Търново, Стара Загора, Кюстендил, Търговище, Пловдив, Враца, Русе и др. Част от тези сгради – като Къщата на Христо Г. Данов в Пловдив, Къщата на Добри Войников в Шумен, Петко-Славейковата къща във Велико Търново, Къщата на Добри Чинтулов в Сливен, са пазители на спомена за вещественото и културно достояние на най-видните фамилии и личности от Възраждането и следосвобожденската епоха. С историческата си слава и с отпечатъците от присъствието на своите първи собственици, тези музейни обекти се превръщат в места със силна притегателност и в трайни пазители на националната традиция.

Таблица №5

Основни звена на регионалните музеи – брой и статут

<i>Музей</i>	<i>Брой звена – основно звено, филиали, обекти, резервати</i>	<i>От тях – археологически и/или архитектурни резервати</i>	<i>От тях – паметници със световно значение (обекти на ЮНЕСКО)</i>
РИМ – Благоевград	2	Не	Не
РИМ – Бургас	4	Не	Не
РИМ – Варна	9	1	Не
РИМ – Велико Търново	23	3	Не
РИМ – Видин	4	1	Не
РИМ – Враца	9	Не	Не
РИМ – Габрово	2	Не	Не
РИМ – Добрич	9	Не	Не
РИМ – Кърджали	2	1	Не
РИМ – Кюстендил	9	1	Не
РИМ – Ловеч	9	3	Не

РИМ – Монтана	3	Не	Не
РИМ – Пазарджик	3	Не	Не
РИМ – Перник	3	Не	Не
РИМ – Плевен	2	1	Не
РВИМ – Плевен	8	Не	Не
РАМ – Пловдив	2	1	Не
РЕМ – Пловдив	1	Не	Не
РПНМ – Пловдив	1	Не	Не
РИМ – Пловдив	4	Не	Не
РИМ – Разград	5	1	Не
РИМ – Русе	9	3	1
РИМ – Силистра	7	1	Не
РИМ – Сливен	7	1	Не
РИМ – София	4	1	Не
РИМ – Смолян	3	Не	Не
РИМ – Стара Загора	8	1	Не
РИМ – Търговище	6	Не	Не
РИМ – Хасково	4	Не	Не
РИМ – Шумен	10	3	Не
РИМ – Ямбол	3	1	Не

Като цяло прави впечатление неравномерното разпределение на броя на обектите и звената на различните институции. Тази ситуация е резултат от локални особености и от спецификата на политиките спрямо структурите на паметта в големите областни градове през последния половин век. Погледнато в исторически план, трябва да отбележим обстоятелството, че част от обектите и филиалите на бившите окръжни музеи вече не принадлежат към структурите на настоящите регионални. Отпаднаха обекти, свързани с култа към комунистическите лидери, например Музеят на Ва-

сил Коларов в Шумен³³. Част от музейните сгради бяха върнати на бивши собственици по Закона за възстановяване на собствеността върху одържавени недвижими имоти (1992 г.) – например ханът на Хаджи Николи във Велико Търново и храмът "Св. Архангел Михаил" във Варна. За сметка на това през последните години се забелязва лека тенденция за разширяване обектите на регионалните музеи – Шумен, Ямбол, Габрово, София, Търговище и др. Открояващият се интерес на обществото спрямо археологическото наследство даде и подчертан тласък на тенденцията за приобщаване на част от археологическите обекти към структурата на регионалните музеи – Кърджали, Стара Загора, Монтана, Велико Търново и др. Визираната тенденция като цяло е позитивна с оглед осигуреността на регионалните музеи с кадрови и административен капацитет за осъществяване на археологически проучвания и управление на археологически резервати.

Коментирайки сградния фонд на регионалните музеи, трябва да отбележим, че част от тях имат предимството да помещават основните си експозиции в специално построени за целта сгради – Велико Търново (археологическата експозиция), Разград (археологическата експозиция), Ловеч, Враца, Монтана, Пазарджик, Хасково, Ямбол, Шумен, Смолян, Благоевград, Стара Загора. С изключение на Стара Загора обаче, всички останали музейни сгради са строени по стандартите на отминалото столетие и отговарят на изискванията, съответстващи на 60-те и 70-те години на XX век. По тази причина те се нуждаят не само от физическо реновиране, но и от естетическо и концептуално реструктуриране (доколкото е възможно), за да се превърнат в модерни домове на движимото ни културно наследство. Ще кажете, че няма ресурс и потенциал за подобно действие. Има. След като в рамките на една или две години може да бъде издигната и/или реновирана импозантна сграда за бизнес цели, защо това да не се случи и със създадената преди половин век сграда на Хасковския музей, която при това заема ключово място в културното сърце на града?

---

³³ По-друга е съдбата на бившата Къща-музей "Христо Михайлов" в Монтана, която е трансформирана в етнографска експозиция със скромен кът, припомнящ биографията на комунистическия деец (www.museum-montana.tk)

Обзорът на мрежата от филиали и резервати на регионалните музеи не би бил пълен, ако не споменем и немалкият брой исторически места, паметници, археологически обекти, информационни центрове, поддържани от съответните екипи в сътрудничество със структурите на местната власт или с други принципиали. При все че не са изрично прикрепени към основния институционален корпус на музеите, този тип "сателитни" обекти присъстват в културната инфраструктура на страната благодарение именно на регионалните музеи. Например Старозагорският музей поддържа поне 8 подобни места и паметници – Комплекс "Бранителите на Стара Загора", Раннохристиянска църква с епископска гробница, Късноантична обществена сграда с мозайки, Берекетската могила, природният феномен "Богородична стъпка" и Римските терми в Старозагорските минерални бани, халколитните медни рудници в местността "Мечи кладенец", Южната порта на Августа Траяна. Пернишкият музей обгрижва старинните църкви в града, които не са в юрисдикцията на Българската патриаршия. РИМ – Пловдив дели отговорност за дейности в Стария град ведно със специализираното общинско предприятие "Старинен Пловдив". Изброяването би могло да включи всеки един от останалите областни градове на страната, уплътнявайки представите за значимата и все по-нарастваща косвена отговорност на регионалните музеи за културното наследство в териториалния обхват на съответната община и в прилежащите ѝ територии. Малко по-различно стоят нещата в общините, които са отдалечени географски от областните градове или в които функционират други музейни структури – общински, национални, обществени. Тази ситуация обаче е обект на нашите наблюдения и анализи по-нататък – в частта, отнасяща се до регионалните дейности и до междуинституционалните контакти на 31-те регионални музея, които са обект на настоящото проучване.

Съществен позитив на мрежата от обекти и резервати, поддържани от регионалните музеи е обстоятелството, че при по-голяма част от институциите се получава пълно (а някъде двойно и няколкократно) покриване на основните периоди от историческото развитие на съответния регион в музейните експозиции. Да вземем един добър пример. РИМ – Добрич има 9 обекта. Всички те са локализирани в рамките на града, като само един от тях е в периферията (Военното гробище), а останалите са в централната част

на града. Отделите Археология и Етнография са представени в комплекса "Старият Добрич" и в Етнографската къща (разположена до историческия храм "Св. Георги"). Българското възрождане оживява във възстановката на училищна стая и в иконната експозиция. Новата и най-новата история са превърнали в свой уютен дом красиво обновената сграда на бившето казино в култовия за Добрич парк "Св. Георги". Литературата и книжнината обитават двата Йовкови музея, единият от които – Домът-музей "Йордан Йовков" градският фолклор с основание именува "Добричкото НДК". Отдел "Природа" има привилегията да пази и популяризира природното богатство на Добруджа върху терена на резерват "Калиакра". Така РИМ – Добрич осигурява видимост на основното си богатство – колекциите от движими културни ценности, и ведно с това се оказва плътно вграден във всички основни елементи на градското културно всекидневие. Едва ли при тази ефективна музейна инфраструктура можем да се учудим на факта, че Музеят предлага 8 туристически продукта, редица образователни програми и неспирна редица от културни прояви, които пазят живи духа на миналото и респекта пред изкуството и природното многообразие в сърцето на Добруджа.

Аналогичен очерк за вписаността на регионалния музей в урбанистичното тяло на областния град бихме могли да съставим за всяка една от останалите 30 музейни институции. Дори и тези, които разполагат само с един или два основни обекта, поддържат респектиращо присъствие и успяват да осигурят и на жителите, и на гостите в съответното селище провокиращи контакти с разнообразните си и богати колекции. Защото Музеят има предимството не само да пази спомена за Града, но и да го рамкира между "скобите" на уникалната си артефактичност. Така както е в Стара Загора – градът на най-старото запазено жилищно съоръжение от епохата на Неолита (VI хилядолетие преди Христа) и на най-новата изящна музейна сграда, отворена за посетители на 3 март 2009 г.

6. ФОНДОВЕ И КОЛЕКЦИИ

Музейните фондове са фундамента на всеки един от многобройните институции на паметта у нас и по света. Те дълго време са били алфата и омегата на вековната музейна организация. Не без основание се счита, че в музейната дейност най-важен е *Негово Величество Предметът*. С годините нещата се променят и въпреки това основата на музейната дейност си остава непроменена. В динамиката на музейното представяне ключово място продължават да заемат фондовете.

Известно е определението на Световната организация на музеите (ИКОМ), което гласи: "Музеят е *постоянна институция с идеална цел*, в служба на обществото и неговото развитие, *отворена за публиката и занимаваща се с изследвания, които се отнасят до материалните свидетелства за човека и околната среда*". Кратко и ясно: отворена за публиката институция, занимаваща се с материалните свидетелства на човека и природната среда; организация с идеална цел в служба на обществото и неговото развитие.

Актуалните проблеми пред музеите можем да определим като *външни и вътрешни*. Външни са онези, които са свързани с действащото законодателство, отношението на обществото към институцията "музей", особеностите на поведението на потребителите на музейните продукти и услуги и т.н. Вътрешните са свързани със структурите на самите регионални институции и решенията, които трябва да се вземат при менажирането на музейните колекции.

Фондоопазващата функция на регионалните музеи е определена в действащия Закон за културното наследство. Всеобхватно са посочени дейностите за осигуряване на целостта и готовността музейният предмет да бъде представен пред публика. "Държавата осигурява закрилата на културното наследство, независимо от местонахождението му"; културното наследство е "обществено достойние и се ползва със закрила от държавни и общински органи в интерес на гражданите на Република България".

В ЗКН се казва още, че *"опаването на културното наследство е системен процес на издирване, изучаване, идентификация, доку-*

ментирание, регистрация, консервация, реставрация и адаптация." Там е открито и първото условие за създаването на един музей – "наличие на културни ценности". Посочва се също така, че "регионалните музеи се създават и осъществяват дейността си въз основа на предоставени от държавата или общината културни ценности, сграден фонд и финансиране". Ясно и категорично е записано, че "музеите *формират основен, обменен и научнопомагателен фонд*". Движимите културни ценности – национално богатство, формират *Националния музеен фонд*.

Основната дейност на музея е опазването и представянето на движими и недвижими културни ценности. Движимите културни ценности са (според принадлежността им към определен исторически период) праисторически, антични, средновековни, възрожденски, от ново и най-ново време. Според друга класификация те могат да бъдат: археологически, етнографски, исторически, художествени, природни, технически, архивни, книжовни и литературни. На основата на научната и културната стойност движимите културни ценности могат да получат статут на национално богатство, което означава, че предметът е "културна ценност с изключително значение за науката, културата, природата или техническия прогрес, и чието разрушаване, повреждане или погиване е неправима загуба за обществото".

Ново в музейното законодателство е публикуването в него на *стандартите за идентификационната дейност*. Идентификацията е дейност, чрез която се определя дали дадено нематериално или материално свидетелство съответства на критериите за културна ценност, както и се детайлизира неговата класификация и категоризация по реда на ЗКН. Идентификация на културни ценности се извършва от националните и регионалните музеи самостоятелно или съвместно с други научни или културни организации и висши училища. На държавните, регионалните и общинските музеи се вменява задължително да извършват идентификация при придобиването на вещ, която може да се определи като културна ценност. Физически и юридически лица, притежаващи вещи или колекции от вещи, които могат да се определят като културни ценности, могат да поискат тяхната идентификация от съответния по тематичен обхват държавен или регионален музей. Статут на национално богатство се предоставя от министъра на културата въз ос-

нова на експертно заключение, изготвено от специализиран експертен съвет. Министерството на културата е органът, който създава и води регистър на движимите културни ценности, придобили статут на национално богатство. В музеите се създават и водят регистри на идентифицираните от тях движими културни ценности. Недвижимите и движимите археологически обекти имат статут на културни ценности с категория съответно *национално значение* или *национално богатство* до установяването им като такива по реда на ЗКН.

В *Наредбата за формиране и управление на музейните фондове*, издадена от министъра на културата е указано, че всички движими културни ценности, придобити от музея или предоставени му за безвъзмездно ползване и регистрирани в Националния музейен фонд, се включват в състава на неговия основен фонд. Указано е също, че "движимите културни ценности, придобити от музей и предоставени му за ползване, се включват в състава на основния фонд, когато те съответстват на неговия тематичен обхват". Всички движими културни ценности, които не могат да бъдат отнесени към основния фонд на музея се включват в неговия обменен фонд. Определен е и редът за регистрация на движимите културни ценности. Във всеки музей се създава фондова комисия. Всички движими културни ценности в музейните фондове, които не са включени в постоянни или временни експозиции, се съхраняват във фондохранилищата на музея. Всяко фондохранилище и експозиционна зала задължително се снабдяват с необходимите съоръжения, осигуряващи физическа защита на културните ценности, като заключващи системи, специални витрини, противопожарни съоръжения, вентилационна уредба, климатична инсталация, сигнални системи и др.

Традиционно музеят изпълнява социокултурни функции, свързани с документирането, образованието и възпитанието, но сега трябва да се има предвид и функцията му по организация на свободното време. Всъщност, менажирането не е достатъчно за натрупването на музейни предмети и обогатяването на музейните фондове. Вече трябва да се разсъждава и да се градят стратегии и програми, съобразявайки се с *музейната политика по фондоформиране и фондоопазване*, която обхваща по-широка сфера на дейност.

В таблицата показваме количество музейни предмети, които към 31 декември 2015 г. се съхраняват във фондовете на регионалните музеи, както и тези за страната и отделните области.

Таблица №6

Данни за броя на музейните единици в регионалните музеи към 2015 г.

<i>Музеи</i>	<i>Брой м.е. в областта</i>	<i>Брой м.е. в регионалните музеи</i>	<i>Процент от общия обем на м.е. в страната</i>	<i>Процент от общия обем на м.е. в областта</i>
РИМ – Благоевград	141 322	95 154	1.26	67.33
РИМ – Бургас	109 883	46 310	0.61	42.14
РИМ – Варна	172 915	150 149	1.99	86.83
РИМ – Велико Търново	303 550	173 536	2.30	57.17
РИМ – Видин	92 857	69 674	0.92	75.03
РИМ – Враца	140 716	132 361	1.76	94.06
РИМ – Габрово	598 772	100 000	1.33	16.70
РИМ – Добрич	240 191	186 746	2.48	77.75
РИМ – Кърджали	42 444	42 444	0.56	100.00
РИМ – Кюстендил	149 078	120 249	1.59	80.66
РИМ – Ловеч	135 896	80 000	1.06	58.87
РИМ – Монтана	132 862	61 497	0.82	46.27
РИМ – Пазарджик	184 201	73 563	0.98	39.94
РИМ – Перник	55 883	39 715	0.53	71.07
РИМ – Плевен	402 972	262 484	3.48	65.14
РВИМ – Плевен	402 972	132 326	1.75	32.84
РИМ – Пловдив	281 908	62 000	0.82	21.99
РАМ – Пловдив	281 908	63 699	0.84	22.60
РЕМ – Пловдив	281 908	26 097	0.66	17.74

РПМ – Пловдив	281 908	49 016	0.65	17.39
РИМ – Разград	119 756	64 726	0.86	54.05
РИМ – Русе	158 354	133 972	1.78	84.60
РИМ – Силистра	45 019	27 000	0.36	59.97
РИМ – Сливен	149 169	67 000	0.89	44.92
РИМ – Смолян	142 963	27 857	0.37	19.49
РИМ – София	2 797 669	66 000	0.88	2.36
РИМ – Стара Загора	286 597	132 170	1.75	46.12
РИМ – Търговище	82 984	41 800	0.55	50.37
РИМ – Хасково	181 466	115 497	1.53	63.65
РИМ – Шумен	202 447	148 470	1.97	73.34
РИМ – Ямбол	109 429	68 479	0.91	62.58
<i>Общо</i>	<i>7 539 671</i>	<i>2 727 665</i>	<i>38.23</i>	<i>=</i>

Най-големите музейни фондове са концентрирани в София; този факт не е изненадващ, защото в столицата са съсредоточени почти всички национални музеи. Новосъздаденият Регионален исторически музей – София притежава едва 2.36% от тях. Ще отбележа също така, че *регионалните музеи*³⁴ вече достигат националните по брой предмети и дори се изравняват с тях. Същевременно количественото съотношение на фондовете на регионалните музеи към фондовете на другите музеи в областта сочи съществуването на големи разлики. Например за Плевен, където регионалните музеи са два, числото на притежаваните музейни ценности е 394 810. Това представлява 97.97% на фондовото богатство на областта. Втори по брой музейни ценности в своите фондове е Пловдив – 200 812, което за областта прави 71.23%. Има и още по-крайни случаи – например в Кърджали, където според статистиката всички културни държавни и общински културни ценности са придобити от

³⁴ Данните в графата "Фондове на регионалните музеи" са получени от всеки един музей. Данните за РИМ – Стара Загора са за 2014 г., тъй като не получихме исканата информация от музея и разполагаме с данни за предходната година.

местния регионален музей. Врачанският музей притежава 94.06% от музейното богатство на областта, огромни са разликите и в областите Кюстендил, Русе, Варна.

Таблицата показва, че регионалните музеи притежават висок дял (38.23%) от националния музеен фонд; за сравнение националните музеи притежават 38.83%. Дванадесет музея са с музейни фондове, надхвърлящи 100 000 музейни единици. Най-малки са фондовете на регионалните музеи в Перник, Кърджали, Силистра и Регионалния етнографски музей в Пловдив. Но дори и когато не са особено обемни, фондовете на регионалните музеи се открояват с богатството и разнообразието на своето съдържание. Също така, част от колекциите и отделни групи ценности имат не само национално, но и световно значение³⁵.

Съществен е проблемът с опазването на музейните ценности, които се съхраняват във фондохранилищата. Изискванията за предметите от различните типове са специфични и много разнообразни. Известно е, че обемът на пространствата и условията, които предоставят тези фондохранилища, в повечето от музеите не са достатъчни.

Таблица №7
**Данни за съотношенията между музейните единици
и площта на фондохранилищата**

<i>Регионални музеи по области</i>	<i>Брой м.е. в областта</i>	<i>Брой м.е. в регионалния музей</i>	<i>Площ на фондохранилищата в областта (кв.м.)</i>	<i>Площ на фондохранилищата на регионалния музей (кв.м.)</i>
РИМ – Благоевград	141 322	95 154	2 039	936
РИМ – Бургас	109 883	46 310	1 835	565
РИМ – Варна	172 915	150 149	1 646	597
РИМ –	303 550	173 536	2 597	1 500

³⁵ Костадин Кисъов. 130 години Археологически музей – Пловдив. // *Годишник на Регионален археологически музей – Пловдив*, Т. 12 (2014), 1-25.

Велико Търново				
РИМ – Видин	92 857	69 674	427	365
РИМ – Враца	140 716	132 361	645	380
РИМ – Габрово	598 772	100 000	5 345	705
РИМ – Добрич	240 191	186 746	2 433	1 010
РИМ – Кърджали	42 444	42 444	452	970
РИМ – Кюстендил	149 078	120 249	3 086	1 620
РИМ – Ловеч	135 896	80 000	1 639	769
РИМ – Монтана	132 862	61 497	1 182	468
РИМ – Пазарджик	184 201	73 563	2 479	488
РИМ – Перник	55 883	39 715	1 028	700
РИМ – Плевен	402 972	262 484	2 061	700
РВИМ – Плевен	402 972	132 326	2 061	230
РИМ – Пловдив	281 908	62 000	5 648	242
РАМ – Пловдив	281 908	63 699	5 648	2 799
РЕМ – Пловдив	281 908	26 097	5 648	996
РПНМ – Пловдив	281 908	49 016	5 648	150
РИМ – Разград	119 756	64 726	1 358	1 044
РИМ – Русе	158 354	133 972	4 600	3 980
РИМ – Силистра	45 019	27 000	866	390
РИМ – Сливен	149 169	67 000	5 153	500
РИМ – Смолян	142 963	27 857	958	569
РИМ – София	2 797 669	66 000	22 550	3 340
РИМ – Стара Загора	286 597	132 170	6 437	1 583
РИМ – Търговище	82 984	41 800	1 832	1 302
РИМ – Хасково	181 466	115 497	993	644
РИМ – Шумен	202 447	148 470	1 784	1 465
РИМ – Ямбол	109 429	68 479	2 465	1 820

Общо	7 539 671	2 727 665	86 482	32 597
Средна стойност	251 325	91 719	2 883	1 087

Според статистиката общата застроена площ, с която разполагат музеите, е 504 521 кв.м., като за експозиции тя е 320 846 кв.м., за фондохранилища – 86 482 кв.м., а за обслужващи пространства са налице 91 582 кв.м.³⁶ Регионалните музеи притежават фондохранилища в размер 32 597 кв.м. или 37.69% от цялата площ на депата за съхраняване на културни ценности. Средно изчислено, на всеки регионален музей се падат по 1087 кв.м. пространство за неговите депа, което според международните стандарти е около половината от нужната покрита площ за опазване на музейното богатство. Осем регионални музея имат фондова площ над 1000 кв.м., като до този показател се доближава и РИМ – Благоевград. Над 3000 кв.м. площ имат регионалните музеи в София и Русе, почти толкова има и Регионалният археологически музей – Пловдив. Останалите 20 музея имат по-малка квадратура на депата. Регионалният военноисторически музей – Плевен има площ от 230 кв.м., РИМ – Пловдив – 242, РИМ – Силистра – 390, а Регионалният природонаучен музей – Пловдив само 150 кв.м.

Ясно е, че *осигурената площ за фондоопазването в България е недостатъчна, а и недостатъчно технически осигурена*. Ако сравним с някои музеи по света ще установим прекалено големи различия. Ще дадем няколко примера: средното съотношение на площта на музейните депа към общата площ на музеите е 17.14% за страната. Във Великобритания само за Британския музей това съотношение е 37.4%, за Дел Прадо в Испания – 18%, за руския Ермитаж – 34.9%, за Чикагския Институт за изкуства – 36%, за канадския музей на цивилизациите – 22%, за Лувъра – 27%. При нашите най-големи музеи в София и Пловдив тя е съответно 4.46% и 1.12%, а при повечето регионални музеи е под 1%.

По подобен начин са решени и проблемите с консерваторско-реставраторските лаборатории и ателиета.

³⁶ www.nsi.bg/bg/content/3669/музеи

Таблица №8
**Данни за площта и броя на фондохранилищата
и ателиетата в регионалните музеи**

<i>Музеи по области</i>	<i>Площ на фондохра- нилищата (кв.м.)</i>	<i>Брой помещения във фондохра- нилищата</i>	<i>Площ на ателиетата за консервация и реставрация (кв.м.)</i>	<i>Брой на помещенията за консервация и реставрация</i>
РИМ – Благоевград	936	28	440	8
РИМ – Бургас	565	21		1
РИМ – Варна	597	12	40	3
РИМ – Велико Търново	1 500	25	300	11
РИМ – Видин	365	11	16	1
РИМ – Враца	380	4	20	1
РИМ – Габрово	705	8	30	2
РИМ – Добрич	1 010	12	135	3
РИМ – Кърджали	970	11	175	2
РИМ – Кюстендил	1 620	7	80	4
РИМ – Ловеч	769	26	52	3
РИМ – Монтана	468	10	25	1
РИМ – Пазарджик	488	7	30	2
РИМ – Перник	700	8	40	1
РИМ – Плевен	700	1	200	1
РВИМ – Плевен	230	3	160	3
РИМ – Пловдив	242	6		
РАМ – Пловдив	2 799	5	176	2
РЕМ – Пловдив	966	14		
РПНМ – Пловдив	150		20	
РИМ – Разград	1 044	3	15	1

РИМ – Русе	3 980	11	32	1
РИМ – Силистра	390	4		
РИМ – Сливен	500	15	20	1
РИМ – Смолян	569	20	150	4
РИМ – София	3 340	11	536	6
РИМ – Стара Загора	1 583	17	42	2
РИМ – Търговище	1 302	6	20	1
РИМ – Хасково	644	9	50	1
РИМ – Шумен	1 465	8	300	4
РИМ – Ямбол	1 820	12	90	4
<i>Общо</i>	<i>32 797</i>	-	<i>3 194</i>	-

Най-добре са уредени консерваторско-реставраторските дейности в София, Велико Търново и Благоевград. Регионалните музеи в Пловдив – а именно Историческият и Природонаучният, използват лабораторията на Архитектурно-историческия резерват "Старинен Пловдив". В Силистра няма консерваторско-реставраторско ателие, а в три музея ателиетата са разположени в помещения с площ под 20 кв.м.

Въпросът за осигуряването на покрити пространства за фондоопазване винаги е стоял пред музейните институции в България. На националната работна среща на директорите на музеите и галериите "Състояние, проблеми и перспективи пред българските музеи и галерии", проведена през 2006 г. са посочени основните проблеми с тогавашна дата: амортизиран и не винаги пригоден за музеи и галерии сграден фонд; недобро състояние на юридическото и физическото опазване на движимите паметници на културата в музейните фондохранилища и експозиции, посредствено ниво на консервацията и реставрацията в голяма част от музеите; понякога се похабяват се ценни експонати; няма унифициран музеен софтуер; не се използват възможностите на съвременните информационни технологии за отчитане и опазване на движимите памет-

ници на културата, за обмен на информация и за реклама на музеите³⁷. В плановете за следващите години са предвидени следните дейности: извършване на цялостна инвентаризация на музейния и галериен сграден фонд, проверка на състоянието на сградите, собственост, степен на влажност, течове, влага в основите, степен на осветеност и отопление, необходимост от ремонтни работи, стойност на ремонтните работи, снабденост със СОТ, ПИТ, жива охрана. След съвещанието започва пълна инвентаризация на музейните фондове в страната, като целта е да се установи броя на наличните, липсващите и унищожените фондови единици, правилното или неправилно водене на инвентарните книги и музейната документация, виновните материалноотговорни лица. Изисква се задължително снабдяване на всички музейни експозиции със СОТ, ПИТ и по възможност денонощна въоръжена охрана. Предвижда се изработване и въвеждане в обръщение на електронен образец на музеен паспорт, който може и ще се ползва на хартиен носител, както и създаване и въвеждане на унифициран музеен софтуер за работа с музейните фондове. Идеята е всички музеи в страната да се свържат в Национална информационна мрежа. Десет години по-късно може да се констатира недостатъчно осъществяване на горепосочените цели.

Един от важните въпроси за фондоопазването в българските музеи е *състоянието и динамиката на структурата на фонда* на отделния музей. При осъществяване на управлението на музейните фондове трябва да се отчитат освен характера на отделните артефакти и научната област, към която те се отнасят, материалните им характеристики, така също и значението им в ценностно отношение – местно, регионално, национално, световно. Музейната и управленската документация трябва да съдържа както моментното състояние на основния и обменния фонд, така и развитието им. В България е почти непозната управленската система "collection management" и изобщо прилагането на новите принципи в управлението на музейните колекции. Още от края на 80-те и началото на 90-те години на миналия век експертите в европейските и аме-

---

³⁷ Доклад на Румян Ганчев – директор на Националния център за музеи, галерии и изобразителни изкуства на национална работна среща на директорите на музеите и галериите в България "Състояние, проблеми и перспективи пред българските музеи и галерии". // mc.government.bg

рикански музеи разработват дългосрочни програми за научно описание и изучаване на колекциите, а цялата събрана информация се въвежда в компютърни информационни системи. *Като израз на съпричастност предлагам разбирането за необходимостта и от нов процесуален подход, който наричам археология на музейните колекции.* Археологията на музейните колекции означава съзнателна и целенасочена научна дейност за информационно осигуряване на музейната дейност. Тя има фундаментален характер, защото захранва с научна информация всички направления на музейната работа: научно-изследователска, събирателска и експозиционна дейност и връзките с обществеността. В известен смисъл археологията на музейните колекции представлява мониторинг на музейните колекции, който може да даде насоките за развитие на фондовото богатство, за интензивността на включването на съдържанието им при представяне пред публика и за непрекъснат контрол над физическото състояние на музейните предмети. Най-важното е, че посочения подход осигурява огромна по обем информация, която дава възможност на музейните колективи да определят стратегическите си цели и непосредствените си задачи.

Проблем за фондоопазването е липсата на специализиран отдел "Фондове" в регионалните музеи. Това се дължи на периодичните съкращения в миналото и липсата на достатъчно специалисти, които да се занимават само с работа по фондовете. В днешната организационна структура на регионалните музеи, която между другото е създадена още в далечната 1965 г.³⁸ и само малко е видоизменена, са включени специализирани, ръководни и административни отдели. Само в 9 музея (29%) са обособени отдели "Фондове". При съществуващото огромно количество артефакти в регионалните музейни структури negliжирането на отделите "Фондове" е погрешна политика и недооценка на значението на правилното структуриране на музейната дейност. Ще припомня, че още през 1958 г. за пръв път у нас се дефинира системата за държавна регистрация на музейните фондове, определят се видовете фондове и се изброяват най-подробно движимите паметници на културата, които могат да бъдат включени в тях. Това става в *Инструкция за държавната регистрация на музейните фондове*, в която се разпо-

---

³⁸ ДВ, бр. 44 от 4 юни 1965.

режда регистрацията на музейните фондове да включва "два етапа на работа:

- първична инвентаризация;
- научна паспортизация на основния музеен фонд".

В този документ се препоръчва на изпълнителните комитети на народните съвети или на ръководителите на ведомствата, към които се числят музеите, за отговорници по държавната регистрацията на отделните музейни сбирки да бъдат назначени съответните завеждащ отдели или завеждащ сектори. "В този случай те водят попълването на музейните образци и се грижат за правилната охрана и използването на повереното им имущество. Те носят и отговорност за целостта на поверените им музейни сбирки"³⁹. По-рано същата година, в 165-то Постановление на Министерския съвет музеите са определени като "научно, културно-просветно учреждение, *"основни хранилища на движими паметници на културата, които разпространяват научни знания"*⁴⁰.

Действащото в Република България законодателство императивно повелява да се създаде Национален музеен фонд (НМФ), включващ всички движими културни ценности, идентифицирани като *национално богатство*. И тук, ако погледнем исторически, ще видим че за пръв път проектът за обособяване на движимите културни ценности с най-висока значимост е регламентиран нормативно още през 1958 г., когато се разпорежда да се създаде Държавен музеен фонд (ДМФ), в който да се регистрират артефактите с най-високо научно и естетическо значение. Практическите правила за конструиране на ДМФ са дефинирани във вече споменатата *Инструкция за приложение на Постановление №165*, утвърдена на 18 ноември 1958 г.⁴¹ По различни причини до края на 60-те години на XX век управленското решение за създаване на споменатия фонд не е реализирано. Описаната ситуация не се променя и след приемане на *Закона за паметниците на културата и музеите* от

---

³⁹ Известния на Президиума на Народното събрание, бр. 92 от 18 ноември 1958.

⁴⁰ Известния на Президиума на Народното събрание, бр. 68 от 26 август 1958.

⁴¹ Известния на Президиума на Народното събрание, бр. 92 от 18 ноември 1958.

1969 г., който също предвижда поддържане на общодържавна база данни за най-ценните движими паметници. Така до края на епохата на държавния социализъм – 1989 г., ДМФ не се създава като фактическа реалност. Това положение се запазва и до наши дни, при все че през 2005 г. правната рамка на въпросния абстрактен трезор е променена и той е именуван *Национален музеен фонд (НМФ)*⁴².

Пак по това време е въведена и категорията *национално богатство* за предметите с най-висока научна и културна стойност. Актуалната регламентация на НМФ е реализирана чрез утвърдените по съответния ред през 2009 г. *Закон за културното наследство, Наредба за реда за извършване на идентификация и водене Регистъра на движими културни ценности и Наредба за формиране и управление на музейните фондове*. Идеята за конструиране на *общонационален регистър на музейните ценности с най-висока културна и научна стойност* е продуктивен израз на основателната теза за обективно съществуваща йерархия по критерий значимост на веществените паметници от миналото, съхранявани в българските музеи⁴³. Аналогичен разграничителен модел е приложен при недвижимите културни ценности, разделени от действащото законодателство на четири категории – *паметници от световно, национално, местно и ансамблово значение*. Систематизирането на движимите културни ценности с уникален характер и с най-висока естетическа, изследователска и обществена стойност в един общ информационен фонд многократно би увеличило възможностите за анализ, оценка и популяризиране на споменатия сегмент от българското историческо и художествено наследство.

По всичко личи, че волята на законодателя за създаване и поддържане на Национален музеен фонд към настоящия момент не работи. При наличието на повече от 4 000 000 музейни предмети в основните фондове (днес над 7 000 000) и при *липсата на единен софтуер за дигитализиране информационните ресурси* на музеите изискването на закона за създаване на Регистър на движимите културни ценности към настоящия момент изглежда трудно осъ-

---

⁴² *Вера Бонева*. Българските музеи и музейни ценности в европейската дигитална библиотека Европеана. // *Паметници, Реставрация, Музеи*, 2011, кн. 1 – 2, 85–94.

⁴³ *Пак там*, 85–94.

ществимо. През 2011 г. Народното събрание отменя чл. 33 от Закона за културното наследство, който гласи: *"Министерството на културата изгражда и развива национална музейна информационно-комуникационна система. Функционирането на системата се осъществява по ред, определен с наредба на министъра на културата."* Въпреки това, чл. 32 на ЗКН подлежи на спазване и в кратък срок трябва да се потърсят първите административно-управленски решения по полагане на информацията за българските музейни ценности в обща мрежа. Тук обаче трябва да се отчете обстоятелството, че дори и при най-качествена дигитализация на артефактите от основните фондове, възможността за прехвърляне на данните от създадената във всеки конкретен музей база данни в бъдещия общодържавен Регистър на движимите културни ценности, е силно проблематична. *Причината за тази неблагоприятна перспектива е общоизвестна – липсата на единен музеен софтуер и изградена информационна система.* Малко по-различно е положението на ниво водещи музейни институции, част от които успешно и решително посрещат практическите предизвикателства на Дигиталния Ренесанс. Последното обстоятелство намира израз в системната и ускорена дигитализация на предмети от основните фондове на музеите, която се осъществява през последните години⁴⁴.

Към фондоопазващата инфраструктура трябва да отнесем и недвижимите обекти – паметници на културата, които се стопанисват от регионалните музеи. *Осезаема е потребността от координация на регионално ниво по отношение на единичните и груповите недвижими културни ценности с национално значение (архитектурните и исторически резервати) и археологическите резервати, които не са част от структурата на националните, регионалните или общинските музеи.* В рамките на страната подобен статут имат над 100 обекта, които се обгрижват директно от общини, общински предприятия или структури на религиозни деноминации.

И още един въпрос за фондовото богатство на регионалните музеи. Става дума за *архивните документи*, които са неделима част

---

⁴⁴ *Вера Бонева. Българските музеи и музейни ценности в европейската дигитална библиотека Европеана. // Паметници, Реставрация, Музеи, 2011, кн. 1 – 2, 85–94. Виж и: Русенският музей стартира проект за дигитализация на културното наследство. // Топновини, 25 май 2016. (ru-se.topnovini.bg)*

от фондовете на съвременните български музеи. Попаднали при различни обстоятелства в музея и инвентирани в основния фонд, тези документи заемат съществено място в колекциите, свързани с обществено-политическото и културното развитие на България или на отделни региони през последните три века. Без визуалното или текстуално присъствие на архивния документ в много отношения е немислима и модерната музейна експозиция. Отговорността за архивните документи в музея и грижите за тяхното опазване са реален приоритет на съвременната музейна дейност⁴⁵.

Музейните специалисти се отнасят отговорно към научното описване на архивните документи, дори в случаите, когато са придобили своите знания от практиката или от по-опитен служител, уредниците и научните сътрудници се стараят да съблюдават основните правила на Методическия кодекс на Държавна агенция "Архиви" (ДАА). *Необходимо е обаче повече известност на тези архиви и музейните специалисти са длъжници в това отношение.*

Нещо повече – съгласно разпоредбите на чл. 6, ал. 1, чл. 33, ал. 2, ал. 4 и чл. 70 от Закона за Националния архивен фонд (ЗНАФ) и чл. 20 на действащата Наредба за условията и реда за водене на Регистър на Националния архивен фонд (ДВ, бр. 17 от 6 март 2009)⁴⁶ по отношение на съхраняваните в основния и(ли) научно-спомогателния фонд архивни документи музеите имат нормативно определено задължение да ги впишат в (електронния и публичнодостъпен) Регистър на националния архивен фонд (НЕРА), създаден и поддържан от ДАА.

Наблюдават се добри практики за публикуване в Интернет на музейните публикации, но са нужни и публикации на архивните

---

⁴⁵ *Вера Бонева*. Архивният документ в Историческия музей – правен статут и фактическо състояние. // *Архивен преглед*, 2004, кн. 3 – 4, 43–48; *Същата*. "Обществено достойние": отново за статуса и състоянието на архивните документи в българските музеи. // Национална културна стратегия и европейска духовна интеграция. Втора научна конференция по проблемите на културно-историческото наследство, проведена в Големя салон на БАН на 9 февруари 2012 г. София: Фондация "Арете-Фол", 2012, 150–167; *Анка Игнатова*. Националното документално богатство и българските музеи (1878–1989). Велико Търново: "Фабер", 2013.

⁴⁶ Виж: www.archives.government.bg (раздел "Правна рамка").

документи от фондовете на музеите. Ще отбележим и още един факт, свързан с музейните архивни фондове. Макар да са приели като своя професионална мисия публикуването на документи от фонда, за който отговарят, мнозина от съвременните музейни специалисти не се чувстват задължени да спазват стриктно *Правилата за обнародване на писмени извори за българската история*⁴⁷. Без, разбира се, да поставяме под съмнение коректността на предаването на съответните документални текстове и компетентността при оформянето на научния апарат на всяка една документална публикация, смятаме, че съблюдаването на предписания регламент за този вид дейност е повече от наложително. И колкото по-стриктно са спазени общоприетите правила на археографията, толкова по-голям е шансът всеки конкретен документ да намери своите най-задълбочени читатели и най-проникновените си интерпретатори.

Пак в съответствие с обществения статут на музейната дейност са създадени и правилата за използване на музейните ценности с документален характер. Тези правила осигуряват възможност за пълноценно реализиране в практиката на конституционно право на всеки гражданин на Република България *"да търси, получава, и разпространява информация"*. Трябва да отбележа обаче, че голяма част от музейните специалисти посрещат с подчертани резерви опитите на "външни лица" да ползват за научни цели архивни документи, съхраняващи се във фондовете, за които отговарят. Директорите, в чиито правомощия е да издават съответни разрешения, в много от случаите тихомълком подкрепят проявите на тази ограничителна политика с цел да отбягват конфронтации с уредниците и научните сътрудници в своя музей. Така се създава положение, при което ученият — изследовател на даден национален или регионален проблем има напълно безпрепятствен достъп до документи с висока културно-историческа стойност в националните и териториални държавни архиви, но често е лишаван от достъп до документалното богатство на музейните сбирки в регионалните, мемориалните или градските музеи. Каквито и да са мо-

---

⁴⁷ Правила за обнародване на писмени извори за българската история (XVIII–XX век). София: ГУА при МС, 1981, 9–109; Методически кодекс. София: Изд. ГУА при МС, 1982, 627–715; Методически кодекс. Свитък V. София: Изд. ДАА, 2013, 30–95.

тивите за подобни ограничителни действия и бездействия, те при всички случаи не могат да се квалифицират като правомерни и коректни.

В заключение ще кажа, че България трябва да *промени политиката си по отношение на фондоопазващите функции на музеите*. Нужно е преосмисляне и създаване на нова материална и технологична музейна инфраструктура, която да обединява целия спектър от дейности за опазването на културното наследство, в това число и дигитализацията на музейните предмети, дигитализацията на музейната дейност и дигитализацията на музейното управление. Тя следва да бъде съобразена с очакваната промяна на структурата на музеите в България, изразяваща се в нарастване броя на малките музеи от недържавния сектор, както и с измененията в структурата на музейния фонд и в структурата на фондо-създателите.

Поради изброените дотук причини смятам за уместно в центровете на планово-икономическите региони на страната да се създадат *обединени регионални музейни центрове (ОРМЦ)* – а именно в София, Пловдив, Бургас, Велико Търново, Варна и Плевен. В допълнение е препоръчително да се създаде ОРМЦ за Югозападна България в Благоевград. В ЗКН е направено райониране за недвижимите културни ценности, но смятам, че това трябва да се направи и по отношение на движимите.

Основание за подобно предложение намирам в невъзможността на отделните общини да осигурят финансов ресурс, професионален щат и начин за осигуряване на съвременна материална инфраструктура за фондоопазването на културното наследство. Подобни новоустроени регионални музейни центрове трябва да бъдат разположени в университетски градове, за да се гарантира кадрово осигуряване на начинанието. Тези центрове ще бъдат високо професионализирани структури, съвместна работа на държавата, общините и други организации с интереси в музейната дейност.

В предложената таблица показваме количествените параметри на хипотетично обединените регионални музейни центрове по данни на НСИ за 2015 г.

Таблица №9

**Обеми и съотношения на площите на експозиции и
фондохранилища на регионалните музеи с предполагаеми
обеми на евентуални обединени регионални фондохранилища**

<i>Област</i>	<i>Обща площ</i>	<i>Експозиции (кв.м.)</i>	<i>Фондохранилища (кв.м.)</i>	<i>Посетители (брой)</i>	<i>% от общата площ</i>
Бургас	11 890	7 886	1 853	167 570	0,37
Сливен	17 275	8 205	5 153	86 208	1,02
Стара Загора	35 293	21 724	6 437	290 513	1,28
Ямбол	13 160	6 583	2 465	33 870	0,49
<i>ОРФ-ДЕПО 1</i>	<i>77 618</i>	<i>44 398</i>	<i>15 908</i>	<i>578 161</i>	<i>3,16</i>
Велико Търново	24 242	14 394	2 597	489 729	4,80
Габрово	26 612	12 822	5 345	343 499	1,05
Ловеч	10 604	7 460	1 639	126 536	0,32
Русе	14 933	7 181	4 600	97 847	0,91
<i>ОРФ-ДЕПО 2</i>	<i>76 391</i>	<i>41 857</i>	<i>14 181</i>	<i>1 057 611</i>	<i>7,08</i>
Видин	6 976	3 646	427	130 134	0,08
Враца	4 635	3 892	645	25 673	0,13
Монтана	5 231	3 183	1 639	37 667	0,32
Плевен	24 023	16 037	2 061	181 776	0,41
<i>ОРФ-ДЕПО 3</i>	<i>40 865</i>	<i>26 758</i>	<i>4 772</i>	<i>372 250</i>	<i>0,94</i>
Кърджали	3 281	2 620	452	13 423	0,09
Пазарджик	17 248	12 543	2 479	175 319	0,49
Пловдив	23 191	14 448	5 648	332 798	1,12
Смолян	5 498	3 482	958	26 457	0,19
Хасково	6 682	4 469	993	41 199	0,20
<i>ОРФ-ДЕПО 4</i>	<i>55 900</i>	<i>37 562</i>	<i>10 530</i>	<i>589 196</i>	<i>2,09</i>
Благоевград	15 277	11 291	2 039	82 025	0,40
Кюстендил	10 766	6 891	3 086	105 557	0,61

Перник	17 121	10 181	1 028	58 786	0,20
Софийска обл.	10 902	7 227	2 944	354 308	0,58
<i>ОРФ-ДЕПО 5</i>	<i>54 066</i>	<i>35 590</i>	<i>9 097</i>	<i>600 676</i>	<i>1,79</i>
София	135 285	92 447	22 550	979 052	4,46
<i>ОРФ-ДЕПО 6</i>	<i>135 285</i>	<i>92 447</i>	<i>22 550</i>	<i>979 052</i>	<i>4,46</i>
Варна	15 252	11 051	1 646	168 050	0,33
Добрич	15 027	8 848	2 433	136 174	0,48
Разград	7 214	3 866	1 358	51 965	0,30
Силистра	6 697	5 069	866	22 065	0,17
Търговище	8 042	4 584	1 832	25 799	0,36
Шумен	12 164	8 809	1 784	179 473	0,35
<i>ОРФ-ДЕПО 7</i>	<i>64 396</i>	<i>42 227</i>	<i>9 919</i>	<i>583 526</i>	<i>1,99</i>
<i>България</i>	<i>504 521</i>	<i>320 864</i>	<i>86 482</i>	<i>4 763 472</i>	<i>17.14</i>

Числата отразяват сегашната площ на депата, която трябва да бъде поне удвоена и към тях да се добави необходимата площ за консерваторско-реставраторските лаборатории. При планирането обаче трябва да се има предвид и необходимата площ за дигиталната дейност и обслужващата я инфраструктура. Получават се сравнително еднакви по размер фондохранилища, с площ около 10 – 15 000 кв.м. Само при централното фондохранилище в София, в което ще бъдат разположени фондовете и на националните музеи, пространството трябва да е двойно повече.

Косвено свързани с разглеждания тук въпрос са и трудностите, свързани с поддържането на консервационно-реставрационни ателиета в много от музеите. Знаино е, че този сегмент на музейната работа изисква много специализирани компетенции и материална база със специфичен профил. Част от техническите уреди, устройства и консумативи са с висока цена. От тази гледна точка също е необходимо да се засили процесът на райониране на дейностите. Създаването и поддържането на няколко големи и ефективни лаборатории, всяка от които да е профилирана в работа със специфичен материал (метал, керамика, дърво, текстил, произведения

на изкуството и др.) би решило и кадровите проблеми и би съдействало за по-ефективна дейност в тази деликатна, но важна сфера.

Възможностите за осъществяване на предложения вариант за обединени фондохранилища и профилирани лаборатории не са нереалистични. При въвеждането на споменатия модел основни трудности, свързани с фондохранилищата и с опазването на движимите културни ценности биха се придвижили в добра посока. Още повече, че се очаква в следващите 20 – 30 години броят на културните ценности в българските музеи да се удвои. Намираме, че само с обединените усилия на всички субекти в процеса по опазване на културното богатство на страната може да се реши един проблем, стоящ пред държавата и нейните структури още от Освобождението. Модерните центрове за фондоопазване ще имат всички възможности за достъп на публиката до артефактите и ще дадат възможност за сериозно увеличаване на посетителския поток в българските музеи – национални, регионални и местни, а в близките десетилетия и в малки недържавни музейни формирования.

В заключение бихме могли да констатираме, че въпреки някои налични трудности и пречки от обективно и субективно естество, фондовата работа на регионалните музеи през последните 10 години беше поставена на стабилна нормативна и организационна основа. Това, което предстои, е свързано преди всичко с необходимостта от по-стриктно прилагане на правилата за идентификация и научна обработка на културните ценности, както и осигуряване на реална и необратима прозрачност на фондовата дейност на музеите – както пред цялата гилдия, така и пред локалните общности, с които институциите работят всекидневно.

7. ЕКСПОЗИЦИИ

Представянето на музейните фондове в експозиции се урежда с наредба на министъра на културата. Представянето на културните ценности е дейност по разкриване и популяризиране на културната и научната им стойност пред обществото. То се осъществява при условия и по начин, които не поставят под заплахата физическата цялост и състоянието на културните ценности и не ги застрашава от посегателства. Музеите са длъжни да дават ясна информация за представените движими културни ценности чрез надписи, издаване на пътеводители и каталози за експозициите и други информационни материали. Всеки музей може да включва временно в своите експозиции културни ценности от други музеи или на физически или юридически лица, както и да организира представянето на експозиции на други музеи и лица, или съвместни експозиции с тях. Музеите могат да организират временни експозиции или да предоставят временно движими културни ценности от основния си фонд за представяне в чужбина. Те могат да бъдат задължени да предоставят движими културни ценности за участие във временни експозиции в страната и в чужбина. Когато музей предостави свои културни ценности за представяне в чужбина, той трябва да получи съответстваща на неговото участие част от договорената цена за представянето⁴⁸.

Експонирането на движими културни ценности е форма за тематично представяне на музейните ценности в определено експозиционно пространство, заедно с визуални и текстови материали и други средства. Движимите културни ценности се експонират чрез *създаване на постоянни и временни експозиции*.

Постоянните експозиции имат определен тематичен обхват и са начин за дългосрочното представяне на движимите културни ценности. За създаването на постоянна експозиция на музей се създава тематико-експозиционна документация, която съдържа: концепция за изграждането на експозицията; тематична структура с разширено описание на структурата и съдържанието на експозицията, темите, подтемите и акцентите; тематико-експозиционен

---

⁴⁸ ДВ, бр. 19 от 13 март 2009.

план, разработен на основата на концепцията и тематичната структура; проект за художествено-пространствено оформление на експозицията, съобразен с тематико-експозиционния план и спецификите на експозиционното пространство; рецензия за всеки раздел от тематико-експозиционния план от специалисти на БАН или от съответните национални музеи, ведомствени и научноизследователски институти и учреждения. В материално отношение са необходими: помещения, осигурени със сигнално-охранителна техника (СОТ); система за пожароизвестяване, както и други средства за пожарна безопасност; уреди за вентилация и климатизация; подходящо осветление, витрини и съоръжения, предназначени за експониране на музейните предмети. Музеите могат да извършват обновяване на постоянната експозиция със замяна или допълване на нови теми и експонати, без да променят съгласуваната тематико-експозиционна структура. *Временните експозиции* се създават за краткосрочно представяне на конкретна тема от или извън тематичния обхват на музей, колекция или на отделни културни ценности. Те могат да се организират в страната и в чужбина.

Всички *разкрити археологически структури*, за които въз основа на предварителната и заключителната оценка и с предписанията за опазване не е определено друго, *подлежат на експониране*. Недвижимите културни ценности също могат да бъдат представяни. Експонирането им се осъществява чрез проект, както и въз основа на изготвени програми за консервация, реставрация и адаптация. Музеите, на които е предоставено право на управление на недвижими културни ценности, могат да организират постоянни или временни експозиции с визуални и текстови материали и други средства, предоставящи информация за недвижимата културна ценност и нейната научна и културна стойност⁴⁹.

Цитираната *Наредба за условията и реда за представяне на културни ценности* за пръв път в българското музейно законодателство регламентира подробно дейността по изграждането на музейните експозиции. Визирайки правилата, нормативният документ оставя на експертите и на музейните ръководства възможно-

---

⁴⁹ Наредба №Н-4 за условията и реда за представяне на културните ценности. // ДВ, бр. 28 от 28 март 2014.

стта да създават нови и да обновяват и обогатяват съществуващите експозиции. Тази възможност, знайно е, е функционално обвързана и с други фактори – финансов ресурс, кадрови капацитет на музея, собственически статут на обектите, политики на местните администрации в областта на културното наследство и туризма.

Представянето на музейните ценности е дейност на регионалните музеи, която се простира от предлаганите класически постоянни експозиции, разположени в основното здание на музея, през различните временни изложби у нас и в чужбина до виртуалните показатели или представяния на културни ценности на музеите. Музейните експозиции носят белега на профила на музея – общо-исторически или специализиран, и се определят от съдържанието на музейните фондове.

Както вече споменахме, в практиката на регионалните музеи се е наложил модела на изнесените тематични експозиции, музейни обекти за временни изложби или музейни инициативи, свързани с представяния на музейни, археологически и исторически забележителности. В страната има голямо разнообразие от експозиционни практики, които са следствие от културните и исторически дадености. Могат да се видят почти всички типове музейни експозиции и временни изложби, включително новопоявилите се виртуални представяния⁵⁰. Така се създава възможност за голям фондооборот и на гражданите се предлага достъп до значително количество музейни ценности.

Основа на музейната експозиционна политика на регионалните музеи естествено е материалната инфраструктура на музея и планираните и осигурени финансови ресурси за нейното осъществяване. По тази фундаментална за музеите дейност се наблюдават особености в различните структури. Музеите, които имат на разположение специално построени сгради за дейността си имат и възможност да създадат единни постоянни експозиции. Не всички обаче са се възползвали от тази перспектива. В някои от музеите като тези във Велико Търново и Варна са разкрити големи постоянни археологически изложби, които и са основните им експозиции. Другата част от историческото и културното развитие на ре-

---

⁵⁰ Тази тема е развита в част 15 на настоящата книга – *Музеи Online*.

гиона са показани във филиали или са изнесени показатели на археологическите и историческите обекти, които са им предоставени.

В други музеи, като например в Плевен и Кърджали, са разработени класически експозиции, които онагледяват местното историческо и културно развитие. Те са изградени в основното здание на музея. Най-голяма е постоянната експозиция на РИМ – Плевен. Тя е разположена на площ от около 7000 кв.м. – в 24 зали на два етажа. В тематико-хронологичната експозиция, в която е приложен и колекционният метод на представяне, са показани над 6000 музейни предмета в 5 раздела – Археология, Османско владичество и Възраждане, Етнография, Нова и Най-нова история и Природа. РИМ – Кърджали пък представя в 28 зали и две коридорни пространства, но на по-малка площ отколкото в Плевен, археологически паметници, културни ценности от църковното изкуство, темата "Кърджали и градът", етнографска и природонаучна експозиция. Отделяме тези два регионални музея, защото те са концентрирали музейния си показ единствено в представителната сграда на институцията.

Останалите музеи съчетават постоянната си експозиция с музейно представяне и извън основната сграда. Такава е структурата на музеите в Ловеч, Добрич, Разград, Смолян, Търговище, Хасково, Силистра, Ямбол. Очакваната нова експозиция на РИМ – Кюстендил, която ще бъде разположена в новата сграда на музея (бивш тютюнев склад), също ще бъде допълвана от експозициите във филиалите и музейните обекти в града.

В Русе Регионалният музей от 2007 г. обединява експозициите на съществувалия дотогава общински Исторически музей, Пантеона на възрожденците, Къща-музей "Градски бит на Русе" (известна като Къщата на Калиопа), Къща-музей "Захарий Стоянов", Къща-музей "Тома Кърджиев", както и 3 експозиции на открито: Ивановските скални църкви, Средновековният град Червен, Римската крепост Сексагинта Приста.

Подобно е положението в Сливен и Шумен. РИМ – Шумен е разположил основната си експозиция в 9 зали, където представя Праистория, Античност, Средновековие, История на българските земи XV–XIX век, Възраждане, "Вяра и сила XVII–XIX век" и "Съкровищница". Колегите им от Сливен показват в основната си експози-

ция темата "Памет от векове". Тя е открита на 10 октомври 2013 г. по случай 135 години музейно дело и 100 години от основаването на Историческия музей – Сливен. В нея са включени оригинални паметници от фонда на музея, някои от които със световно значение. Обособена е зала "Туида" с предмети, открити по време на разкопки в късноантичната и средновековна крепост Туида край днешния град Сливен. Към РИМ – Сливен функционират още Археологически обект "Хисарлъка" (Ранновизантийска и средновековна крепост "Туида"); Къща-музей "Хаджи Димитър"; Музейна сбирка "Добри Чинтулов"; Къща-музей "Сливенски бит от XIX век". На 13 май 2008 г. отваря врати новата предметно-документална експозиция в Къща-музей "Хаджи Димитър". През месец октомври 2009 г. в Къща-музей "Сливенски бит от XIX век" е открита нова експозиция "Традиционна култура от Сливенско."

РИМ – Благоевград е изградил постоянна общоисторическа експозиция, по-късно обогатена с природонаучен раздел⁵¹. Експозиционната площ на благоевградския музей е разгърната на 4 нива и показва природното богатство, археологическото, историческото и етнографско наследство на областта, както и борбите за просветна, църковна и политическа независимост на българското население от региона. През 1992 г. музеят закрива темата за работническото движение и социалистическото строителство и обособява зала за временни изложби. Той има само един филиал: Къща-музей "Роден дом на Георги Измирлиев – Македончето" в кв. Вароша, чийто двор през лятото се превръща в открита галерия за произведения на благоевградски художници. В музея е реализирана интерактивна експозиция за деца "Музеен детски кът" по проект "Подобряване работата на българските музеи с деца и млади хора".

РИМ – Пазарджик, разположен в специално построена сграда, също представя общоисторическа постоянна експозиция в нея, но има и няколко филиала. Същото е положението и в Хасково, където наскоро бе открита обновената археологическа част на експозицията. Тя е на две нива и е изградена по европейски проект. Частично подновена е и постоянната експозиция на РИМ – Перник. В една от

---

⁵¹ Природонаучният отдел на РИМ – Благоевград съхранява във фондовете си материали, свързани с бившите Благоевградски, Пернишки и Кюстендилски окръг.

музейните зали през 2014 г. е създадена постоянно действаща оръжейна експозиция, в която са представени над 100 експоната от фонда на музея. Подобно е положението в РИМ – Враца, където още през 1999 г. е изградена и открита специално оборудвана зала за Рогозенското съкровище⁵². Малко повече от десетилетие по-рано, през 1987 г., тогавашният Окръжен исторически музей увеличава рязко сградния си фонд – открит е за посещения Етнографско-възрожденския комплекс "Св. Софроний Врачански", включващ Възнесенското училище, Хаджийската къща, къщата "Иван Замбин", къщата "Григорий Найденов", църквата "Св. Възнесение", шапрона с транспортните средства, занаятчийските работилници и един навес за земеделска техника. Към музея функционира и Етнографско-възрожденски комплекс "Никола Войводов" – Къща-музей "Никола Войводов" и Капитанската къща (с експозиция "Градски бит").

Сериозна е експозиционната инфраструктура и на РИМ – Шумен. Музеят има 10 експозиции и немалко национални обекти, сред които двата национални историко-археологически резервата "Плиска" и "Мадара".

Има музеи като РИМ – Бургас, където няма основна музейна сграда и неговите експозиции – археологическа, историческа, етнографска и природонаучна, са профилирани и експонирани в различни сгради. През 2014 г., на 6 декември – празника на града, е открита новата историческа изложба "История на Бургас", с което е завършено тематико-хронологичното представяне на местната културна история. Нуждата обаче от централна сграда на музея в този голям и динамичен регион остава все още открита. В подобно положение се намира и експозиционната инфраструктура на РИМ – Видин, където нуждата от основна музейна сграда също е значима.

През последните години се откриха и две нови експозиции, едната в залите на специално построената музейна сграда на РИМ – Стара Загора и другата в София (сегашната експозиция на РИМ – София). Експозицията на Старозагорския исторически музей е разположена в специална сграда, построена върху останки от централната улица (Cardo maximus) на античния град Августа Траяна, и

---

⁵² Закупени са витрини от Германия, специална техника от Канада. В зала-та е установен температурен и влажностен режим според последните изисквания на науката.

в силует представя идеята за пясъчен часовник. Открита официално на 3 март 2009 г., тя е реализирана на 3 нива. Разгънатата ѝ застроена площ е 4 438,00 кв.м. Основната цел на музейните специалисти е представяне историята на града и региона от неговото възникване през Античността до възстановяването му след разрушенията и пожарищата през 1877 г. по време на Освободителната война. В експозицията са представени предмети, свързани с всекидневния живот – керамични съдове, лампи, медицински инструменти, каменна пластика. Показват се богатите колекции от бронзови и стъклени съдове, както и развитието на града през Средновековието, османското владичество и Възраждането.

Най-скорошна е експозицията на РИМ – София, открита през 2015 г. и разположена в пригодена сграда с площ от над 7000 кв.м. Постоянната изложба е разположена в 8 зали, които хронологически обхващат периода от VI хилядолетие преди Христа до 40-те години на XX век. В нея са представени следните теми: Наследството на древността, Силата на духа, Династичната връзка със Западна Европа, Дворцовият кабинет, Софийската улица, Държавните и общински институции, Домът и облеклото на софиянци, Културен живот и развлечения. Освен нея, Регионалният музей представя още 4 експозиции и обгрижва 9 обекта⁵³. Експозицията е разположена в сградата на Софийската централна баня, която не отговаря на представите за музей на столичен град. Столичните музеи обикновено са най-представителни и са създадени в съответстващи на фондовото им богатство здания. Софийският музей е един от най-ценностните и с най-атрактивни фондове, а историята на града предполага разгръщане на богата експозиция в сграда с реципрочено архитектурно достойнство.

В историята на българското музейно дело *въпросът за музейните сгради винаги е проблемен*. Наличие на подходяща, вече съградена с друго предназначение сграда е рядкост, а строителството на нова сграда – изключение. Днес само 8 регионални музея притежават специално построени сгради (Велико Търново, Благоевград, Пазарджик, Враца, Хасково, Смолян, Шумен и Стара Загора),

---

⁵³ В сравнителен план най-голяма е експозиционната инфраструктура на РИМ – Велико Търново. Търновският музей има 12 експозиции от различен тип и ранг и обслужва общо 24 обекта.

останалите са получили здания, пригодени за музейни цели. Например регионалните музеи в Силистра и Габрово се помещават в бивши банкови сгради. Други от създаването си до днес нямат своя централна сграда – в това положение са Видин, Монтана, Ловеч⁵⁴, Разград, Търговище и Бургас. В Пловдив, вторият по големина град в България, няма централно музейно здание и музеите са разположени на различни места: РИМ и РАМ в сградата на някогашното Източнорумелийско народно събрание, Етнографският музей в къщата на Аргир Куюмджиоглу, а Природонаучният – в сградата на бившата община. Регионалният музей в Перник е разположен в някогашния Дом на миньора.

Четиринадесет от регионалните музеи разполагат с необходимата сградна база за да разгърнат своите експозиционни намерения и са изградили своите постоянни експозиции. Седемнадесет нямат достатъчна площ за създаване на цялостна експозиция. Последствията от това положение се отразяват и върху вида на постоянните музейни експозиции. Например РИМ – Сливен се е сдобил със съвременна музейна мебел, но ограниченото пространство на сградата, където е построена експозицията, не позволява тя да се впише адекватно в интериора. Другаде пък пространството позволява създаването на голяма модерна експозиция, но липсата на финансови ресурси за експозиционно обзавеждане я правят недостатъчно добра и проблемна. Специалистите от Враца например имат трудности с реализацията на проекта за поетапно осъвременяване на експозиционните площи и витрини със съвременно осветление. Неразрешен за тях остава, както и за много други музеи, хроничният проблем с неотоплените зали, водещи до чувствителен спад на посетители през студените месеци и до проникването на завишено количество влага в експозициите⁵⁵. Не е нужно да даваме и други примери, но онова, което се сподели на вече споменатата Национална работна среща в София през 2006 г. все още тегне над дейността на някои от регионалните музеи: амортизиран и не винаги пригоден за музеи и галерии сграден фонд, недобро състоя-

---

⁵⁴ Всъщност за Окръжния исторически музей – Ловеч в края на 80-те години на XX век се строи специална сграда, но промените след 1989 г. отлагат завършването ѝ, а по-късно тя става притежание на частна организация.

⁵⁵ Отчет на РИМ – Враца за 2015 г. // vratsamuseum.ovo.bg/otchet_2015.pdf

ние на юридическото и физическото опазване на движимите паметници на културата в музейните фондохранилища и експозиции, остарели постоянни музейни експозиции⁵⁶.

Експозициите се изработват от музейни екипи и специалисти в сферата на педагогиката, психологията, социологията, режисьори, сценографи, изкуствоведи, културолози, ИТ-специалисти, PR-майстори. Тя е продукт на екипна работа, както и цялата музейна дейност. В музея се създава специална структура от специалисти, които проучват и подготвят експозиционните документи и планове, обсъждат задълбочено идеите и предлагат на художниците и експертите по интериор изработения и утвърден тематико-експозиционен план.

Както вече споменахме, през последното десетилетие и половина в България се появява *нов модел на структуриране и функциониране* на регионалните музеи. Това се случва заради особеностите на местната история – Велико Търново, Варна, Сливен, или поради липса на подходящи сгради за музеи – Бургас, Търговище, Видин, Разград, Монтана и Ловеч. Така регионалните музеи придобиват силно разгърната структура, в която се включват филиали, изнесени експозиции, исторически сгради и археологически обекти.

Регионалните музеи в страната поддържат широка мрежа от филиали и други самостоятелни обекти, чийто общ брой надхвърля 5 пъти броя на основните институции. Това са над 175 физически отделени структурни звена, в които се поддържат експозиции от класически тип, от типа реконструкция или от типа *in situ*⁵⁷. Малка част от изложбените обекти се ползват само за временни експозиции или за по-динамични форми на комуникация с публиките. Почти всички те са отворени за посетители и предлагат различни възможности за преки срещи с артефактите, както и за всички съпътстващи музейни разказ атракции и услуги.

---

⁵⁶ Състояние, проблеми и перспективи пред българските музеи и галерии. Доклад на Румян Ганчев – директор на НЦМГИИ, представен на Национална работна среща на директорите на музеите и галериите в България, София – 20 юни 2006.

⁵⁷ *Вера Бонева*. Музейната мрежа в България. София: "Фабер", 2014, 151–152.

Споменатите в първата група регионални музеи разполагат с комфорта да притежават адекватна на нуждите си архитектурна среда и да поддържат големи общи експозиции. Те осигуряват добри условия за работа на специалистите си и имат предимството на компактността, което е плюс при много от управленските ситуации, културните събития и междуинституционалните контакти на локално и институционално ниво⁵⁸.

Регионалните музеи имат 82 основни експозиции, разположени в 175-те обекти. Тези експозиции съдържат убедителни визуални разкази за културата, традициите и природата на съответния град, регион, област. Концептуално те са прикрепени към водещите представи за развоя на националната ни история и за ключовите доминанти на българската култура. Сред по-слабите им страни се откроява тенденцията към повтораемост на съдържателни и визуални наративи, водеща началото си от командния подход при създаването на постоянните експозиции на бившите окръжни музеи през 70-те и 80-те години на миналия век. Съществува обаче осезателна тенденция за разработване на уникални експозиционни платна в новосъздадените през последното десетилетие големи основни експозиции на регионалните музеи – Стара Загора, София, Русе, Габрово, Пловдив (Археологическия и Историческия музеи). Това е валидно и за единични обекти с характер на "музейна възстановка" като Дечковата къща в Габрово, Музейната сбирка "Атанас и Васил Атанасови" в Ловеч, Къща-музей "Йордан Йовков" в Добрич, Паскалевата къща в Хасково и др.⁵⁹

---

⁵⁸ *Пак там*, 152–153.

⁵⁹ Тук ограничаваме обзора си за постоянните експозиции, тъй като този проблем е тема на широк национален дебат, подет напоследък. Не бихме искали да се включим "на едро" в този дебат или да отклоняваме основната линия на настоящия обзор с пространни съждения. Сигурни сме, че колегията тепърва ще преосмисли част от експозиционните практики, стъпвайки върху стабилната основа на конструктивните подходи и идеи, наследени от предходните поколения. Водещите линии на дебата около промяната на експозиционните политики се очертаха осезаемо на проведената през ноември 2016 г. конференция "Музейни експозиции и стандарти: поглед напред". Материалите са достъпни на сайта на Българо-американската комисия за образователен обмен "Фулбрайт" – Виж: www.fulbright.bg

Временните изложби на регионалните музеи присъстват все по-смислено и динамично в културните им програми. Много често техните послания достигат далеч отвъд типичната им информационна функция, а връзката с актуални моменти от живата събитийност неутрализира масовата представа за музея като място на застинали във времето и пространството вещи, възстановки и текстове. Временните изложби увеличават значително представянето на музейните артефакти и повишават фондооборота.

В Стара Загора са изработени и представени на публиката 11 изложби. Те са класическа форма на музейно експониране, художествено са добре решени и най-важното добре са огласени. Регионалният етнографски музей в Пловдив пък представя в Мрежата 3 от изложбите си като виртуално съдържание в модерно поддържащия интернет-сайт. Но освен класическите музейни изложби в практиката на институциите на паметта от десетилетие съществуват и *камерни музейни експозиции*. Тази традиция се поддържа в РИМ – Враца, където ежегодно се представят изложбите "Мартенички", "Великденски яйца", "Дарителство" и "Вълненикът". За 2015 г. специалистите от врачанския музей са изготвили и представили 27 временни експозиции в залата за временни изложби и в страната. Силно е представен този сегмент от музейната експозиционна работа в регионалните музеи в Шумен – 16 изложби, Пазарджик – 15 изложби, Варна – 11 изложби, РИМ – Пловдив и РИМ – София по 7, регионалните музеи в Добрич и Бургас по 6 изложби. РИМ – Смолян също има разнообразна и не малка изложбена дейност, осъществена в родопския град и в страната. Ще спомена още, че през 2010 г. РИМ – Благоевград стана първият музей в България, в който се откри интерактивна експозиция за деца "Музеен детски кът" по проект "Подобряване работата на българските музеи с деца и млади хора". Само за 2015 г. музеите в страната имат общо 2068 временни изложби, от които собствени са 1133 изложби, а 935 – съвместни.

Таблица №10⁶⁰
Динамика в броя
на временните експозиции на регионалните музеи

Година	Вход		Временни изложби – брой		
	Брой музеи		Общо	в това число:	
	с безплатен вход	с музейна карта		собствени изложби	съвместни изложби
2015	28	-	2068	1133	935
2014	35	-	2448	1470	978
2013	53	-	2620	1645	975
2012	49	-	2090	1054	1036
2011	56	-	2208	891	1317
2010	71	-	2045	1073	972

От приложената *Таблица №10* се вижда, че през последните 6 години кривата на временните изложби приема различни стойности. Най-много музейни изложби са изработени през 2013 г. – 2620, а най-малко през 2010 г. Чувствително намаляват собствените и съвместните изложби на музеите през 2014 и това продължава през 2015 г. Данните за 2016 г. ще покажат дали е налице устойчива тенденция. Има известна стабилност по отношение на съвместните изложби между различните музеи в страната, те са около 1000 годишно, но през 2015 г. и по този показател спадът е сериозен – реализирани са 935 съвместни изложби.

Трудно и бавно напредва процесът на смяна на управленския модел по отношение на временните изложби⁶¹. Добра практика е иницирираното през 2009 г. от РИМ – Русе провеждане на Панаир на музейните изложби в страната. Неговата функция е да се превърне във "форум за реализация на мобилните изложби". Появата на Панаира съвпада с европейското начинание "Mobility of Collections" и

⁶⁰ Данните са на НСИ за 2015 г.

⁶¹ *Николай Ненов*. Общуване с наследството. В търсене на музейни траектории. София: ИИК "РОД", 2016, 203–204.

се превръща в практически форум – изложение на актуалните в България мобилни експозиции, които да се превърнат в основа за изграждане на репертоарна политика в българските музеи⁶². През 2012 г. директора на РИМ – Русе Николай Ненов предприема проучване за визираното направление на музейната дейност и влиянието на панаира върху него. Анкетирани са експерти от 19 музея в цялата страна – 3 общински, 1 национален, 1 ведомствен и 14 регионални. Според запитаните, през последните 3 години от включените в каталог през 2010 г. 61 изложби, 32 са пътували до 91 места в страната, където са гостували общо 151 месеца⁶³. Средният престой на мобилните изложби по време на пътуванията е месец и половина. В същото време музеите, създали тези изложби, са приели като домакини други 40 гостуващи изложби. Повече от половината изложби се обменят между съседни региони, а около 20% пътуват на повече от 200 километра.

От анкетата става ясно, че *повечето музеи нямат добри възможности за приемане на изложби, не разполагат с оборудване, с подходящи помещения, охрана, озвучаване, мултимедия*. Става ясно също, че *липсва стратегия при определяне на политиките за експониране*. Бъдеща музейна репертоарна политика е все още трудно постижима. "Анализът показва убедително, че създаването на мобилни изложби е поле на съревнование и активна дейност на музеите у нас. Без задължителен регламент за принципите на обмен, много от музеите у нас създават мрежи на сътрудничество и намират в търсенията си подкрепата на Панаира на музейните изложби, посочен като необходимо място за обмен, срещи и обучения."⁶⁴

Повечето регионални музеи притежават големи фондове и имат за задача да представят единна експозиция за историята и културата на целия регион. Затова в йерархията на музейните институти те се намират непосредствено след националните музеи, което означава, че имат достатъчен брой уредници, които са организирани в по-големи звена – отдели "Фондове", "Експозиционен", "Връзки с обществеността", "Административен", "Стопански" и т.н. Структурата на един музей се определя за всеки отделен случай съ-

---

⁶² Пак там, с. 203.

⁶³ Пак там, с. 204.

⁶⁴ Пак там, 209–210.

образно неговия профил и характера на музейните фондове. Тя зависи от количеството предмети в музейните фондове, от броя на уредниците и служителите, които работят в него и от целите на музея. Всъщност сегашната структура на регионалните музеи е копирана от структурата на окръжните музеи, приета още през 1965 г. с *Устройствен правилник за народните, специалните и възпоменателните музеи* към народните съвети и ведомствата⁶⁵.

Само два регионални музея: РАМ – Пловдив и РИМ – София имат специализиран отдел "Експозиционен". Съответният отдел на РАМ – Пловдив се занимава изключително с експозиционната дейност и дори като негов сектор съществува "Връзки с обществеността", т.е. експонирането на музейния продукт се обвързва пряко с разгласата и предлагането на публиката. В отдел "Експозиционен" на РИМ – София са обединени научната, експозиционната и фондовата дейност. В останалите музеи отсъства специализиран отдел и там се възприема подхода за структуриране по хронология или по научна област и научни дисциплини. Следователно, нуждата от *преосмисляне на структурата на регионалните музеи* е голяма. Тя се налага не само заради адекватното развитие на институцията, но и заради императивите на закона.

Естественото развитие на музея изисква осъвременяване на дейностите и главно следване на новите стратегии за устойчиво развитие. Навсякъде по света в музейните структури намират място специални отдели за ИТ-технологии, за производство и разпространение на информация, за развитие на сектора, свързан с индустрията на отдиха и свободното време, на атракциите и отвореността на институциите на паметта. В тази насока и българските музеи би трябвало да проявяват гъвкавост по отношение на структурата и вътрешното разпределение на дейностите.

Необходимо е да споменем и за *виртуалните експозиции*. Прието е, че те нямат самостоятелно значение, а са само елемент от присъствието на артефактите в световната дигитална мрежа Интернет⁶⁶. Създадени качествено и по атрактивен за младата публика начин, те привличат не само виртуални, но и физически посети-

---

⁶⁵ ДВ, бр. 44 от 4 юни 1965.

⁶⁶ Manual of Museum Exhibitions. Edit. by Barry Lord and Maria Piacente. Second edit. Rowman & Littlefield, 2014, 147–164.

тели в музеите. Създаването на качествени продукти от споменатия тип няма как да се осъществи без пряка ангажираност на институцията, към чиито фонд се числят вещите, ръкописите, книгите, произведенията на изкуството, включени в дигиталната експозиция. От съществено значение в случая е коректното възпроизвеждане на метаданните за артефактите, качествено разкриване на културния и/или исторически контекст, в който те битуват, както и насочване интереса на публиките към физическите експозиции на съответния музей.

И накрая, но не по значимост, един важен въпрос от регионалната експозиционна политика – националните представителни изложби. Последната такава изложба е открита през 2008 г. във Велико Търново, в залата "Рафаел Михайлов", и е посветена на 100-годишнината от обявяването на независимостта на България. Националната представителна изложба "Символите на българската държавност" показва едни от най-ценните свидетелства за българското присъствие в европейската цивилизация с над 500 експоната от българските музеи, галерии, архиви и библиотеки. Символите на държавността са проследени в 3 основни теми – Средновековна България, Символиката в националноосвободителните борби на българския народ, Модерната българска държава. Знакът на изложбата е герб на Княжество България, текстилен вариант от 1880 г. (експонат от Националния исторически музей) в съчетание с националния триколюр. Съорганизатор и домакин на изложбата е РИМ – Велико Търново и в нея участват Българското хералдическо и вексилologisch общество, Държавна агенция "Архиви", Националната библиотека "Св. св. Кирил и Методий" и 26 български музея. Изложбата има голям успех и беше посетена от десетки хиляди зрители, а по-късно представена на други места в страната.

Съвместни големи изложби бяха организирани и от РИМ – Варна, където през летните месеци се показваха сборни експозиции от най-добрите образци на музейните депа. Изложбите бяха посетени от многохилядна публика, а участващите музеи получиха съответстващата им се част от приходите, които надвишиха 600 000 лв. Една от открояващите се съвместни изложби, белязала началото на културния сезон в столицата през 2017 г., е откритата на 1 февруари в Музея за история на София експозиция "Изящество и красота от миналото". В артистично аранжираната изложба осно-

вен "герой" са старинните ръчно шити дантели, украсявали дрехи и домакински тъкани. Основна особеност на експозицията е широкият екип, включващ както музейни институции, така и занаятчийски сдружения, ангажирани със специфичната творческа дейност. Така за пореден път Софийският регионален музей се оказва лидер в създаването на нови партньорства и в търсенето на по-широки публики⁶⁷.

Подобни изложби не само включват музеите в отбелязването на значими дати от българската история и култура и се разглеждат от огромен брой граждани, но са възможност и за допълнително финансиране на експозиционната дейност, за съответстващо консерваторско-реставраторско обгрижване на експонатите.

Изоставянето на идеята за големи представителни експозиции в страната и чужбина е недалновидна музейна политика, която трябва да бъде коригирана. Ето защо считаме, че тази практика трябва да се съживи и да се изработят национална и регионална политики за музейната експозиционна дейност, а регионалните музеи да вземат най-активно участие в тяхното осъществяване.

---

⁶⁷ *Благой Цицелков*. Непоказвани български дантели излагат за кратко в София. Българска национална телевизия. 31 януари 2017. // www.bnt.bg

8. КАДРОВИ ПОТЕНЦИАЛ И УПРАВЛЕНИЕ

Регионалният музей е замислен като *териториална институция със сериозен кадрови потенциал и устойчив управленски модел*. Законът за културното наследство полага регионалните музеи като ключови звена в хоризонталното ниво на музейната мрежа, като им отрежда и определени йерархични функции върху всички музейни институции в рамките на териториалната им компетентност – включително и националните. Както споменатият закон, така и всички прилежащи му подзаконовни актове поставят силен акцент върху експертизата в музеите, която се реализира чрез висококвалифицирани специалисти, включително и такива с академични степени и длъжности.

Значимостта на човешкия фактор в музеите се откроява в императивното изискване на ЗКН при създаване на нов музей да има осигурени *"специалисти с необходимата квалификация"*. Посоченото изискване е условие *sine qua non* за легалното учредяване и за съществуването на институцията. Експертите са пряко ангажирани с процесите на обогатяване на музейните фондове, на идентификацията и вписването на ценностите в инвентарните книги и в останалата документация. Паспортизацията, организирането на експозиции и образователни програми, екскурзоводската дейност, създаването на музейните печатни и други издания, консервацията и реставрацията, физическото поддържане на фондовете, създаването и поддържането на фотоархива, регистрацията и организацията на опазването на недвижимите културни ценности, PR-действието, систематизирането и управлението на библиотечния фонд – всички тези дейности предполагат определени компетенции, придобити в хода на обучението по съответните специалности – основно във висшите училища. От своя страна, ръководните длъжности в музея изискват не само квалификация, но и опит в музейната работа, по-широки управленски познания и определени личностни качества.

Националната класификация на професиите и длъжностите в Република България (2011) към момента включва 10 професионални позиции, присъщи на музейната дейност – уредник, главен

уредник, екскурзовод, фондохранител, педагог, общ работник, ръководител на филиал, ръководител на отдел, заместник-директор, директор⁶⁸. В практически план тези длъжности не фигурират във всички институции на паметта, но тъй като регионалните музеи разполагат с относително голям брой щатни места, възможността за разгръщане на пълноценна институционална структура е налична. Нещо повече, в по-голямата част от регионалните музеи има специалисти на длъжности с по-общ профил, които присъстват в професионалната структура и на други организации – консерватор и помощник-консерватор, археолог, художник, библиотекар, архивист, PR-специалист, IT-специалист, счетоводител, касиер, домакин, графичен дизайнер и др.

За да се създаде по-адекватна представа за реалния кадрови състав на един регионален музей ще дадем пример с институция, която не е от най-големите по обхват, но не е и най-малката: РИМ – Ловеч. Музеят в Ловеч включва в структурата си 7 отдела, всеки от които със следния числен състав експерти и служители: Административно-финансов отдел" – 7 служители (сред които и директорът), Отдел "Консервация и реставрация" – 2 служители, Отдел "Работа с публики" – 9 служители, Отдел "Археология" – 2 служители, Отдел "История на България XV–XIX век" – 1 служител, Отдел "Етнография" – 1 служител, Отдел "Нова и най-нова история" – 3 служители⁶⁹. Както личи, основният щатен състав на музея включва 25 служители – от директора до хигиениста. Тези служители осъществяват всички присъщи на институцията дейности, поддържат 6 музейни обекти, включват се във всички основни инициативи на Община Ловеч, свързани с опазването и популяризирането на културното наследство и националната идентичност – конференции, изложби, празненства, официални ритуали, отбелязване на годишнини, краеведски и други културни инициативи. Както по-горе беше посочено, РИМ – Ловеч се откроява и със смислената си научна дейност, намерила израз в организиране на съответни събития и публикуване на научни книги.

---

⁶⁸ Пълният списък на официално регистрираните във визирания нормативен акт професии се поддържа на сайта на Министерството на труда и социалните грижи. // www.mlsp.government.bg

⁶⁹ Информацията е от сайта на Ловешкия музей и от данните, които получихме от Министерството на културата.

Открояващата се специфика на музейната експертиза по принцип носят няколко основни дейности – фондовата, експозиционната и популяризаторската. Те изискват не само широка подготовка, но и умение за анализ, системно мислене, способност за концентрация, добра езикова култура, творчески подход към артефактите и контекстите, в които те са положени. Всекидневната работа с публиките и с представители на други културни и образователни организации предполага високи комуникативни умения, вещина в говоренето, прилагане на практики за убеждаващо въздействие, толерантност и откритост в общуването.

Таблица №11

Данни за съотношенията между щатните места на музеите в административните области и в регионалните музеи

Област/ Регионален музей	Общо музеи (брой)	Общо щат в обл.	Обл. уред- ници (брой)	Щат РМ	РМ уред- ници (брой)	% РМ щат	% РМ уред- ници
РИМ – Благоевград	7	89	37	41	19	46.07	51.35
РИМ – Бургас	12	127	44	23	13	22.77	29.55
РИМ – Варна	9	196	50	78	22	39.80	44.00
РИМ – Велико Търново	10	188	58	57	37	30.32	63.79
РИМ – Видин	2	39	24	28	13	71.79	54.17
РИМ – Враца	3	31	19	28	16	90.32	84.21
РИМ – Габрово	9	186	42	21	8	11.29	19.05
РИМ – Добрич	7	84	29	30	17	35.71	58.62
РИМ – Кърджали	1	36	10	23	10	63.88	100.0
РИМ – Кюстендил	5	84	23	39	16	46.43	69.57
РИМ – Ловеч	6	60	18	25	8	41.67	44.44
РИМ – Монтана	6	39	22	9	9	23.08	40.91
РИМ – Пазарджик	9	103	48	26	17	25.24	35.42
РИМ – Перник	5	28	16	18.5	11	66.07	68.75

РИМ – Плевен	5	101	24	41	14	40.59	58.33
РВИМ – Плевен	5	101	24	25	12	24.75	50.00
РИМ – Пловдив	14	175	63	24	10	13.71	15.87
РАМ – Пловдив	14	175	63	21	5	12.00	7.94
РЕМ – Пловдив	14	175	63	15	4	8.57	6.35
РПНМ – Пловдив	14	175	63	12	3	6.86	1.71
РИМ – Разград	3	64	21	24	10	37.5	47.62
РИМ – Русе	4	67	24	42	19	26.87	79.17
РИМ – Силистра	5	47	19	20	8	42.55	42.11
РИМ – Сливен	5	96	32	26	12	27.08	37.50
РИМ – Смолян	3	39	20	21	12	53.85	60.00
РИМ – София	27	696	194	61	15	8.76	7.73
РИМ – Стара Загора	11	123	49	28	23	22.76	46.94
РИМ – Търговище	4	39	20	16	11	41.03	55.00
РИМ – Хасково	5	59	24	27	12	20.34	50.00
РИМ – Шумен	12	99	38	43	25	43.43	65.79
РИМ – Ямбол	5	49	18	22	9	44.90	50.00
<i>Общо</i>	<i>201</i>	<i>3021</i>	<i>1003</i>	<i>921.5</i>	<i>420</i>		

Представените в Таблица №11 данни показват, че колегиите на регионалните музеи разполагат с относително неголям кадрови щат на фона на многобройните и разнообразни дейности, с които са ангажирани експертите и останалите служители. Очевидно е, че не само ниското заплащане на работещите, а и ограниченията в щата са пречка за по-ефективно разгръщане на инициативи. Разнообразие царува и в съотношението между броя на експертните и останалите длъжности. По правило всички основни отдели са "покрили" от специалисти със съответната квалификация, но в някои от случаите тези специалисти са крайно недостатъчни за пълноценна работа във всички необходими направления. Трудно се осъществява и реализирането на все по-осезаемата необходимост от разкриване на щатни места за музейни педагози и IT специалисти.

Картината би могла да се представи и в национален контекст. Към 31 декември 2015 г. в България действат 201 музея, в това число и регионалните, в които работят 3021 служители. В тази малка общност от хора едва 1003 са специалистите с висше образование, професори, доценти, доктори на науките, главни асистенти, доктори и докторанти, асистенти, уредници. Все пак се забелязва лека тенденция към увеличение на персонала в музеите. Трябва обаче да отчетем, че сме твърде далече от 80-те години на XX век, когато музейният персонал е 3950 души, от които 1203 са специалистите. Достигнатото тогава ниво на работещите в музеите в никакъв случай не може да бъдат критерий за днешните условия, тъй като ангажиментите на музейната институция към публиката и обществото са нараснали чувствително. Днес музеите функционират в динамична среда и представляват институти на паметта с по-широки обществени и административни ангажименти. Те не са "складове на памет", а медии, важни за местните общности, места за споделяне на ценности и формиране на идентичности, които могат да бъдат много важни в днешния свят на глобализъм. Светът се променя, търговските, финансовите и информационните потоци текат с огромна скорост. Извършва се все по-голямо профилиране на продуктите и марките във всички категории, наблюдава се миниатюризация на сегментите и секторите и умножаване на малките пазарни ниши. Предлагането на продукти е свързано с привличане на хора, които все повече си приличат един на друг, но въпреки това имат разнообразни предпочитания. Допълнителна трудност поставя спецификата на националната културна памет и нейното разглеждане в конкретиката на историческите събития. Децентрализацията и регионализацията са процеси, които протичат на местно ниво, а изграждането на регионите представлява важен социален и културен процес. Положителното развитие на региона е свързано с възможността да опази своята идентичност, без това да му пречи да е отворен и към други ценности.

В интерес на истината трябва да признаем, че независимо от специфичните длъжностни характеристики, мнозинството от музейните експерти са "мултифункционални". Много често ангажираният с обгрижването на дадена част от колекцията специалист е

натоварен да върши не само експертните си задължения, но и да бъде екскурзовод, физическа охрана, проучвател, участник в конференции, музеен педагог, да изнася лекции, съобразени с различни възрастови групи, да обработва фондове, като отговаря за няколко хиляди експоната, с които да съставя изложби. А също така и да ги дигитализира⁷⁰. Тази нерадостна истина разказва пред медиите през 2015 г. Николай Ненов – директор на Русенския музей, но тя съществува от десетилетия и ще съществува, докато не се промени мисленето и действията за професионализиране на музейната работа и артикулирането на музейната *политика като самостоятелен агент в дейността по опазването на културното наследство*. Подобно е мнението и на работещите в Благоевградския регионален исторически музей, представено в убедително разработения стратегически план за развитие на институцията⁷¹. В цитирания документ като слаби страни във функционирането на музея са отчетени строгата йерархична структура, недостатъчната финансова осигуреност, ниските заплати, остарелият сграден фонд, недоброто оборудване на фондохранилищата, експозициите, старата техническа апаратура, липсата на отопление в експозиционните зали, тематично остарялата постоянна експозиция, слабия маркетинг и реклама.

Извън групата на уредниците и експертите с академични степени и длъжности, в структурата на регионалните музеи работят и ред други специалисти, чиято професионална позиция изисква специфична компетентност – екскурзоводи, фотографи, реставратори, фондовици, специалисти по PR и реклама, педагози, библиотекари, художници, препаратори, експерти по изложби и други публични събития. Част от тези професии предполагат създаване и поддържане на специални лаборатории или ателиета, както и осигуряване на допълнителни удобства на обектите на открито (за екскурзоводите и археолозите). Особено важна е работата на екскурзоводите, които не само "превеждат" експозицията на разби-

---

⁷⁰ Николай Ненов. От каква реформа се нуждаят музеите. // *Дневник*, бр. 105 от 11 февруари 2015. (www.dnevnik.bg)

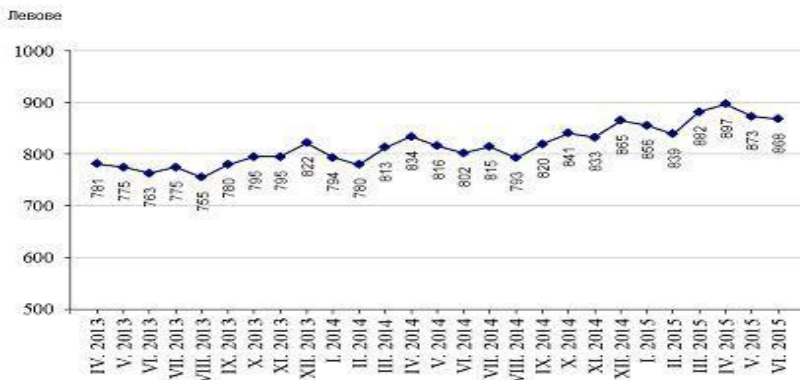
⁷¹ РИМ – Благоевград, Стратегически план за развитие на Регионален исторически музей – Благоевград за периода 2014–2018 г.

раем за различните публики език, но и слагат свои личностни отпечатащи върху начина, по който се мисли и чувства културното ни наследство.

Налични са и определени дейности, които не се възлагат на щатни служители, а на външни подизпълнители – юридически и физически лица. Това се отнася до дизайнерската работа върху експозициите, строителните и ремонтни дейности, изработването на проекти за по-мощабни реставрационни и консервационни дейности за недвижими ценности или монументални паметници, изработването на задания за обществени поръчки и др.

За своята всекидневна управленска дейност директорите използват и услугите на нещатни юристи. Няма практика, а и щатна възможност, да се назначават юристи на трудов договор, при все че подобно положение би усъвършенствало управленската дейност и би подобрило много голяма част от текущата работа на регионалните музеи. Юристът на пълен щат в регионалния музей би могъл да "обслужва" и останалите музеи в областта, като заплащането му може да се осигури от вноски на общините, които поддържат музеи и музейни сбирки в областта. Щатният юрист би подпомогнал обновяването на вътрешната нормативна база на музеите, която не е в добро състояние. Сключването на договори с партньори и подизпълнители, подготовката и осъществяването на обществените поръчки също биха били по-коректни и прецизни, ако за тях следи щатен юрист.

Диаграма №1
**Движение на средната работна заплата в България
 (2013–2015)⁷²**

В рамките на визирания в *Диаграма №1* период заплатите на музейните специалисти се движат в рамките на 400–500 лв. Едва след масовите протести на работещите в музеи, читалища и библиотеки от края на 2015 г. бяха направени частични повишения на заплатите на основа увеличената държавна субсидия. Въпреки това, и към момента музейните експерти продължават да принадлежат към групата на висококвалифицираните специалисти с изключително ниско заплащане. Този дисбаланс трябва да се преодолее в най-скоро време – както с ресурси от държавния бюджет, така и със средства от общините, върху чиито територии осъществяват своята дейност регионалните институции на паметта.

Знайно е, че грижата за кадрите не се свежда само до заплати, а и до условия на труд, перспективи за развитие, възможности за допълнителна квалификация. По отношение условията за труд може да се приеме, че през последните години мнозинството от работещите в музеите се ползват от удовлетворителни, добри или много добри условия на труд. Това с особена сила се отнася до институциите, които реновираха своите сгради (Пловдив, София, Русе) или построиха нови (Стара Загора). Малко по-специфично е поло-

⁷² Материалът е подготвен от Агенция OFF News по данни на НСИ. *Средната заплата достигна 869 лв. 7 август 2015.* // offnews.bg

жението на експертите, които работят в експозиции или на открито – в археологическите резервати. Техният труд е зависим от атмосферните условия или от неотопляемостта на по-голяма част от залите с постоянните експозиции през зимния сезон.

Възможностите за допълнителна квалификация са определено ограничени. В масовия случай музеите нямат средства да заплащат квалификационни курсове на своите служители. Допълнителните обучения обикновено се осъществяват по конкретни проекти, които са ограничени по времеви обхват и по финансови ресурси. Придобиването на академични степени и длъжности също е оставено на самоинициативата на конкретните експерти, които имат научни интереси. Понякога дори и високите такси за тези обучения и процедури се заплащат от самите служители. Така, придаващите допълнителен престиж както на институцията, така и на конкретния експерт академични степени и длъжности навлизат относително бавно в професионалната структура на регионалните музеи. Това се дължи и на нефункционално очертаната правна рамка на материята, свързана с визираните аспекти от кариерното развитие на специалистите с научни интереси и с мотиви за създаване на научна кариера.

Тук е мястото да споделим и някои наблюдения върху статута и работата на *научните групи* към музеите. Тяжното положение е уредено със специална наредба, издадена от Министерството на културата⁷³. По правило, научните групи към регионалните музеи са с немногоброен състав и включват основно специалисти с образователна и научна степен "доктор" и специалисти на длъжност "доцент". Професорите и докторите на науките са неколцина, но те заемат ключови места в ръководството на музеите и/или в научната дейност на цялата колегия. Към момента експерти на длъжност "професор" работят в регионалните музеи във Варна, Русе, Силистра и Велико Търново. Те, както и всички останали членове на научните групи, са пречатствани в текущата си работа от ясна липса на разграничения в длъжностните характеристики на уредника и професора, от пролуките в действащото законодателство относно провеждане процедурите за академични длъжности в музеите, от

---

⁷³ *Наредба №Н-5* от 11 декември 2009 за реда за създаване и дейност на научните групи към музеите. // *ДВ*, бр. 2 от 8 януари 2010.

непрецизността на цитираната наредба и от установеното с времето (по-скоро на принципа на обичайното право) административно правило в музеите академичните длъжности да не се съвместяват с длъжността "директор". И тъй като длъжността директор е мандатна, от известна гледна точка тя се превръща в непривлекателна за придобилите академични длъжности, които се назначават по трудово правоотношение на безсрочен трудов договор. Тези и някои други несъответствия са поправими чрез корекция на нормативната база. Тяхното изглаждане – включително и чрез корекции на Закона за културното наследство и Закона за развитието на академичния състав в Република България, ще създаде условия за привличане на по-висококвалифицирани експерти в музеите и за осигуряване на благоприятна среда за професионално и творческо израстване на щатните специалисти.

Започнали настоящото изложение с пример, ще го завършим с още един, отнасящ се до музей с богата структура от обекти, включваща и голям археологически резерват. Става дума за днешния Регионален исторически музей – Силистра. Той е приемник на съществувалия в периода на социализма окръжен исторически музей. През 90-те години на миналия век, когато е превърнат в общински, му е наложено съкращение на щата от 32 на 15 служители. Повече от половината. Тогава екипът остава без ресурс за стопанисване на значим културен паметник – укреплението "Меджиди табия". Воден от незнания съображения, Общинският съвет на областния град взема решение уникалната крепост да бъде предоставена през 1999 и през 2008 г. за безвъзмездно ползване на едноличен търговец. През 2010 г. по искане на музея е отпусната допълнителна щатна бройка, а след изтичане на договора с частното лице крепостта отново е върната в структурата на регионалния музей. Тъжен пример за странстванията на една от малкото запазени недвижими културни ценности от укрепителната система на Османската империя по нашите земи⁷⁴. Правим това отклонение за да

---

⁷⁴ "Меджиди табия" е единствената изцяло запазена турска отбранителна крепост, датираща от 1847 г., изиграла важна роля в Руско-турските войни от 1853–1856 и 1877–1878 г. Нейното построяване е наложено от необходимостта за допълнително укрепяване на крайдунавските градове във времето, когато реката се утвърждава като естествена граница на Османската империя. Идеята за построяването на тази система от воен-

илюстрираме естествената и неизбежна роля на местния регионален музей за стопанисването и управлението на недвижим паметник на културата. Връщането на "Меджиди табия" в структурата на Регионалния музей е показателна за неоправданите рискове, с които е свързано концесионирането на архитектурни комплекси или археологически структури с висока обществена значимост. Поне към настоящия момент.

Управлението на музея като модел е заложено в двата основни закона, за които стана дума по-горе. Прилежащите им подзаконовни актове, издадени от министъра на културата, създават една плътна мрежа от норми, предопределящи по-съществените стъпки в текущата работа на регионалните музеи⁷⁵.

Ключова фигура в тази дейност е *директорът на музея*. Обхватът на неговата дейност е регламентиран в Закона за закрила и развитие на културата, Закона за културното наследство и всички нормативни актове на Министерския съвет и Министерството на културата, отнасящи се до музеите и галериите в страната. Според ЗКН директор на държавен, регионален или общински музей може да бъде лице с висше образование с придобита образователно-квалификационна степен "магистър" по специалност от съответното професионално направление, с професионален опит от 5 години за държавни и регионални музеи. Законът определя реда за възникване на правоотношенията с директорите на музеи – конкурс за срок от 5 години, освен в случаите, когато в специален закон е предвидено друго. Конкурсът за директор на регионалните музеи се провежда от комисия, назначена по реда на Кодекса на труда, в състава на която се включват представител на Министерството на културата и двама музейни експерти. Конкурсът се състои в защи-

---

ни укрепления е на известния немски военен инженер Хелмут фон Молтке, посетил града през 1837 г. "Меджиди табия" представлява част от укрепления четириъгълник Силистра – Русе – Шумен – Варна. Тя е една от седемте крепости-фортове, разположени в полукръг около централната турска крепост, отбранявали Силистра през Кримската война. Строена е от принудително събрани 300 майстори-българи, които след това са заточени в Анадола, за да не издадат тайната на крепостта. Със същата цел в Цариград е бил обесен комендантът на строежа Али паша, повикан там, "за да получи своята награда".

⁷⁵ *Цветана Къосева. Управление на музея. София: УНИКАРТ, 2015.*

та на концепция и събеседване с комисията, която оценява всички допуснати кандидати по предварително оповестени критерии.

Директорът организира, координира и контролира цялостната дейност на музея; представлява института пред всички държавни органи, физически и юридически лица в страната и в чужбина; осъществява връзка и координация на културния институт с други държавни органи и културни институти; със заповед определя материално-отговорните лица и размера на тяхната отговорност за опазване, съхранение и отчитане на фондовете на музея; сключва, изменя и прекратява трудовите договори на служителите и обслужващия персонал, определя размера на индивидуалното трудово възнаграждение и другите материални стимули в съответствие с наличните средства и нормативни изисквания; утвърждава правилник за вътрешния трудов ред и вътрешни правила за работната заплата, изготвя длъжностни характеристики на всички служители; осъществява други правомощия, регламентирани в Закона за културното наследство и други нормативни актове и много важно – е разпоредител с бюджета на музея. За да осъществи своята ръководна функция той издава правилници и заповеди. В Правилника за вътрешния трудов ред директорът конкретизира правата и задълженията на работодателя, длъжностните лица, работниците и служителите в регионалния исторически музей. Той определя материално-отговорните длъжностни лица, редът за специалния достъп до фондовете и ателиетата, експозицията и други обекти. Директорът създава и ръководи консултативните органи към музея. Освен чисто институционалните отговорности, които има за ръководения от него музей, той отговаря и за изпълнението на регионалните функции на музея, записани в учредителния акт на организацията. С това не се изчерпват управленските задължения на директора. Най-важното, естествено е следването на мисията на музея, която през последните десетилетия се променя динамично. Това е екзистенциален въпрос и отварянето на музея към другите участници в обществените, икономическите, социалните и културните структури е гаранция за неговия просперитет⁷⁶.

---

⁷⁶ *Sherene Suchy. Leading with Passion: Change Management in the 21st Century Museum. Altamira Press, 2011.*

Макар и да ръководи относително малък екип, позицията на директора на регионален музей е привлекателна за експерти с опит и желание за заемане на ръководна длъжност. Към момента всичките 31 регионални музея се ръководят от директори, които имат изискуемия по закон професионален опит и необходимата квалификация. Конкурсният принцип създаде условия за смяна на поколенията и към момента 20 от всичките 31 директори са със стаж на тази позиция под 11 години. Визираната тенденция създаде условия за надмогване на някои инертности, присъщи на продългото управление от една личност (или екип). Проблеми в този сегмент на музейната дейност създава обстоятелството, че някои непрецизни решения на комисии за подбор на директори водят до протяжни съдебни дела, които внасят смут и несигурност сред работещите в институцията. Подобен е и резултатът от съдебните дела за възстановяване на длъжност на освободени по една или друга причина от работодателя си музейни директори. Съществена "пробойна" в системата внася и несъблюдаването на 5-годишния срок за провеждане на конкурси. Част от музейните директори, които са се явявали на конкурси, заемат тази длъжност и след изтичане на 5-годишния срок по трудов договор с кметовете на общините, продължени на основания, извлечени от Кодекса на труда, а не на основания от специалния закон, уреждащ тази материя. Посоченото несъответствие е преодолимо с малка корекция в ЗКН и би било добре тя да бъде направена в най-скоро време, за да се укрепи легитимната основа на функционирането на регионалните и на останалите музеи в страната.

Съвременните тенденции в управлението на музеите залагат на по-отчетлива екипност, на хоризонталните структури и на отвореност на колекциите и дейностите за максимален спектър от публики⁷⁷. Подобни подходи са заложили частично в действащата законодателна рамка, включително и в правилниците на регионалните музеи. Въпреки това, общият поглед върху устройствените документи оставя впечатление за трудно откъсване от някои модели, наследени от епохата на държавния социализъм. Това се отнася

---

⁷⁷ *Dess Griffin and Morris Abraham. The Effective Management of Museums: Cohesive Leadership and Visitor Focused Public Programming. In: Museum Management and Marketing. Edit. by Richard Sandell, Robert R. Janes. Routledge, 2007, 104–141.*

най-вече за структурирането на отделите в музея, както и за липсата на публично оповестени правила, които да внесат устойчива регламентация на част от дейностите – атестацията на кадрите, попълването и поддържането на научния архив и на библиотеката, работата на експертно-оценителната комисия, работата на ателието за консервация и реставрация, дейността на научната група. Тъй като живеем в епохата на писаното право, би било разумно всеки един регионален музей да има утвърдени вътрешни норми за функциониране на основните звена и реализиране на съществени му дейности. Във връзка с това сме направили списък с 14 основни вътрешни устройствени документи⁷⁸, които препоръчваме всеки музей да разработи и утвърди по съответния ред, след съгласуване с Министерството на културата, общината или друг административен орган⁷⁹.

Принципите на екипност при управлението на музеите намират израз в експертните и колективни органи, които се конструират на основа действащите наредби или правилниците на отделните институции. Музейният съвет и Дирекционният съвет са препоръчителни органи, те не функционират към много от регионалните музеи. Фондовата комисия, комисиите за идентификация на културните ценности, експертните комисии за създаване или обновяване на експозициите, както и всички останали експертни групи, създавани със заповед на директора да действат по-дълготрайно или *ad hoc*, поддържат устойчивата вътрешна мрежа, основаваща се на поделена отговорност и доказани компетенции.

Съществен въпрос, свързан с ефективното управление на регионалните музеи, е *междуйнституционалната положеност* в локалната и национална културна инфраструктура. Музеите имат застъпващи се полета на дейност с галериите, библиотеките, читалищата и архивите. По тази причина съвместната работа е не само до-

---

⁷⁸ Текстът на *Приложението* е публикуван в част 18 на настоящата книга.

⁷⁹ Например, с Държавна агенция "Архиви" може да се съгласуват правилата за комплектуване и ползване на научния архив, с Министерството на образованието и науката – правилника на научната група, с Националната библиотека – правилника за комплектуване и ползване на библиотеката и др. Подобни съгласувателни процедури са полезни, защото използват максимално експертния ресурс на специализираните държавни структури в съответната област.

пустима, но и препоръчителна. Част от регионалните музеи делят общи сгради или сградни комплекси с художествената галерия (Пазарджик), библиотеката (Шумен) или архива (Плевен). В много от случаите това реално съжителство поражда интересни прояви – най-вече изложби, чествания на дейци и събития, конференции и други форуми. Подобни успешни практики има в Габрово, София, Плевен, Хасково, Перник, Пловдив, Разград. Все още обаче разделението и тежнението към пълна самостоятелност създават пречки пред по-ярки и мащабни съвместни инициативи в областните градове или в другите части на страната. Тази тенденция би трябвало да бъде преодоляна и с оглед активизирането на регионалните и международни изяви на музеите. През последните няколко години се създадоха добри практики за обмен на мобилни изложби⁸⁰, за представяне на книги, за концерти и лектории в музеите, чиято логистика се осигурява с общи усилия на няколко институции – включително и такива, които работят в частния или гражданския сектор.

В края на тази част на проучването бихме искали да се върнем към една на пръв поглед изглеждаща овехтяла тема, отнасяща се до управлението и текущата дейност на нашите културни средища – *музейната етика*⁸¹. Тази по-скоро виртуална, отколкото нормативно регламентирана страна на работата с културното наследство има своето силно присъствие в дейността на практически всички регионални музеи. Независимо от критичните нюанси на част от твърденията ни и извън фактологията на отделни нелицеприятни случки, трябва да признаем, че мнозинството от над 3000-та общност на служителите в българските музеи са част от тази нископлатена гилдия именно защото са водени от идеалистически подбуди – възможност за натрупване на знание, шанс за пряк контакт с безценни артефакти, предпоставки за личностно развитие, условия за градеж на научна кариера. Въпреки очевидността на това обстоятелство, ръководните екипи на регионалните музеи (и по-специално директорите и ръководителите на отдели и филиали) са призвани да поддържат идеалистическия порив на своите

---

⁸⁰ Панаир на музейни изложби/Museum Exhibition Fair. Русе, 3–5 ноември 2016. // www.museumruse.com

⁸¹ Gary Edson. *Museum Ethics in Practice*. Routledge, 2017.

служители, да ги мотивират за творческо и вдъхновено отношение към ценностите и дейностите. Защото само такъв тип отношение може да зареди младото поколение и останалите поклонници на историята, природата и културата ни с неизкоренимия вирус на любопитството и неизчерпаемата енергия на интелектуалния вървеж след основните въпроси на човешкото ни битие. Въпроси, част от чиито отговори са скрити в съкровищницата на българските музеи.

9. НАУЧНОИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА И ИЗДАТЕЛСКА ДЕЙНОСТ

Научноизследователската активност е не само присъща, но в много от случаите и определяща облика на регионалните музеи. Съпътстващата я дейност по издаване на академични и популяризаторски текстове допълва облика на съответната културна институция с елементите на интелектуализма и аналитизма – все особености на трайно присъствие в полето на културните общувания.

Пълното библиографско описание и цялостният тематичен и жанров анализ на научната и издателските продукции на регионалните музеи не са обект на настоящия обзор. Тук по-скоро се опитваме да очертаем общите особености в динамичното развитие на научните дирения на музейните екипи. Същественният въпрос за вписаността на музейната книжовна продукция в съответните сфери на научното знание също е във фокуса на вниманието ни. Особено съществена, с оглед визириания сегмент на музейната ни мрежа, е темата за мястото на регионалните музеи като естествени стожери на научното знание по отношение на останалите музеи, както и по отношение на други институции на паметта – архиви, библиотеки, читалища.

Една най-обща библиографска справка за книжовната продукция на *Регионален исторически музей – Силистра* показва, че за периода от 1985 до 2015 г. екипът е подготвил и издал около 70 отделни книги – единични и периодични. Сред научната продукция на изследователите, работещи в Силистренския музей, се открояват 29-те тома на научната поредица "Добруджа" (издавана съвместно с Добричкия музей), четирите академични монографии – в съавторство "История на Добруджа" (1984–2007), трите тома "Извори за историята на Добруджа" (1992–1993), две монографии за Силистра през Възраждането, проучвания за отделни археологически обекти и паметници, пътеводители, каталози, дипляни, сборници със спомени и популярни очерци. Представената научна продукция покрива практически всички периоди от историческото развитие на града, региона и на Добруджа като цяло. Както обзорните текстове, така и анализите на отделни артефакти осигуряват реален достъп на академичните среди и на по-широката публика към ценностите, обгръжвани от музея. Нещо повече – публикациите, към

които пряко или косвено са съпричастни експертите на Силистренския музей, присъстват реално в академичната комуникация по археология, етнология, нова и най-нова история, както и по други специализирани клонове на знанието в национален план.

Аналогична е ситуацията с научната продукция и на по-голяма част от останалите регионални музеи – Русе, Добрич, Бургас, Велико Търново, Плевен, Пловдив, Кюстендил, Шумен, Стара Загора, Ловеч, Враца. Относително по-малък е обемът на изданията, подготвени и отпечатани от музеите в Смолян, Габрово, Монтана, Видин, Бургас, Перник, Разград, Сливен, Хасково, Ямбол, Благоевград. Последната констатация се отнася за времето от 2000-та година насам. Ако проследим процесите през последните няколко години, ще забележим отчетливото активизиране на научните прояви и увеличаване броя на изданията, подготвени и разпространени от музеите в Бургас, Габрово и Смолян.

Таблица №12

Периодични издания на регионалните музеи

Музей	Издание	Начало	Брой издадени тонове към 2016 г.
РИМ – Благоевград	Известия. Исторически музей Благоевград	1999	5 тома (последен том – 2009 г.)
РИМ – Бургас	Известия на Народния музей – Бургас	1951	5 тома (последен том – 2015 г.)
РИМ – Варна	Известия на Варненското археологическо дружество (1908–1964); Известия на Народния музей във Варна	1908 (подновена) 1965	57 тома (последен том – 2009 г.)
РИМ – Велико Търново	Известия на Регионален исторически музей – Велико Търново	1962	31 тома (последен том – 2016 г.)

РИМ – Видин	Известия на музеите в Северозападна България (съвместно с музеите във Враца, Плевен и Монтана)	1976	30 тома (последен том – 2004 г.)
РИМ – Враца	Известия на музеите в Северозападна България (съвместно с музеите във Видин, Плевен и Монтана)	1976	30 тома (последен том – 2004 г.)
РИМ – Габрово	Известия на Регионален исторически музей – Габрово	2013	3 тома (последен том – 2016 г.)
РИМ – Добрич	Сборник Добруджа (съвместно с РИМ – Силистра)	1984	28/29 том (последен том – 2015 г.)
РИМ – Кърджали	Няма периодично издание	Не	Не
РИМ – Кюстендил	Известия на Исторически музей – Кюстендил	2000	17 тома (последен том – 2011 г.)
РИМ – Ловеч	Известия [на] Регионален исторически музей – Ловеч	1995	10 тома (последен том – 2013 г.)
РИМ – Монтана	Известия на музеите в Северозападна България (съвместно с музеите във Видин, Враца и Плевен)	1976	30 тома (последен том – 2004 г.)
РИМ – Пазарджик	Годишник на Регионален исторически музей – Пазарджик	2010	6 тома (последен том – 2016 г.)
РИМ – Перник	Известия [на] Регионален исторически музей – Перник	2008	2 тома (последен том – 2014 г.)
РИМ –	Известия на музеите в	1976	30 тома

Плевен	Северозападна България (съвместно с музеите във Видин, Враца и Монтана)		(последен том – 2004 г.)
РВИМ – Плевен	Известия на музеите в Северозападна България (съвместно с музеите във Видин, Враца и Монтана)	1976	30 тома (последен том – 2004 г.)
РАМ – Пловдив	Годишник на Регионален археологически музей – Пловдив	1948	12 тома (последен том – 2014 г.)
РЕМ – Пловдив	Годишник на Регионалния етнографски музей – Пловдив	1970	6 тома (последен том – 2011 г.)
РПНМ – Пловдив	Bulletin of the Natural History Museum – Plovdiv	2016	1 том (2016 г.)
РИМ – Пловдив	Годишник на Историческия музей – Пловдив	2000	8 тома (последен том – 2015 г.)
РИМ – Разград	Известия на Регионален исторически музей – Разград	2014	2 тома (последен том – 2016 г.)
РИМ – Русе	Известия на Народния музей – Русе (1964–1970) Известия на Исторически музей – Русе	1964 1998	19 тома (последен том – 2016 г.)
РИМ – Силистра	Сборник Добруджа (съвместно с РИМ–Добрич)	1984	28/29 тома (последен том – 2015 г.)
РИМ – Сливен	Годишник на Регионален исторически музей – Сливен	2008	2 тома (последен том – 2011 г.)
РИМ – София	Сердика – Средец – София	1976	5 тома (последен

			том – 2010 г.)
РИМ – Смолян	Известия на Регионален исторически музей – Смолян	2011	3 тома (последен том – 2015 г.)
РИМ – Стара Загора	Известия на Старозагорския исторически музей	2000	6 тома (последен том – 2016 г.)
РИМ – Търговище	Известия на Историческия музей – Търговище	2000	2 тома (последен том – 2009 г.)
РИМ – Хасково	Известия на Исторически музей – Хасково	2004	1 том (2004 г.)
РИМ – Шумен	Известия на Историческия музей – Шумен	1960	16 тома (последен том – 2014 г.)
РИМ – Ямбол	Вести на Ямболския музей	1999	8 книги (последна от 2010 г.)

В Таблица №12 сме систематизирали данни за периодичните издания на регионалните музеи. Включени са списания с академичен профил, които продължават да излизат и към момента. Общият брой на томове, които са регистрирани в таблицата, е **265**, като единични бройки от тях са два тома в една книга. Това обаче не намалява общата тежест на визирания книжовен корпус. Осезаем е обаче дисбалансът в разпределението на изданията по институции. Първенството на Варненския музей е открито и неоспоримо. В качеството си на приемник на Варненското археологическо дружество, регионалният музей в крайморския град поддържа престижното си издание "Известия на Народния музей във Варна" повече от век. В близка ситуация са музеите във Велико Търново, Русе и Шумен, които са имали самостоятелни издания още в годините на държавния социализъм. И към момента техните периодични издания се отличават с добра регулярност и с придържане към относително високи академични стандарти. Добри думи трябва да кажем и за известията на Кюстендилския музей, част от които са

тематично обвързани с определени исторически събития или съдържат материали от национални научни конференции. За издания от музеите в Силистра и Добрич сборник "Добруджа" вече споменахме, че се е превърнал в разпознаваемо и цитируемо списание с хуманитарен профил. Убедително присъствие в музейната книжнина бележи и изданието на Ловешкия музей, за което ще стане дума по-нататък в настоящия раздел.

Представените в *Таблица №12* данни показват и още една тенденция. Тя е свързана с отчетливата амбиция на много от регионалните музеи, които не са имали собствени трайни периодични издания, да създадат такива – Перник, Разград, Смолян, Търговище, Стара Загора, Сливен. Част от тези издания вече си създадоха име, сдобиха се с читатели и почитатели. Друга част все още трудно се налагат. Позитивна е и инициативата на екипа в РИМ – Бургас да възстанови позабравената своя научна поредица, чиито томове вече са представени пълнотекстово на сайта на институцията.

Оценявайки като цяло позитивно видимото "роене" на музейната периодика през последното десетилетие, не трябва да си затваряме очите пред факта, че този процес засилва тенденцията за фрагментиране приложното поле на научните изследвания, провеждани в българските музеи. Допълнителна сила на тази тенденция придава и привидно "естественото" отмиране на *регионалните музейни периодики* – Известията на музеите в Северозападна, Южна, Югоизточна България, Годишник на музеите в Северна България, Годишник на музеите от Пловдивски окръг. Не толкова икономическа и финансова, колкото организационна е причината за спирането на споменатите поредици, които през последните три десетилетия на миналия ХХ век направиха много за утвърждаване на научното знание в българските музеи и за кариерното развитие на стотици специалисти. Днес едва ли бихме могли да мислим за тяхното възстановяване. Особено след появата на няколко десетки нови периодични издания на регионалните и общинските музеи, които обективно запълниха приложното поле на споменатите регионални издания. Това, което бихме могли да направим към настоящия момент, е да създадем обща и достъпна за потребителите на Интернет база от данни със заглавията и резюметата на статиите и другите материали, публикувани в около 300-та тома на тези му-

зейни книги. А защо не и да мислим за пълнотекстовото им дигитално експониране?

В *тематично отношение* музейната периодика покрива основните сфери, върху които се простират фондовете и колекциите на институциите⁸². Дори и най-общият взор върху съдържанията на научните издания на регионалните музеи показва естествено съответствие между административните отдели, изброени в правилниците, и научните резултати от работата на експертите. Археология, Етнография/Етнология, Османски период и Възраждане, Нова и най-нова история, Природа, Книжнина, Изкуство, Музейно дело – това водещите рубрики (където са обособени) или тематичните групи на проучванията в отделните книжки и/или в цялостния профил на визираните периодични издания.

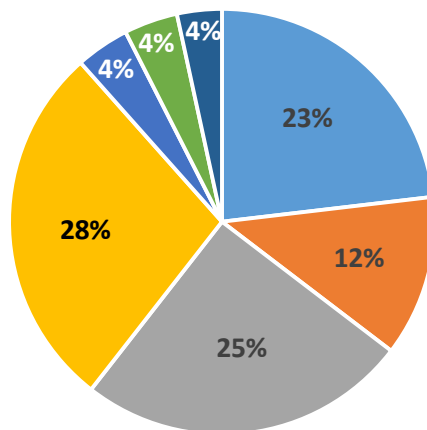
В потвърждение на горната констатация представяме *Диаграма №2*, съдържаща обобщени данни за водещите "рубрики" в десетте тома "Известия [на] Регионален исторически музей – Ловеч". Всички материали, публикувани на страниците на изданието за периода 1995–2013 г. възлизат на 147 броя статии, студии, съобщения⁸³. Макар и условно сме ги разделили на 7 тематични групи, като сме изброили текстовете, принадлежащи към всяка една от тях.

---

⁸² Димитър Петков. Изследователската и издателската дейност на РИМ – Разград. // *Известия на РИМ – Разград*, Т. 1, 2014, 907–931.

⁸³ За създаването на тази диаграма са използвани данни, публикувани на сайта на Музея – по-специално съдържанията на Известия на РИМ – Ловеч. Направили сме и справка *de visu* с повечето от книжките, които са достъпни в София. За съжаление, трябва да отбележим, че това издание липсва в Националната библиотека "Св. св. Кирил и Методий" и е представено само частично в други две столични библиотеки – Централната библиотека на Софийския университет "Св. Климент Охридски" и Библиотеката на Института за исторически изследвания при БАН. // lovech-museum.bg; www.nalis.bg

Диаграма №2
 Тематично разпределение на съдържанието
 на "Известия [на] РИМ - Ловеч",
 Т. 1-10, 1995-2013 г.

■ Археология - 34	■ Етнография - 18
■ Възраждане - 37	■ Нова и най-нова история - 41
■ Книжовност и изкуство - 6	■ Паметници и колекции - 6
■ Музейна дейност - 5	

Както абсолютните цифри, така и процентите в горната диаграма показват осезаемата доминация на теми, свързани с най-силните отдели на Ловешкия музей – Археология, Етнография, Възраждане, Нова и съвременна история. Относително необемният брой на текстовете, посветени на отделни паметници и колекции, не е представителен, тъй като част от материалите от тази група са включени в изброените четири. Най-осезаемо отсъстват въпросите на изкуството и недвижимите културни ценности. Това по всяка вероятност се дължи на специфичните интереси на изследователите, работещи в музея. Петте статии, посветени на текущата работа на институцията са от последните години. Приемаме ги като позитивен резултат от повишения престиж на музеологията като теоретична и практическа дисциплина.

Близко като структура и процентни съотношения е тематичното съдържание и на по-голямата част от останалите периодични издания на регионалните музеи. В част от поредиците присъстват проучвания на колеги от отделите Природа, както и повече статии, посветени на книжнината, изкуството и недвижимите културни ценности. Относително малко са материалите, посветени на присъщите на музеите дейности – фондова, експозиционна, консервационно-растваврационна, популяризаторска, образователна и др. Компаративистките изследвания, текстовете с обзорен и аналитичен характер, архивно-документалните материали също не са многобройни, но имат реално присъствие във визираната група от 265 тома, описани в *Таблица №12*. Позитивно впечатление прави тенденцията за тематично профилиране на отделни токове на музейните периодики – една практика, която се откроява в работата на музеите в Стара Загора, Смолян, Силистра, Добрич, Варна, Враца⁸⁴, Ловеч, Русе и други. Общото ни заключение е, че материалите в периодичните издания на регионалните музеи са представителни за особеностите на колекциите, кадровата структура на институциите, академичното ниво на съответния екип и отделни негови представители.

Научното знание тежи по-особено открояващ се начин чрез създаването и вграждането в академичните общувания на най-трудния книжовен продукт – *монографията*. Практически всички регионални музеи имат в по-новата си история издадени книги от този жанр. По-голяма част от тези трудове са написани от автори, които са на щатна работа в съответната институция. Част от тях са на "външни" учени, които обаче са тясно свързани с тематичния профил или със съответните колекции. Без да считаме, че е възможно пълно изброяване дори и на най-разпознаваемите творби от посочената група, бихме могли да посочим, че в музеи като Вар-

---

⁸⁴ При все, че поредицата "Известия на музеите в Северозападна България" (ИМСЗБ) практически спря да излиза, редакционната колегия подготвя тематични сборници или монографии, ползвайки издателската традиция и доброто име на споменатото книжовно начинание. От 1991 г. до момента са подготвени и отпечатани 32 книги с общ титул "Български Северозапад", които пазят логото и издателския номер на "Известия"-та. Макар и леко спорна, тази практика показва, че натрупванията в областта на научните издания са нещо важно и отчетливо, което и не бива да се загърбва с лекота. // www.vratsamuseum.com

ненския, Кюстендилския, Ловешкия, Врачанския, Пловдивските, Старозагорския, Сливенския, Силистренския, Русенския научните монографии от един автор или от колектив подготвени експерти с необходимата компетентност укрепват не само престижа на институциите и влиянието на отделните учени, но и публичната представа за регионалните музеи като креативни и перспективни средища на научното знание.

Корпусите с документи, описи на колекции, теренни проучвания, анализи на архитектурни обекти и резервати, библиографиите, био-библиографиите, алманасите и другите издания с първична и третична информация за културното наследство подсилват опорите на научното знание, създавано и поддържано в българските музеи. Макар и необемни, сред музейните издания присъстват и публикации (статии или книги), съдържащи материали от теренни археологически и етнографски проучвания. В бъдеще този корпус би могъл да се попълни с отпечатване на материали от научните архиви на музеите, в които са запазени теренни и други краеведски изследвания на бивши служители на музеите или на някои непрофесионални, но прецизни изследователи на града или региона⁸⁵. Полезна през последното десетилетие се оказва и практиката за подготовка и издаване на библиографии на трудове на експертите, работили в регионалните музеи и предшестващите ги окръжни музеи. Подобни библиографии създадоха колегите в Смолян, Пазарджик, Плевен, Русе, Хасково, Стара Загора, Шумен. Дори и трудният жанр на енциклопедията не е пренебрегнат от музейните експерти, участвали в създаването на енциклопедии за градовете Шумен, Пазарджик, Пловдив, Кюстендил. Така, систематизираното и концентрирано в енциклопедична статия или в библиографски запис знание за миналото, културата, природата на съответния регион или град става по-достъпно за широк кръг четящи хора. Остава само да се осигури и дигиталното експониране на това знание, за да създадем условия Интернет поколението да търси и

---

⁸⁵ Добър пример в споменатата насока е публикуването на теренни материали, събирани от Георги Джумалиев – шуменски музеен и читалищен деец с незаменим принос за изучаване историята на града в периода на българското и османското Средновековие и Възраждането. // *Спомени на шуменци за една отминала епоха. Интервюта и бележки на Георги Джумалиев*. Част 1. Шумен: РИМ – Шумен, 2015.

получава on-line информация от надеждни и проверими източници, каквито несъмнено са музейните статии, монографии, сборници и справочници⁸⁶.

Популяризаторските издания заемат подобаващо място в книжовната продукция на регионалните музеи. Макар и неголеми като обем, те формират от 1/3 до 2/3 от печатната музейна продукция – в зависимост от политиките на съответните ръководства и от капацитета на структурите. Както отбеляза *Евгения Русинова* в доклада си на Панаира на музейната книга в Етнографския музей на открито "Етър" (юни 2016 г.) българските музейни каталози, пътеводители, дипляни, брошури, флайери далеч не сбъдват очакванията на по-претенциозните посетители. Още повече, че част от тези издания са подготвени и отпечатани преди десет и повече години. Като цяло обаче се забелязва тенденция за по-голямо смислово, визуално и лексикално "пъстроцветие" на по-новите печатни материали от споменатия порядък. Това с пълна сила се отнася до каталозите на някои по-добре финансирани временни изложби и до прецизно създадените тематични каталози на отделни музеи – Русе, Ловеч, Плевен, Хасково, Смолян, РЕМ – Пловдив и др. Не ще и съмнение, че акцентът в споменатата насока би трябвало да се постави върху атрактивните и дизайнерски изработени печатни материали, които не само да носят адекватна информация за колекции, експозиции, изяви, събития, но и да оставят красива книжовна следа в личните библиотеки на все по-разширяващия се кръг от (български и чуждестранни) туристи, предприели пътувания из страната, тласнати не от консуматорския императив "почивка", а от интерес към ценностите на миналото, природните забележителности и провокациите на съвременното изкуство.

---

⁸⁶ Полезна податка в това отношение дава отново музеят в Ловеч, на чиито сайт е достъпен библиографски списък на всеки един от работещите в институцията експерти – в рубриката "Публикации". // lovech-museum.bg

10. ПУБЛИКИ И ПУБЛИЧНОСТ

Модерният музей е публична институция. По дефиниция и по призвание той е отворен за публиките и работи в името на обществото. Тази особеност е присъща на българските музеи още от създаването им, но през последните години върху нея се постави специален акцент. През 2009 г. чрез Закона за културното наследство и през 2014 г. чрез специална наредба за първи път бяха предписани стандартите за музейната дейност, свързана с публиките и бяха подробно регламентирани ангажиментите на музея към посетителите.

В ЗКН се казва, че "културните ценности са обществено достояние и се ползват със закрила от държавни и общински органи в интерес на гражданите". В своя чл. 3 законът предписва, че има за цел да създаде условия за опазване и закрила на културното наследство, устойчиво развитие на политиката по опазването му и да гарантира равен достъп на гражданите до културните ценности при спазване на следните принципи:

- равнопоставеност на различните видове културно наследство при осъществяване на неговата закрила;
- децентрализация на управлението и финансирането на дейностите по опазване на културното наследство;
- публичност и прозрачност при управлението на дейностите по опазване на културното наследство.

Правото на достъп до културното наследство, което законът гарантира, е възможност да се ползват културните ценности чрез осигуряване на физически или интелектуален достъп до тях, без те да се увреждат или подлагат на риск. Държавата, общините и частните лица създават условия и гарантират на всяко лице равен достъп до културни ценности. В специален раздел на ЗКН (глава Девета), са посочени начините на представянето на музейните ценности пред публика. Дадено е определение на процеса на музейното представяне като *"дейност по разкриване и популяризиране на културната и научната им стойност пред обществото"*.

Музеите осъществяват представянето на движими културни ценности чрез *постоянни или временни експозиции*. Те са задълже-

ни от закона "да дават ясна информация за представените движими културни ценности чрез означаването им, надписи, издаване на пътеводители и каталози за експозициите и други информационни материали". Музеите могат да организират временни експозиции или да предоставят временно движими културни ценности от основния си фонд за експониране в чужбина. Законът разпорежда и че *"условията и редът за представяне на културните ценности се определят с наредба на министъра на културата"*. Музеите са длъжни да осигуряват дни и часове за посещение, съобразени със свободното време на различните видове и категории посетители. Те са длъжни също така да осигуряват подходящи условия за достъп до музейните експозиции и на хората с увреждания. Държавните и общинските музеи осигуряват безплатен вход за посещение един ден седмично, а децата, учащите се и инвалидите заплащат намалени цени или се освобождават от заплащане на входен билет.

В Наредбата за условията и реда за представяне на културните ценности, издадена от министъра на културата⁸⁷, ЗКН е доразвит и по-подробно са представени условията за извършване на тази дейност. Разкриването на културната и научната стойност на културните ценности пред обществото и осигуряването на тяхната социализация, приобщаването им към средата и потребностите на обществото в съответствие с принципите за опазване се осъществява чрез експониране, обозначаване, осигуряване на достъп и популяризиране с използване на съпътстващи дейности, материали и други средства. Представянето предполага активна и креативна работа на експертите и не се свежда само до основната експозиция и до временните изложби, организирани по различни поводи в музея или извън основното му пространство.

В традиционните представи музеят е на първо място хранилище на паметниците на културата, но съвременният музей все повече се превръща в *пространство за активно социално действие*. Сега музеите се ангажират и с такива методи в работата с посетителите, които могат да направят посещението приятно, познавателно, атрактивно и осмислено. За съвременния музей работата с публиката се превръща в приоритет. Най-добрата служба в полза на обществото се изразява в непрекъснато увеличаване на посеще-

---

⁸⁷ ДВ, бр. 28 от 28 март 2014.

нията и нарастване на обхвата и броя на разнородни публики. За целта е необходим качествен културен продукт, грижливо обслужване на посетителите, разнообразяване на дейностите във и извън музея. Съвременните културни парадигми повеляват музеят да се превърне в място, което не просто се посещава, а се използва. Хората в музея следва да бъдат разглеждани не просто като посетители, а като потребители на знания, естетически идеи и представи, вдъхновение. Все по-подчертана става и образователната функция на музеите, която също подменя модела на публичността – от единичен и/или инцидентен контакт към системно приобщаване на групи от хора към музея.

Съвременните музеи са институции, които се грижат за своята публика и са инициатори на най-разнообразни контакти в духовната сфера. Музеят трябва да се превърне в място за приятни срещи и емоции, да се съобрази с ритъма на колективния живот, да опознава различните групи, които играят важна роля в неговата дейност и да ги привлича, предлагайки им интересни и разнообразни програми и начинания. За целта обаче музеят трябва да изучава постоянно профила на посетителите, техните нужди и интереси. Основно задължение на музея е да информира, образова, възпитава и развлича своята публика. Затова той трябва добре да я познава, да познава нейните нужди и интереси, за да може да планира адекватни дейности.

За да се превърне музеят във всичко изредено и за да бъде предпочитано културно средище и пространство за социални контакти от особено значение е неговото разположение и основната му материална база. Тридесетте и един регионални музея имат *недостатъчна база за работа с увеличаващата се публика*. Техническото осигуряване на работата с публика също не е на нивото, което тя познава от музеите в чужбина или е научила от интернет-пространството. Осем са музеите, които са разположени в сгради, специално построени за музеи (Велико Търново, Враца, Пазарджик, Благоевград, Шумен, Хасково, Стара Загора и Смолян). Шест регионални музея (Русе, Варна, Кюстендил, Плевен, Кърджали, София) са придобили големи сгради, паметници на културата, които са пригодени към музейната дейност. Или близо половината от музеите (45.16%) имат сравнително добра база за посрещане на своите по-

сетители и организиране на музейни дейности. Останалите 17 или 54.84% са разположени в пригодени за музейна дейност сгради с историческа стойност, които обаче не съответстват на задачите, които са поставени пред регионалните музеи. Тъкмо поради тази причина се появяват изнесените експозиции, новите музейни обекти, които заедно с филиалите на регионалните музеи образуват местната музейна мрежа. Новите обекти увеличават възможностите за работа с публиката и благодарение на това посетителския поток в обектите на регионалните структури на материалната памет чувствително нараства.

Второто важно условие за повишаване тежестта на музейната институция е адекватното участие в динамичните процеси на променящия се свят. Изграждането на новия образ на музея и успешната му работа с публиката изисква *вярна оценка на актуалните тенденции за развитие на обществото като цяло и на неговото отношение към музейната система* като динамичен сектор на културата в условията на масово потребление. Очертаването на специфичните проблеми е невъзможно без обвързването им с демографските, социологическите, социалнопсихологическите, педагогическите и други аспекти на средата, в която се осъществява дейността на музея, с действащото законодателство и разбира се, с публично обсъдените и приети перспективни планове и стратегии, засягащи сферата на културното наследство и музеите. Важно условие за успешна реализация на музейната мисия е диференцираният подход към конкретните групи, съобразно техните социално-демографски особености (възраст, степен на образование, професия и т.н.), условията за което трябва да бъдат заложили още в разработката на музейния модел. Движението, стремежът да се види и опознае светът, е първичен импулс у човека, който капиталистическата икономика стимулира и превръща в основен фактор на обичуването със средата и културната инфраструктура. Разширявайки и масовизирайки потреблението на културни ценности, масовият туризъм внася в тази сфера нови изисквания и предпочитания, които нито една културна институция, чиито ценности се реализират чрез контакта с потребителя, не може да пренебрегне без риск за себе си. Дори най-големите съвременни музеи от ранга на

"Лувър"-а и "Ермитаж"-а търсят по-агресивни форми на маркетинг, съобразяват своята дейност с потребностите на пазара⁸⁸.

Проблемите, свързани с публиката на музеите занимават учени от различни дисциплини, както и самите музейни специалисти. Тази тема е особено важна за Световната организация на музеите – ИКОМ. Още през 2010 г. във Виена се провежда конференция на тема *"Музейната публика: запазване на старата и намиране на нова"*, в която ИКОМ за първи път бе институционален партньор. Конференцията се фокусира върху определянето на *музейната идентичност, креативността и уникалността* в света на музеите; създаването на средства за задържане и привличане на нова музейна публика. Изводът, който бе направен е, че има *необходимост да се работи обединено – с енергията на екипите, за да се постигне тази обща музейна цел*.

Визираните въпроси са обект на интензивни обсъждания и в България. Още през 2004 г. в Габрово се дискутира темата за модерния музей в съвременния свят⁸⁹. Тогава се поставя и проблемът за музеите в регионалното културно, туристическо и икономическо развитие. Това се случва на Втората национална научно-практическа конференция, която бе и с международно участие⁹⁰. През 2013 г. се проведе и Първата научна конференция от серията „Дебати в музеологията“. В центъра на дискусиата на този форум се

---

⁸⁸ Стефанка Кръстева, Националният литературен музей като медийно-комуникативен център. // *liternet.bg*

⁸⁹ Модерният музей – модели на адаптация. Доклади и научни съобщения, изнесени на Национална научна конференция, посветена на 120 години музейно дело в Габрово. 14–15 окт. 2003 г. "Фабер", 2004. Темата е на вниманието и на други форуми. Виж: Добри практики в дейността на регионалните музеи в Северна България. Съст. Николай Ненов. София: ИИК "РОД", 2008; Музеят – традиции и съвременност. Доклади и съобщения от Международна научна конференция, посветена на 40-годишнината от създаването на Етъра. Велико Търново: "Фабер", 2005; Добри практики на музеите с медиите. Семинар, 6–7 ноем. 2008 г. Стара Загора: Издателство "Литера-принт", 2008.

⁹⁰ Ролята на музеите и галериите за регионалното културно, туристическо и икономическо развитие. Сборник с доклади от Втората национална научно-практическа конференция с международно участие. Дом на хумора и сатирата – Габрово, 13–15 май 2004 г. Габрово: УИ "Васил Априлов", 2004.

поставиха сложните дискурсивни и властови взаимоотношения, които възникват между предмет, куратор и публика в музейното пространство. Практиките в българските музеи бяха съпоставени с примери от съвременната музеоложка практика извън страната.

Регионалните музеи отчитат известен спад в работата с публиките, като са налице и определени местни специфики. В София и Велико Търново са музеите с най-разгърнатата материална база. Например РИМ – Велико Търново стопанисва и управлява 13 музейни обекта, между които 3 резервата, две църкви и няколко музея. През тях за 2015 г. са преминали 444 087 посетители, което представлява 1.07% от всички посещения на музеите в страната. Музейните експозиции, филиалите, музейните и археологическите обекти на регионалния музей се посещават равномерно през цялата година. Например за първото полугодие на 2015 г. се отчита посещаемост от 212 879 души, а през второто – 231 208, т.е. почти равен брой посетители през двете шестмесечия. В същото време динамиката на посещаемост не е еднаква за различните обекти⁹¹. Най-посещаваният обект на РИМ – Велико Търново е Археологическият резерват "Царевец" с посещения от 267 480 души, а най-слабо посетен е Музей "Килифарево". Архитектурно-музейният резерват "Арбанаси" е посетен от 77 991 души, църквата "Св. Четиридесет мъченици" – от 24 478, а Мултимедийният посетителски център "Царевград Търнов" (Музей на възчнените фигури) – от 39 530 души⁹².

За първите десет месеца на 2016 г. обектите на РИМ – Велико Търново са посетени от 575 352 души. Новият обект на музея – Археологическия резерват "Трапезица" – е посетен от 6 399 души. И през тази година обектите във Велико Търново са оживени. За 10 месеца Царевец е посетен от 214 616, а Арбанаси – от 72 773 души. Следователно, двата резервата за десет месеца са посетени от 302 463 души, т.е. 129.56% от резултатите за 2015 г.

Регионалният исторически музей – Русе също отчита ръст на посетителите си през 2015 г. Общият им брой е 87 000 души, което

---

⁹¹ Изказвам своята благодарност на ръководството на РИМ – Велико Търново за предоставената информация.

⁹² Археологическият музей е посетен от 2163 души, Музеят "Нова история" – от 2127, Музеят-затвор – от 5210, Къщата-музей "Филип Тотю" – от 595 души.

в сравнение с 2014 г. бележи ръст от 19.5%. Най-голям интерес има към Екомузея (23 700 посетители), след него е Историческият музей, чиито обновени експозиции са привлекли 10 500 души. От извънградските експозиции ръст има при Средновековния град Червен – 11 000 или увеличението е с 22%. Туристите, посетили Скалните църкви при с. Иваново запазват своята бройка – 13 000. През първите 6 месеца на 2016 г. през експозициите на РИМ – Русе са преминали 40 733 посетители. Данните сочат, че най-голям интерес отново предизвиква Екомузея. За първото полугодие през експозиционните му зали са преминали 9 948 човека, от които 4 706 ученици⁹³. Изключително висок е интересът към Национален археологически резерват "Ивановски скални църкви", който е под закрилата на ЮНЕСКО. За първите шест месеца на 2016 г. оттам са преминали 7 669 туристи (с 1 495 повече в сравнение с 2015 г.) като 34% от тях са чужденци. Това са предимно организирани групи от Австрия, Германия, Румъния, Япония, Франция, Тайланд, Белгия, Дания, Холандия, Великобритания, Финландия, САЩ, Турция, Испания. През 2015 г. Регионалният военноисторически музей – Плевен е посетен от 131 612 посетители. Това означава, че за цялата Плевенска област РВИМ е приел 72.4% от общите посетители на региона⁹⁴. В някои музеи обаче се отчита спад на посещаемостта. През 2015 г. РИМ – Враца е посетен от 21 281 човека, в това число 1119 чужденци от 38 държави от 5 континента. Спадът на посещенията в музейните му обекти е с 1564 души в сравнение с 2014 г. и с 12 500 в сравнение с 2013 г.⁹⁵ Опасенията от отлив на посещенията са осно-

---

⁹³ Това са предимно групи от градовете Силистра, Тутракан, Плевен, София, Добрич, Казанлък, Горна Оряховица, Търговище, Кубрат, Севлиево, Попово, Трявна, Алфатар, Разград, Сливен и др.

⁹⁴ По традиция най-посещаван е обектът "Панорама "Плевенска епопея" с 80 364 посетители. Следват: Параклис-мавзолей "Св. Георги Победоносец" – 16 197 посетители, Скобелевият парк – 20 395, Къщата-музей "Цар Освободител Александър II" – 2 520. От посетителите 51 494 са ученици; български граждани – 70 288; чужди туристи – 9 830 от 73 държави (Турция – 1 883, Румъния – 1 101, Германия – 1 017, Русия – 973, Израел – 718, Гърция – 536, Франция – 517, Украйна – 513, САЩ – 468, Италия – 353, Великобритания – 328, Испания – 318, Полша – 141, Швейцария – 75, Македония – 63).

⁹⁵ Музейните специалисти от Враца отчитат, че спадът на посещаемостта може да се окачестви като трайна тенденция, което връща ситуацията към нивата от 2009–2010 г.

вателни, но е странно, че при увеличени финанси за дейността на музеите, при увеличаващ се щат и особено с оглед разкриването на нови музейни обекти посетителите намаляват.

По дефиниция музеят като институция на паметта е *публична организация*, отворена за гражданите, както е формулирано още през XVIII век във Франция. Това е същността на музейната работа. Същевременно трябва да се отчита ревнивостта на хората, загрижени за съдбата на артефактите, начина на опазване и обгрижване на културните ценности, кондицията на институцията и нейното правилно функциониране. Публичността, освен представяне на културното наследство, включва и цяла поредица от дейности, които трябва да бъдат пред очите на хората. Това е част от обществения контрол върху ценното културно наследство – същностен елемент от националната идентичност. Не само държавата, която по договор с обществото е поела отговорността за опазването на културните паметници, но и обществото като цяло са гарантите за изпълнението на най-важната задача на музея – предаване на наследството на следващите поколения.

Регионалните музеи в България са обект на внимание и уважение от страна на гражданството, местните общности, различните социални групи, децата и младежта. Те са съкровени материални свидетелства за по-възрастното поколение, което се отнася с преклонение пред тях. С особен интерес към музеите се отнасят медиите – печатни и електронни. Темата за музеите и опазването на културното наследство често присъства в новинарските емисии на телевизиите, на страниците на печатните издания, в радиото и електронните мрежи. Музеите използват съвременните средства за информация и представят пред обществеността и публиката цялата многообразна информация, свързана с придобити нови артефакти, научни открития, създадени нови експозиции или изложби, инициативи, призови за подкрепа на музейни начинания.

Подчертаната тенденция за нарастващ интерес на медиите към музейния сектор е предпоставка за укрепване позитивния имидж на регионалните институции на паметта. Назначените през последните години PR-експерти създават трайни контакти с националните и местни медии и системно привличат интереса им към отделни събития или по-дълготрайни дейности на музеите. Все

още обаче фокусът на медийния интерес е концентриран върху няколко основни теми – временни експозиции, дарителства, археологически проучвания, годишни отчети, обновяване на даден обект, финализиране на музеен проект, криминални прояви в сектора, свързани с т. нар. "иманяри". Предстои да се провокира по-системно медийно покритие и на другите основни дейности на регионалните музеи – фондовата, научноизследователската, консервационно-реставрационната, ангажиментите с местните културни политики и т.н. Подобен подход би осигурил по-адекватна представителност на музейната мрежа и музейните политики в областните градове и в по-голяма степен би осигурил обществен интерес на основата на прозрачността и потенциала за обществен коректив на публичния сектор⁹⁶.

Във времето на новите информационни технологии музеите се възползват от нововъзникващите канали на разпространение на знания и културни продукти и създават свои електронни адреси, сайтове, портали, домейни, Фейсбук-страници, транслират виртуално постоянните си експозиции или най-новите си музейни изложби, излъчват в реално време занимания с деца и ученици, както и отбелязването на важни събития от историята на страната и човечеството. Публичността на 31-те регионални музея се осъществява от 30 музейни сайта и 30 официални Фейсбук-страници, на които са отразени многобройните събития и дейности, които са част от разнообразното всекидневие на специалистите по опазването и представянето на културно-историческото наследство, съхранявано в техните фондове.

Не са редки случаите, когато музейните колективи търсят помощта на обществото по различни поводи или изразяват критично отношение по някой важен за музейната работа въпрос. Необяснимо е как един музей като Търговищкия все още няма свой официален сайт, нито защо Видинският регионален музей няма електронна страница сред най-динамичната и многомилionenна аудитория на електронното общуване. Варненският регионален музей също няма свой официален сайт, а използва електронното издание на археологическия музей във Варна. Някои регионални музеи не се въз-

---

⁹⁶ *Michelle Henning*. *Museums, Media, and Cultural Theory*. Open University Press, 2006.

ползват пълноценно от възможността да популяризират своята дейност и да отразяват постоянно музейните събития. Сайтът на РИМ – Видин е изостанал с години, Силистренският е позаспал, а този на Плевенския регионален музей е застинал към времето на създаването си. От доработка и обновяване се нуждаят сайтовете на регионалните музеи в Русе и Кюстендил. Все пак повечето музейни сайтове се поддържат добре, информацията се обновява и съдържа разнообразни сведения за музея, неговата дейност и предлаганите музейни инициативи. По принцип сайтовете на регионалните музеи трябва да съдържат цялата информация за дейността на музея, нормативните документи, уреждащи тази дейност, отчетите за дейността, статистическа и оперативна информация за работата на музея, предлаганите услуги и цените за тях, научната и популяризаторска работа на сътрудниците, детски и ученически музейни програми, виртуални експозиции и изложби, да рекламират материалите от своите магазини, дарителите и спомоществувателите си, както и своите актуални атракции.

Всяка новост в технологиите трябва да се използва, за да се информира обществото за музейната дейност, за успехите и предизвикателствата, за най-доброто от постиженията в сферата на културно-историческото наследство. Предполагам, че за любителите на историята ще бъде интересно да гледат излъчване на живо в сайта на музея за направено откритие или за интересно музейно събитие. Дигиталната информационна технология дава възможности и за мобилни приложения, които музеят трябва да се научи да използва, за да популяризира своята дейност като институция на паметта.

Важна част от публиките на регионалните музеи са *чуждестранните посетители*. Тяхното насочване към една или друга структура на паметта се предопределя както от програмите, подготвени от туристическите оператори, така и от личен интерес към съответен сектор на културата или историята. През последните години чужденците съставляват от 1/5 до 1/4 от общия брой на посетителите. Например, през 2016 г. през Музея за история на София са минали около 60 000 посетители, от които чужденците са 17

000⁹⁷. РИМ – Русе отчита над 82 000 посетители за 2016 г., от които чужденците са малко над 16 000⁹⁸. Разбира се, най-голям е процентът на чужденците в крайморските областни градове – Варна и Бургас, поради утвърденото им положение на курортни селища. Безспорен фаворит по брой на посетители е Великотърновският музей, при който броят на чуждестранните гости за 2016 г. е 142 047 души – 34% от общата цифра на всички гости на местните музеи – 415 565. Традиционно интересът на чуждестранните гости е насочен към археологически и етнографски експозиции, към природни забележителности и музеи на изкуството, както и към обекти от категорията *in situ*. Особена притегателна сила за чужденците от Европа имат и обектите на православното ни културно наследство, някои от които са включени в структурата на регионалните музеи.

Един от важните въпроси, отнасящ се до посещаемостта на регионалните музеи, е свързан с ниската активност на по-голямата част от институциите в сектора на туристическата индустрия. Преките инициативи на музеите за сключване на договори с туроператорите и за разширяване на бизнес отношенията с частните структури в този водещ сегмент на индустрията все още не са достатъчно ефективни. В тази насока подкрепа би могла да се намери и в областните администрации, както и в национално-представените сдружения на туристическия бизнес. Добри практики в това отношение се реализират от музеите в Стара Загора, Бургас, Велико Търново, Шумен.

Пред ноември 2016 г. в София се проведе международната конференция "Музейни експозиции и стандарти: Поглед напред"⁹⁹. На нея се събраха експерти от България и САЩ, които дискутираха бъдещето на способите и методите за представяне на миналото. Експерти и учени споделиха, че България разполага с богато и разнообразно културно наследство – от праисторическа керамика до

---

⁹⁷ Десислава Антонова. 60 000 посетители през 2016 г. в РИМ – София. 14 януари 2017. // news.bg

⁹⁸ Над 80 000 туристи са посетили музеите в Русе. // www.dunavmost.bg

⁹⁹ Материалите от конференцията са публикувани на Интернет сайта на основния организатор – Българо-американската комисия за образователен обмен Fulbright. // www.fulbright.bg

тракийски златни съкровища, от фолклорни традиции до съвременна живопис и скулптура. Визираното културно наследство по естествен начин поставя множество въпроси: Как българските музеи представят запазените културно-исторически паметници? Какви нови техники и технологии могат да им помогнат да достигнат до по-широка публика – не само в страната, но и по света? Седемнадесет лектори и около 200 участници – музейни специалисти, художници, реставратори, архитекти, учени и представители на IT сектора – обсъдиха тези въпроси по време на конференцията. Особено интересен бе докладът "Бъдещето на дигиталните експозиции и мобилните приложения за стимулиране на културния туризъм", който направи опит да насочи мисленето на специалистите към новите технологии. Фокусът бе поставен върху въпроса за технологичното обучение на музейните експерти и върху дигиталното представяне на колекциите по финансово достъпен начин. Последният панел от конференцията – "Съвременни тенденции при музейните експозиции или как да впечатлим посетителите от всички възрасти", предизвика особено силен интерес сред присъстващите. Широкото и активно участие на българските музейни специалисти в подобни научни обсъждания е гаранция за успешното въвеждане на добрите практики в сферата на музеите, музеологията и социализацията на културното наследство.

11. ФИНАНСИРАНЕ И ПАЗАРНИ ПРАКТИКИ

Императивно законово изискване за създаване и поддържане на музей според нашето законодателство е наличието на "постоянен източник за финансиране дейността на музея" (чл. 25, ал. 3 от ЗКН)¹⁰⁰. Регионалните музеи се създават и осъществяват дейността си въз основа на предоставени от държавата или общината културни ценности, сграден фонд и се финансират по съответен ред. Държавните, регионалните и общинските музеи са културни и научни институти, които се създават, управляват, финансират, преобразуват и закриват при условията и по реда на цитирания ЗКН и на Закона за закрила и развитие на културата. Правилата в това отношение се уповават и на традицията, която повелява основните музейни институции в България да са част от публичния сектор и дейността им да е подсигурана с публично финансиране.

Регионалният музей е териториален музей, който осъществява дейността си в обхвата на две или повече общини. Териториалният обхват и методическите функции на националните и регионалните музеи се определят от Министерския съвет по предложение на министъра на културата. Регионалният музей може да извършва и друга стопанска дейност, когато тя е свързана с основната му дейност. Приходите от стопанската дейност влизат в бюджета на музея и се усвояват по правилата на бюджетното финансиране. Националните и регионалните музеи, с оглед на тематичния си обхват, оказват методическа помощ на общинските, частните музеи и музеите със смесено участие по ред, определен с наредба на министъра на културата. Музеите се финансират със средства от:

- републиканския бюджет и бюджетите на общините;
- учредителите им;
- собствени приходи;
- събрани държавни такси за извършване на услуги и за издаване на документи и дубликати;
- защитени проекти по международни и национални програми;

---

¹⁰⁰ ДВ, бр. 19 от 13 март 2009.

- дарения, завещания, спонсорство.

Регионалните музеи се финансират от:

- общините, на чиято територия е седалището им, като за тяхната издръжка се осигуряват целево допълнителни средства от републиканския бюджет;
- вноски, които правят в бюджетите им и общините, на чиято територия регионалните музеи развиват дейност, като техният размер се определя ежегодно с решение на съответните общински съвети.

Държавните и общинските музеи са юридически лица на бюджетна издръжка, второстепенни разпоредители с бюджетни кредити. До 50% от преизпълнението на собствените приходи от дейността на музеите и до 100% от преизпълнението на приходите от продажба на дълготрайни активи се разходват съответно за основната дейност на музеите и за придобиване на дълготрайни материални активи.

Така е определена от ЗКН *законовата рамка за финансирането и пазарната дейност на регионалните музеи*. Тя е ясно дефинирана, но на практика е една от най-дискутираните и оспорвани сегменти на нормативната рамка. Културното наследство и музеите се считат за ощетенявани във финансово отношение социокултурни дейности, тъй като отделяните средства не са достатъчни за адекватен на дейностите и на обществените потребности щат. Въпросите с поддръжката на сградите и финансирането на дейностите са още по-заплетени и трудно решими по съответстващ на високата мисия на музеите начин. Споделяме тази общоприета в колегията констатация, добавяйки и обективния факт, че през последните години сферата на културното наследство беше обявена за национален приоритет. И това е естествено от гледна точка на обстоятелството, че страната е една от малкото в Европа, която притежава сериозен дял в опазването на артефактите на Праисторията и Античността.

В практиката на музеите у нас около и над 75% от финансирането им се формира от републиканския бюджет. Около 10–15% от бюджета се осигурява чрез приходи от посетители, и същият процент от приходи от стопанска дейност. Едва от 1 до 7% от бюд-

жета им се образуват чрез получени дарения. Общинската субсидия е различна при различните музеи. При някои тя се осигурява целево, при други – на проектен принцип или като допълваща субсидия за поддържане на сградния фонд, който е общинска собственост.

Начинът на *финансиране на регионалните музеи* определено поставя техните ръководства в йерархическа и функционална зависимост от кмета и общинския съвет на общината, в която се намира седалището им. Сумите от републиканския бюджет за делегирани от държавата дейности се превеждат в бюджета на съответната община, която също отделя целеви средства за регионалния музей. В общия случай *музеите са второстепенни разпоредители с бюджетни кредити към съответните общини, което им дава относителна свобода в управлението на собствените приходи и на бюджета в цялост*. При все това, пряката прикременост на регионалния музей към финансовата (инфра)структура на общината в областния град определено не стимулира високия потенциал за разгръщане на инициативи в останалите общини на административната област. В отделни случаи се появяват трудности и със структурирането на бюджета, в който под натиск на общинските чиновници изкуствено се свиват неразпознаваеми за бюрокрацията дейности като обогатяване на фонда, грижа за фондохранилища, консервация и реставрация, научни изследвания, международни прояви и др.¹⁰¹ Преките наблюдения върху финансовия компонент от работата на регионалните музеи през целия период на съществуването им твърдо навеждат на мисълта, че решението на очертаните проблеми е във въвеждането на *пряко държавно финансиране* на регионалните музеи (по модела на държавните културни институти) с дофинансиране от всички общини, на чиято територия работи съответния регионален музей. Разбира се, подобна трансформация би трябвало да се осъществи след сериозен обществен дебат и прецизна експертна оценка. И не без отчитане на обстоятелство-

---

¹⁰¹ *Вера Бонева*. Регионални музеи и общини: законова рамка и фактическа ситуация. // Музеи и общини. Сборник с материали от Национална научна конференция, проведена на 4–5 апр. 2016 г. в гр. Попово. Б.м.: "Фабер", 2017.

то, че основният обем от движимите културни ценности, които се съхраняват в регионалните музеи, са държавна собственост.

Специалистите отчитат, че от 2009 г. в Закона за държавния бюджет на Република България (ЗДБРБ) стандартите на музеите са намалели с 20%. За 2009 г. основният разходен стандарт за издръжка на брой субсидирана численост е 12 160 лв. За 2010 г. този стандарт пада на 11 005, а през следващата година слиза на 9 355 лв. Това е нивото за издръжка на един музеен специалист и през 2012 г. Тенденцията към увеличаване на държавния стандарт за делегирана дейност в областта на музеите и опазването на паметниците на културата започва през 2013 и през годините до 2016 се повишава съответно със 150, 100 и 210 лв. Процентно това означава растеж съответно с 1.48%, 0.97% и 1.98%.

За 2015 г. републиканският бюджет предоставя на музеите общо 126 693 000 лв. и увеличен щат с 90 бройки. През следващата 2016 г. разходите се повишават с 12 800 000 лв. или общо за годината са предоставени 139 547 500 лв. Като цяло се приема, че механизъмът на делегирания бюджет, приложен към регионалните музеи, е добра практика. По тази причина от началото на 2016 г. този финансов механизъм обхваща и държавните културни институти – националните музеи и галерии, както и Националната библиотека. Както при регионалните, така вече и при националните субсидията от бюджета ще се определя на базата на основен разходен стандарт за издръжка на брой субсидирана численост и допълващ стандарт за управляваните от организациите закрити площи.

През 2017 г. се предвижда да бъдат увеличени средствата за текущи разходи с 9 600 000 лв. спрямо ЗДБРБ за 2016 г., от които:

- 6 400 000 лв. във връзка с увеличение на възнагражденията на персонала в библиотеките, музеите и художествените галерии с регионален характер, предоставени през 2016 г. от централния бюджет;

- 1 600 000 лв. от увеличение с 3% на стандарта за читалищата;

- 900 000 лв. за увеличение на субсидираните бройки на музеите с 67 бр., от които 25 бр. за преобразувания Държавен военно-

исторически музей – Плевен в Регионален военноисторически музей – Плевен, 25 бр. за Регионален исторически музей – София и 17 бр. за Регионален исторически музей – Велико Търново във връзка с разширяването на тяхната дейност;

- 100 000 лв. за увеличение на закритите площи на 3 музея и предвидени средства за закрити площи за преобразувания Регионален военноисторически музей – Плевен.

Финансирането чрез разходни стандарти е модел, който е доказан през годините като работещ при регионалните и общинските музеи, художествените галерии и библиотеките. Смята се, че така ще се синхронизира националната културна политика в сектора, ще има уеднаквяване на регулациите и създаване на по-голяма самостоятелност и мотивация на работещите в музейното дело. Такова е мнението на отговорните фактори, но ми се струва, че има и други възможности за по-адекватно и ефективно използване на бюджетните регулации. Например смятам, че държавния стандарт за делегирана дейност в областта на музеите и опазването на паметниците на културата трябва да остане, но като базов (минимален) стандарт, за да могат институциите на паметта да функционират. Този базов стандарт може да се увеличава с коефициенти, които да отчитат приноса на всеки отделен музей в икономиката на страната и на изпълнените социални функции в обществото. Така ще бъде преодоляна неловката ситуация на уравниловка, която смятахме, че сме изхвърлили от дейността си, и ще бъдат поощрявани добрите практики на отделния музей.

Същевременно трябва да се отчита и разчита и на другите възможности, които дава закона – повишаване на собствените приходи; събрани държавни такси за извършване на услуги и за издаване на документи и дубликати; защитени проекти по международни и национални програми; дарения, завещания, спонсорство и т.н. набрани приходи. Ще дам един пример с южната ни съседка, където по време на работно посещение на гръцкия премиер в един от археологическите обекти той поставя въпроса за подобряване работата на археологическите обекти и музеите. Министър-председателят на Гърция иска да се работи за подобряване функционирането на музеите и да се въведат мерки в 33 археологически обекта за удължаване на работното време – от 8 сутринта до 8 вечерта,

7 дни в седмицата. Но заедно с това иска и преустройство на павилионите за продажба на различни информационни материали и сувенири, обогатяването им с нови артикули, както и назначаването на допълнителен персонал. Всичко това, естествено, се случва и вече са отчетени първите оптимистични резултати. Увеличава се не само броя на посетителите, но и приходите във Фонда за отчуждаване и археологически ресурси.

В Гърция непрекъснато се обновяват данните за движението на посетители и приходите в музеите, нещо което у нас липсва, а и опита на Министерството на културата преди години да се въведе таблична отчетност по тримесечие се провали. *Отчетността на нашите регионални музеи не е на нужното равнище.* На пръстите на едната ръка се броят публикуваните в мрежата данни за дейността им. Това с особена сила се отнася до финансовите дейности, които с малки изключения дори и не се посочват в годишните отчети на музеите, публикувани на техните Интернет страници.

За 2015 г. регионалните музеи¹⁰² отчетат различни числа за изпълнения си бюджет. Така например, в структурата за бюджета през годината в РИМ – Смолян се отбелязва делегирана субсидия в размер на 278 520 лв. към които са добавени 17 787 лв. собствени приходи. Те представляват 6.39% спрямо размера на средствата от делегираните държавни дейности¹⁰³. В Бургас регионалният музей дава данни за увеличение на приходите от музейна дейност с 35%, а общият процент от растежа на всички приходи от посетители, су-

---

¹⁰² Благодаря на колегите от регионалните музеи в Благоевград, Враца, Пазарджик и Смолян, че публикуват отчетите си на сайта на музея и по този начин се придържат към принципа за прозрачност и професионализъм, залегнал в ЗКН. В качеството си на публични институции, регионалните музеи *дължат отчети за своята дейност* както на принципалите – Министерство на културата и общините, така и на гражданското общество. Малка част от тях обаче публикуват своите отчети – в издания или на Интернет страници. За последните две години подобни отчети са представили музеите в Пазарджик, Смолян, Бургас и РИМ – Пловдив. Във връзка с това бихме могли да помислим за поставяне изрична норма за публична отчетност, например с поредната промяна в Постановлението за създаване и устройство на регионалните културни институции в България.

¹⁰³ Отчет на РИМ – Смолян за 2015 г. // museumsmolyan.eu

венири, такси и др. е повишен с 52%¹⁰⁴. Във Враца към получената субсидия от 379 349 лв., общината дофинансира още 78 991 лв. Самият музей има приходи от собствена дейност в размер на 25 523,45 лв. и от получени дарения от АЕЦ "Белене" в размер на 15 000 лв., Съюза на ветераните енергетици – 7 000 лв., ОББ – клон Враца – 1 000 лв. и 193.70 лв. от дарителската си кутия¹⁰⁵. Много по-сериозни средства успяват да привлекат в РИМ – Пазарджик. Там към делегирания трансфер от държавата, музеят успява да привлече допълнителни средства в размер на 158 906 лв.¹⁰⁶ Тук трябва да уточня, че бюджетите на регионалните музеи се управляват от финансовите звена на общините, в които се намират седалищата на културните институции. Същите общини се явяват основни собственици на недвижимите имоти, ползвани от регионалните музеи за основната или за спомагателните си дейности. В някои от общините със седалища на регионални музеи (Велико Търново, Шумен, Пловдив, София) са създадени общински предприятия, които осигуряват допълнителни приходи на общинските бюджети. Дори и в идеалния случай, при който тези приходи се реинвестират в сектора на културното наследство, те по правило не се ползват за дейности отвъд територията на общината – седалище на музея и на съответното търговско дружество. Така, вторично, местата с добре разгърната локална музейна структура "поглъщат" ресурси, разширяват дейности, привличат публики, обогатяват културния пейзаж, превръщайки се в мегапунктове на инфраструктурата на паметта.

Темата за пазара на музейните продукти е особено важна за институциите на паметта през ХХI век. От началото на столетието тя бе непрекъснато на вниманието на специалистите и обществото, а за музеите всекидневно препятствие пред усилията им да се преборят за място под слънцето. През 2007 г. Министерството на културата инициира и проведе съвместно с БАН и Нов български университет (НБУ) национална конференция "Българската култура – между държавата и пазара", на която се дискутираха пробле-

---

¹⁰⁴ Данните са от 2014 г. Сега финансовото положение на музея е добро и ръководството му очаква повишаване на инициативността на музейните уредници.

¹⁰⁵ Отчет на РИМ – Враца за 2015 г. // <http://vratsamuseum.ovo.bg>

¹⁰⁶ Отчет на РИМ – Пазарджик за 2015 г. // <http://museum-pz.com>

мите за състоянието, перспективите и управлението на българската култура в условията на радикално променен баланс на взаимоотношенията на нейното функциониране с помощта на държавно субсидиране и насочване и на пазарни взаимодействия. Тогава се констатира, че "българското общество тепърва ще структурира сериозен културен пазар, като същевременно с присъединяването на страната към Европейския съюз ще се превърне в част от друго функциониращо културно пазарно пространство"¹⁰⁷. Още тогава се говори за едно ново разбиране за културата като "шоу-бизнес" (Умберто Еко), "икономика на зрелищното общество" (Ги Дебор). Цитират се Джеръми Рифкин ("културата представлява най-важния търговски ресурс, културното производство засенчва материалното и се превръща в стока под формата на културни преживявания по поръчка, масови комерсиални спектакли и лични забавления") и, разбира се, прочутата фраза на Оскар Уайлд "Пазара знае всичко за цените и нищо за ценностите". Последното заключение е особено ценно и вярно за икономиката на музейните дейности. Онова, което е сигурно, е фактът че културната индустрия, в това число и музейната дейност, се свързва с развитието на една консуматорско ориентирана икономика. Българинът все повече се превръща в потребител и консуматор именно на културата като продукт – както в резултат на световните глобализационни процеси, така и под въздействието на собственото развитие на българската култура в условията на пазарното общество. Задачите тогава, през първото десетилетие на XXI век, и сега са едни и същи: да се анализират недостатъците на наложилите се взаимоотношения между пазарни и непазарни регулации във функционирането на българската култура, да се изработи и осъществява една адекватна културна политика, която да стимулира развитието на културата в условията на недостиг на средства, да се дефинират границите, в които от гледна точка на националните приоритети и финансови възможности би трябвало да се ограничи действието на държавата по отношение на българската култура, да се пренесат добрите практики във взаимодействието между култура и пазар от европейските страни в Бъл-

---

¹⁰⁷ Българската култура между държавата и пазара. Национална конференция. София, 2007.

гария, да се намерят допълнителни механизми за съхранение на националната култура.

През 2009 г. темата "Музеите – културни и пазарни институции" е поставена и в управленската програма на правителството до 2013 г. За разлика от програмите на предходните две правителства, които са предимно с пожелателен характер, този документ е конкретен, с ясни ангажименти, действия и очаквани резултати¹⁰⁸. В Приоритет VI е записано: "Превръщане на културното наследство като важен ресурс и интегрирането му със сферите на туризма, образованието и науката; утвърждаване на българската културна идентичност в Европа и света."¹⁰⁹ Заявено е намерение за развитие на културните индустрии, въвеждане на европейски модели за управление, стопанисване и развитие на културното наследство: за създаване и прилагане на модел за социализиране на археологически и архитектурни културни ценности чрез публично-частни партньорства и концесии при стриктно спазване на законите и ефективен контрол; за стимулиране на туризма, свързан с културното наследство, чрез изграждане на необходимата среда, обучени на кадри, съхраняване на фолклорни и други традиции; за усъвършенстване подходите на управление; за разширяване участието на гражданския и бизнес сектора при вземане на решения относно развитието и финансирането на видовете културни институти и дейности; за реформиране на музейната система и превръщането на българските музеи в модерни културни и пазарни институции, за развитие на музейния мениджмънт в стила на европейските практики; за задълбочаване на връзките между сферите на културното наследство и образованието и повишаване ролята на музеите в образователния процес; за дигитализация на културно-историческото наследство и създаване на публични регистри; за приемане на нов Закон за меценатството; за активно подпомагане създаването и разпространението на изкуство и на културни продукти и услуги; за приемане на Национална културна стратегия и Национална стратегия за културното наследство. Предвидени са мерки за борба с престъпленията срещу културното наследство и гаранти-

---

¹⁰⁸ *Култура*, бр. 39 (2566) от 11 ноември 2009.

¹⁰⁹ Програма на правителството за европейско развитие на България. [//www.government.bg/fce/001/0226/.../03.11.2009](http://www.government.bg/fce/001/0226/.../03.11.2009)

ране защитата на интелектуалната собственост; създаване на обща база данни на движимите културни ценности; укрепване на капацитета на Инспектората за културно наследство към министъра на културата и осъществяване на ефективен модел на взаимодействие с Министерството на вътрешните работи и с Министерството на финансите; изготвяне на регистър на градовете с културно значение и обектите в тези градове, за да се включат в стратегията за развитие на културата.

Преходът към модела на пазарната икономика в музейната практика занимава специалистите още от 90-години на миналия век. През първото десетилетие на XXI век вече натрупаният опит е насърчителен. Той е споделян и широко обсъждан. През 2012 г. започват работата националните срещи "Музеят и устойчивото развитие", на някои от които домакини са регионалните музеи. РИМ – Ловеч организира такава през 2014 г., а темата, по която оживено се дискутира, е "Туризмът между атракциите и музеите". Бургас също домакинства – на четвъртата среща са дискутирани "Доброволците в българските музеи". През 2016 г. домакини на срещата в Пловдив са четирите регионални музея съвместно с Градската художествена галерия – Пловдив.

През 2014 г. се провежда Втората научна конференция на Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН (ИЕФЕМ), посветена на "Музеят и обществото на спектакъла". На нея се заявява, че "у нас едва сега започват да се търсят начини за вписване в "обществото на спектакъла", за да се конкурират успешно с останалите индустрии на културата, развлеченията и свободното време."¹¹⁰ Специалистите търсят отговор на въпросите: Какви са стратегиите, с които си служат музеите, следвайки логиката на пазара, за да привлекат повече посетители в своите зали, съответно – по-големи приходи? Какви са в същото време последствията от социализирането на културните ценности, които музеите издирват, съхраняват, излагат на показ, интерпретират? Възможно ли е да се намери компромис между двата крайни полюса в социалната мисия на музея днес – образованието и развлечението?

---

¹¹⁰ Светла Казаларска. Музеят и обществото на спектакъла. Сборник доклади от Втората научна конференция от серията "Дебати в музеологията". София: ИЕФЕМ, 2016, 13–25.

И какво е мястото на социалната отговорност на музея като институция на публичната сфера в тази мисия? Това са централните въпроси, които Втората научна конференция от серията "Дебати в музеологията" си поставя за цел да повдигне и разгледа.

В Шумен през лятото на 2014 г. се провежда Международната конференция "Културно наследство и културен туризъм: Музейни перспективи" и се разглеждат въпросите за музеите, държавата и културния туризъм; музеите, пазара и културния туризъм; музеите, туризма и другите културни индустрии. В Кюстендил Регионалният исторически музей е организиран две издания на националната конференция "Курорти, курортно дело и почивка в България – модернизация и европейски влияния". В Перник през януари 2017 г. бе проведена конференцията "Маскарадът в селото и града". Съществено е да се отбележи, че активизирането на пазарната ориентираност на регионалните музеи практически винаги е подчинена на културните приоритети на институциите. Екипите стралят от субпродукти със съмнителна естетическа и ценностна стойност, охранявайки сферата на културното наследство от стихията на войнстващия комерсиализъм и от тежненията на "чалга" културата.

Част от музеите формират значими приходи, които обаче общините разпределят в съответствие със своите приоритети. Типичен е случаят с Велико Търново, където през 2016 г. музейните обекти са генерирали приход от над 1 500 000 лв. Тези суми изцяло влизат в общинския бюджет и вторично се (пре)насочват за развитие на инфраструктурата¹¹¹. Пита се обаче на какво основание общината ползва изцяло приходите на музея, който се субсидира от държавния бюджет – за щатни места и за покрити площи? Също така не е ясно до каква степен инвестициите в културна инфраструктура, осъществени с приходите от Великотърновския музей, съответстват на стандартите за опазване на недвижимото културно наследство и гарантират адекватно обгрижване и популяризиране на автентичните артефакти от миналото. Тези въпроси са открити и за редица други областни градове, в които приходите от

---

¹¹¹ *Велико Търново*: На над 1,5 млн. лв. възлизат приходите от културно-историческите обекти през 2016 г. 8 януари 2017. // www.focus-news.net

музейна дейност не се връщат изцяло в бюджетите на музейните институции.

От публикуваната по-долу таблица става ясно, че за 2015 г. българските музеи са били посетени от над 4 700 000 посетители и в тях са проведени 65 519 инициативи, което означава 1236 музейни прояви на седмица. В страната всеки ден е имало 247.2 инициативи или всеки от музеите е имал по повече от един ангажимент с публиката. Значим брой от тези дейности се пада на регионалните музеи, които поддържат най-широка мрежа от обекти и резервати.

Таблица №13

**Статистически данни за посещаемостта на музеите
и основните дейности през 2015 г.**

Музейни прояви, посещаемост, връзка с публиките	
Музеи – бр.	201
Посещения – общо	4 763 000
на един музей	24 000
Посещения в деня за свободен вход	1 247 000
Посещения от чужденци	738 000
Изнесени беседи – бр.	49 861
в т.ч. на чужди езици – бр.	8 008
Уредени временни изложби – бр.	
собствени	1 133
съвместни	935
Концерти – бр.	640
Обсъждания на книги – бр.	426
Видео прожекции – бр.	12 379
Конкурси – бр.	145

Повишената активност на музеите има като резултат и по-голяма динамика в приходите и разходите. Представените в *Таблица*

№14 данни се отнасят до всички музеи в България, но те са в състояние да ни ориентират и за по-частната финансова ситуация по отношение на регионалните музеи. Данните са твърде обобщени, но задават основа за анализ на системата – особено що се отнася до основните приходоизточници, както и до съотношенията на разходите за персонал и дейности. Полезни заключения могат да се направят и за балансите и дисбалансите в движението на средствата за музейна дейност в отделните региони на страната. Очевидната доминация на столицата в културната инфраструктура на България и тук може да бъде видяна еднозначно. Важно е също да се отбележи, че проектното финансиране все още не е развито до степен, при която да окаже решаващо въздействие върху бюджетирането в музеите. Почти невидими са и приходите от дарения. Макар и неразкрити в следващите таблици, собствените приходи на регионалните музеи се движат между 10 и 20% от общата сума на годишния им бюджет.

Таблица №14

Данни за приходите и разходите на музеите в България по статистически райони за 2015 г.

<i>Статистически райони</i>	<i>Приходи на музеите (хил. лв.)</i>	<i>В т.ч. приходи от европейски програми (хил. лв.)</i>	<i>Разходи</i>	<i>Персонал (щатни бройки – общо)</i>	<i>Персонал (заети щатни бройки)</i>
Северозападен	4 028	3	3 813	270	255
Северен централен	7 745	222	7 354	552	501
Североизточен	6 041	11	5 555	418	335
Югоизточен	7 219	705	5 999	395	377
Югозападен	18 066	174	17 702	974	876
Южен централен	7 003	12	5 529	412	385
<i>Общо за страната</i>	<i>50 100</i>	<i>1 127</i>	<i>45 952</i>	<i>3 021</i>	<i>2 729</i>

Таблицы №13 и №14 отразяват ключови показатели за дейността на музеите, в това число и регионалните, през 2015 г. Прави впечатление показателя "свободен вход", който НСИ измерва с

цифрата 1 246 561 души¹¹². Тази бройка представлява 26.2% от посещаемостта в институциите на паметта през годината и е значително по-голяма от традиционното посещение на тази категория публика: 700 000 – 800 000 български граждани. Посоченият показател се доближава до резултата от 2010 г., когато е бил 23.6%. Същевременно намалява броят на чужденците, които са гости на българските музеи. През 2015 г. те представляват 15.5% и са с 5 пункта по-малко в сравнение с 2010 г., когато процентът им е най-висок.

През 2015 г. музеите, в т.ч. и регионалните, са организирали 2068 временни изложби. Близо половината от тях (1133) са собствени на съответния музей, 935 са съвместни с други музеи. И по този показател е налице намаление в сравнение с 2013 г. например, когато музеите са предложили на публиката общо 2620 временни експозиции. Тогава собствените изложби са били 1645. Най-много съвместни изложби са осъществени през 2011 г. – 1317.

По отношение на приходите от билети през 2015 г. има завишение и общата сума от постъпленията е равна на 7 040 757 лв., а приходите от държавната субсидия са 37 014 890 лв. Общо приходите за годината са 50 100 419 лв., което е с 11.97% повече в сравнение с предходната година. Трябва да се отбележи, че приходите през последните 6 години непрекъснато се увеличават, както се увеличава и специализирания състав на музейните служители. През 2010 г. приходите са били 34 405 752 лв., през 2012 г. са възлизали на 39 770 016 лв. Движението на специализирания персонал е в посока увеличаване: 1 584 души през 2010 г., 1 747 през 2013 г. и през 2015 – 1 866 души. През 2015 г. обаче общият брой на персонала спрямо 2014 г. намалява от 3 106 на 3 021 души¹¹³.

Налице е странна ситуация, при която, от една страна модернизирването на музея изисква съобразяване с вкусовете на музейните публики като потребители, от друга страна е необходимо използване на нови похвати в рекламирането на музейните дейности и връзките с обществеността, но така или иначе намаляват музейните изложби и следователно културните продукти, които са предназначени за българската публика. Тук очевидно на преден план излиза проблемът с модернизирването на структурата, което е в

---

¹¹² Ключови показатели за музеите 2010–2015. // www.nsi.bg

¹¹³ По данни на НСИ. // www.nsi.bg

пряка връзка с културата на музея, а тя пък се влияе от мисията и стратегическите цели.

Една от целите на музейния мениджмънт е *формирането и разширяването на кръга от потребители на музейните услуги*. Всички нововъведения в сферата на музейните дейности се правят в името на публиката. Аксиома е, че музейният маркетинг трябва да бъде насочен към две групи хора – тези, които са вече спечелени за каузата му, но ние искаме да ги включим в повече музейни програми, и тези, които тепърва трябва да посетят музея и постепенно да се превърнат в музейна публика. За тяхното привличане е необходимо познаване на профила на зрителската аудитория – навиците, вкусовете, интересите и т.н. В нашето съвремие никой не съди за полезността на музея само по неговите фондове и научни постижения, а по качеството и достъпността на музейните услуги и по количеството на техните ползватели – посетители на изложби и атракции, купувачи на сувенири, читатели в специализираните музейни библиотеки, купувачи от изложбите-базари, клиенти на музейното кафене или реставрационното ателие и др.

12. УЧИМ В МУЗЕЯ: ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПРОГРАМИ

"В желанието си да насърчи сътрудничеството с училищата РИМ – Пловдив предлага образователни програми, музейни уроци, работни ателиета и прожекции на исторически документални филми. В музея могат да се провеждат ученически четения, дискусии, турнири, викторини, срещи с различни интересни личности и други. Образователните програми дават възможност музея да разшири диапазона на взаимодействие с училището за по-успешно решаване на определени задачи: приобщаване на младите към българската история и култура, по-детайлно изучаване на историята на родния край, развитие на визуалната грамотност, творческите способности, формиране на самостоятелна оценка, личностно и емоционално отношение към българското историческо и културно наследство."¹¹⁴

Цитираният параграф стои на входа към Интернет страницата на РИМ – Пловдив, отвеждащ към информация за различните типове *образователни програми*, предлагани от музея. В него са описани както част от основните жанрове на този тип специфична и отговорна работа, така и търсените резултати, обвързани в конкретния случай с личностното развитие на обучаемите и със създаването на жива емоционална връзка с артефактите – веществени, изобразителни и текстуални посланици от нашите предци. РИМ – Пловдив разработва дидактически продукти вече почти две десетилетия. Част от подходите, формите и форматите вече са добре отработени и дават осезаеми резултати. Друга част са в процес на създаване и усъвършенстване. Позовавайки се на данни за споманатата дейност и за аналогични практики в останалите регионални музеи, ще очертаем основните параметри на случващото се в областта на музейното образование през последните години, съсредоточавайки вниманието си върху възможностите за обогатяване и динамизиране на този важен елемент на обновяващата се музейност¹¹⁵.

---

¹¹⁴ *historymuseumplodiv.org*

¹¹⁵ *George E. Hein. Progressive Museum Practice. John Dewey and Democracy. Walnut Creek California: Left Coast Press Ins., 2012.*

Опитите за *типологизация на образователните програми* не предполагат единен подход, а системи, основаващи се на различни разрези. Най-широко приложимият подход ги класифицира от гледна точка на обвързаността или необвързаността им с формалното образование. Програмите, обвързани с *формалното образование*, изпълняват допълващи функции по отношение процесите на преподаване и учене в институционализираните учебни структури, подчинени на системата на държавно регламентирани образователни стандарти и методи. *Неформалното музейно образование* е самостоятелно при подбора на целевите групи, тематиката, подходите и методите да работи с обучаемите. И двата типа образователни програми са присъщи на българската музейна среда.

Съществуват и разделения в образователните програми, произтичащи от *спецификата на обучаемите* – брой участници в програмата, възрастови различия, налични/неналични предварителни компетентности, специфични потребности, езикови бариери, фиксиран брой или отворен обхват и др. Точният подбор на целевата група, както и прецизният анализ на интересите и мотивите на участниците, са сред ключовите предпоставки за успеха на всяка образователна инициатива на музеите. На предварително уточнение подлежат и други параметри – мястото/местата на провеждане на занятията (в музея или извън него), техническата обезпеченост, тематиката, конкретните стъпки на обучителния процес, методите на работа, съдържанието, целите, очакваните резултати¹¹⁶. Ключов момент при всяка образователна програма в музея е *максималното въвличане на артефактите* и на свързаните с тях вторични материали (макети, копия, сувенири, масов материал от археологически и други теренни проучвания, изображения, специфични музейни записи и книги и др.). Така ученето в и чрез музея/-галерията брандира своята уникалност чрез възможността за пряк (визуален), а в някои случаи и физически контакт с ценностите на миналото, фрагментите от природната среда, произведенията на изкуството. Освен прекия образователен и възпитателен ефект, ученето в и чрез музея/галерията е призвано да създава трайна

---

¹¹⁶ Craeme K. Talboys. Museum Educator's Handbook. Second edit. ASHGATE, 2005, 33–78.

привързаност на обучаемите към културната среда, в която пребивават българските институции на паметта.

Не ще и съмнение, че по своята форма образователният процес в музеите е близък до дидактическите практики и класическите правила на преподаване/учене, присъщи на публичните училища. В този контекст е логично, че мнозинството музейни педагози усъвършенстват работата си именно чрез пряка ангажираност с училищни и университетски структури и в тясно сътрудничество с утвърдени преподаватели от основните и средни училища. В опита си да обобщим в по-системен порядък част от съществените форми и формати, в които функционират музейните образователни програми¹¹⁷, ще ползваме именно корелацията близост/отдалеченост от училищните занимания, като отчитаме естествения надграждащ елемент на всеки един музейен модул спрямо втвърдените стандарти и канони на официалната образователна рамка.

Традиционни уроци по теми от учебните предмети, свързани с профилите на музеите¹¹⁸, се провеждат в практически всички регионални музеи. По правило те са резултат от творческото сътрудничество между училищните и музейните педагози. В музеите, където все още не са назначени педагогически кадри урочните занимания се подготвят и реализират от уредници, екскурзоводи и други експерти. Значимо предимство в този тип дейност имат музеите, които са създали прототипи на класни стаи – старинни (Добрич, Пловдив, Стара Загора) или съвременни, които осигуряват на децата чувство за сигурност, уповаващо се на позната обстановка. Разбира се, истинското сближаване с артефактите предполага работа в постоянната експозиция, за което също са осигурени удобства – места за сядане, мултимедийни екрани и устройства, повърхности за писане и др. И все пак, споменатите удобства в музейния урок остават на заден план пред реалната възможност на ученика да се докосне до копие на черешовото топче от Априлското въстание в

---

¹¹⁷ *Екатерина Цекова*. Музейна комуникация и музейно образование. Ред. *Руско Русев*. София: Сдружение "Кръг Будител", 2007. Виж и: Национален музейен семинар "Обучение на обучители по музейни образователни програми", 12–14 дек. 2001 г. Ред. *Екатерина Цекова*. София, 2001.

¹¹⁸ История и цивилизация, Биология и здравно образование, Естетика, Общество и личност, Роден край, Природознание, Изобразително изкуство и др.

Музея на Възраждането в Пловдив или до козина на рядък бозайник в Екомузея в Русе. Тези и още предимства на ученето в музея все по-активно и по-плътено се вграждат в образователните практики на регионалните институции на паметта.

"Музей в куфар" е метафоричното име, с което се обозначават част от образователните програми, свързани с представянето на музейни ценности и свързани с тях материали в рамките на избираеми дисциплини в училище¹¹⁹. Атрактивни с близостта до материалните или книжовни свидетелства от миналото, този тип инициативи са приложими за учебни заведения в по-отдалечени селища, в които няма действащ музей. При подходящ подход те провокират интереса дори и на деца от доучилищна възраст¹²⁰. Свързани са с поемане на известен риск по отношение опазването на артефактите, но при съблюдаване на приетите процедури за изнасяне на културни ценности от фондовете, тези рискове се свеждат до минимум. А и в такива случаи правилото е да не се ползват предмети или произведения на изкуството с най-висока културно-историческа стойност.

В зависимост от своя хронологически обхват образователните програми са *перманентни, циклични и еднократни*. Всяка една от музейните институции подбира модела, на който да заложи. Част от музеите с по-многоброен кадрови състав развиват всички основни типове програми: РИМ – Пловдив, РИМ – София, РИМ – Варна, РИМ – Велико Търново, РИМ – Бургас, РИМ – Шумен. Адекватна обща представа за разнообразен и иновативен подход в споменатата област дават дидактическите продукти на Добричкия музей, в които са обособени два модула – за ученици до VII клас и за ученици в гимназиална степен. Постигнато е тематично и жанрово разнообразие – археология, история, природа, литература, бит и социално общуване. Структурирани са и някои нетипични формати като Клуб "Баба и внуче" и цикълът "Спомени край огнището"¹²¹. Ана-

---

¹¹⁹ Една от сполучливите инициативи от този жанр е проектът "Музей в куфар" на РИМ – Варна. Виж: Работна среща по проект "Музей в куфар", 26 октомври 2016. // www.archaeo.museumvarna.com

¹²⁰ "Музей в куфар" гостува в детска градина "Пролет"[Велико Търново], 15 април 2016. // www.borbabg.com

¹²¹ www.dobrichmuseum.bg

логични идеи, почерпени от практиката на част от регионалните музеи, са разгърнати и в новите теоретико-приложни изследвания по темата¹²².

Огромно разнообразие царува сред образователните програми с *еднократен* или *цикличен характер*. Те обикновено са обвързани с исторически събития, видни личности, местни културни и природни забележителности. По форма са ателиета, викторини, лаборатории, лектории, музейни уроци, работилници и др. Само като пример можем да отбележим практиката на Смолянския музей да организира образователни прояви през м. май във връзка с Международния ден на музеите и през м. септември във връзка с европейските дни на наследството. Извън това експертите поддържат програми, посветени на патрона на Музея "Стою Шишков", както и на други исторически дейци с локално и национално значение¹²³. Смолянският екип има приноси в теоретичното осмисляне на проблемите около музейната дидактика, както и в обучението на специалисти за нуждите на обучителните програми на другите музеи в областта.

Сред цикличните образователни програми през последните години се наложиха т.нар. "*музейни училища*" или "*музейни занимални*" за деца от начална и основна степен, които се провеждат през ваканциите (летни и зимни) в рамките на пет до десет дни за една група деца. Те обикновено се заплащат от родителите, които разчитат не само на обучението, но и на обгрижването на децата им в рамките на ваканционното училище. Този тип програми работят успешно в Бургас, София, Варна, Търговище, Габрово, Пазарджик. Освен че приемат музея като място за регулярно учене и общуване, участниците в тези програми развиват умения да извличат информация от отделни артефакти, да наблюдават и характеризират културни ценности, да възпроизвеждат елементарни трудови и творчески процеси от миналото, да сглобяват пъзела на предходни етапи историята на родния край или от природната среда чрез веществените следи, съхранявани в музейните фондове. В рамките на тези програми обикновено не се ползват оригинални

---

¹²² Стефанка Кръстева. Ела в моя музей: Очакват ни приключения! София: Фондация "Моят музей", 2016.

¹²³ www.museumsmolyan.eu

артефакти, а масов материал от археологически проучвания, макети и копия с образователно значение, виртуални изображения, филми, дигитални продължения на експозициите, имитативни археологически площадки, адаптирани за ученическата аудитория прототипи на старинни уреди и съоръжения. При по-големите ученици продължителното пребиваване в залите на музея се използва, за да се научат да четат експозицията – компоненти, послания, текстове, сюжети, акценти, ключови ценности, копия, оригинали, етикети, изобразителни материали и т.н.¹²⁴ Преподават се и основни знания за методите на атрибуция и правилата на описване на културните ценности. Така, без да замества или измества същинското училище, музейното училище надгражда знания, провокира сетива за артефактичното, развива интерес към други епохи, природни феномени, обогатява сетивността и сензитивността спрямо вещественото битие на културното наследство в епохата на невещественото виртуално общуване¹²⁵.

В част от регионалните музеи вече са формирани и своеобразни брандове, свързани с образователни програми. Тук не можем да пропуснем открояващия се пример на *Къща-музей "Панайот Волов"* в Шумен, където повече от десетилетие се реализират разнообразни и привлекателни за учениците дейности, обвързани с патрона на Музея, с историята на Възраждането, с фолклорните традиции и обичаи, с официалните празници¹²⁶. По аналогичен начин са поставени и нещата в *Учебния музей към РИМ – Варна*, който е едно от първите самостоятелни музейни звена с дидактически профил и вече се е наложил не само като популярен образователен център в морската ни столица, но и като модел за организиране на други подобни средища в областните градове. *Образователните програми*

---

¹²⁴ *Добри практики: образованието в музея, учебни експозиции и програми, работа с ученици.* Национална работна среща-семинар, Варна, 14–16 ноем. 2012 г. Съст. *Валентин Плетнъв*. Варна: "Славена", 2013.

¹²⁵ *Екатерина Цекова.* Неформалните музейни образователни практики – фактор за устойчиво духовно развитие на обществото. // *Будител*, 2 (28), апр. – юни 2013, 93–95.

¹²⁶ Конкретните събития, споменати най-общо тук, могат да бъдат проследени на Фейсбук страницата на музейния обект на РИМ – Шумен, както и на специализирания сайт на *Къща-музей "Панайот Волов"*, създаден и поддържан от доброволци. // www.ab-bg.com/olymp/volov

на РИМ – Пловдив, уповаващи се на фактически материал, извлечен от историята на града през епохата на Възраждането, Източнорумелийския период и през XX век, също са сред наложилите се продукти във визирания сегмент на музейната дейност.

Все по-осезаеми през последните години са съвместните образователни инициативи от последните години на българските музеи и висшите училища. В този сектор регионалните институции на паметта имат ключова роля. Те обикновено си сътрудничат на място с висше училище, които има за свое седалище същия областен град – София, Русе, Велико Търново, Пловдив, Шумен, Габрово, Варна и др. Обект на тези дейности са практическите обучения на студентите по археология, етнология, музейна документация, библиотечно дело и др. Отделни студенти и студентски екипи организирано или по собствена инициатива се приобщават към процесите на дигитализация на фондовете и колекциите на музеите. Открояващите се с научни интереси студенти получават възможност да публикуват свои статии в музейни годишници или в други профилирани издания. Най-активните обучаеми създават и поддържат малки музейни сайтове или блогове – Шумен, Добрич, Варна, София и др. Нараства броят на дипломните работи за придобиване на бакалавърска и магистърска степени, както и на дисертациите за получаване на образователната и научна степен "доктор" по теми с музейно съдържание. Към настоящия момент съществуват добри предпоставки за уплътняване на общите дейности между музеите и висшите училища – включително и с международно участие. От страна на музеите в случая е важно да се преодолее склонността към затваряне на фондовете (включително и библиотечните) за външни потребители, което е пречка пред повишаване притегателната сила на тези институции за обучителни дейности на студенти и за научноизследователски дейности на докторанти и представители на академичната общност.

При цялото разнообразие на дидактически дейности на регионалните музеи е полезно да отчетем и наличието на *някои страни, подлежащи на подобрене*. Все още не е достатъчно осезаема и системна връзката с училищата и другите образователни институции. Относително неголеми са групите на обучаващите се. Обратната информация за резултатите от програмите не винаги се полу-

чава в необходимата и полезна степен. И при все че спектъра на различните продукти е доста широк, трябва да признаем наличието на относително малко инициативи, насочени пряко към развиване на творческите способности на обучаемите. Полезната ангажираност в създаване на някакъв конкретен продукт – предмет, рисунка, снимка – не винаги е обвързан с конкретен исторически, природонаучен или художествен контекст, в който обучаемият не само да се потопи ментално, но и от който да извлече нов тип знание. Предстои и още работа по създаване на още по-атрактивни музейни продукти в широката гранична зона между образованието и анимацията.

През последните години във фокуса на вниманието на музейните педагози в световен план стои проблемът за образователни програми на музеите и галериите, които имат за цели групи не ученици или студенти, а групи от *възрастни*, формирани върху принципа на общи интереси, обвързани със социален статус (пенсионери, работещи извън сферата на културата, творци, журналисти, мигранти, хора със специални потребности и др.)¹²⁷. Музейното образование на възрастни в България успешно се вписва в програмата на Европейската комисия Life Long Learning (2007–2013), трансформирана за периода 2013–2020 г. в програмата Erasmus Plus¹²⁸. Към момента образователни програми за възрастни в България предлагат само някои от ведомствените и националните музеи¹²⁹. В регионалните музеи обаче тази дейност е все още в начална фаза.

Мотивите за разширяване обхвата на неформалните обучителни програми за възрастни в Европа, а и във всички развити страни, стават все по-основателни. Намалява работното време на заетите в производствената и непроизводствена сфери. Увеличава се броят на пенсионерите в активна възраст. Обективно, в света на интерактивните комуникации музеите и галериите се превръщат в

---

¹²⁷ *Adult Education, Museums and Art Galleries: Animating Social, Cultural and Institutional Challenges*. Edit. by Danrele E. Clover, Kathy Sanford, Lorraine Bell, Kay Johnson. Rotterdam: Sense Publishers, 2016.

¹²⁸ ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus

¹²⁹ Люба Дашовска. Музейни образователни програми за възрастни (Иформални обучителни практики 18–80+). Национален политехнически музей. // lll.mon.bg

своеобразен контрапункт на виртуалните реалности. Работейки основно с веществени ценности и с оригинални произведения на изкуството, те имат потенциал да привличат интереса на образовани личности с носталгично отношение към "доброто старо време" на хартиеното писмо, автентичния ръчно изработен предмет, прекия контакт с творба на майстор на четката или длетото. Огромен е потенциалът за развитие на музейните дейности в споменатата насока, но той би могъл да се развие при малко по-отворен модел на работа с фондовете и колекциите и при много по-висока активност на музейните уредници и педагози за привличане интереса на постоянно живеещи в съответното селище личности – работещи, безработни, пенсионери и др. към конкретни дейности с креативен и практико-приложен характер. При по-добра положеност в структурата на музейните програми, споменатите дейности биха могли да се развиват на границата на доброволчеството и да осигуряват допълнителен логистичен капацитет в определени сегменти на музейното всекидневие.

В обобщителен план не бихме пропуснали възможността да открием реалния напредък на регионалните музеи в реализирането на образователни програми и продукти с разнообразно, смислено и атрактивно съдържание. И макар че сме все още далеч от ситуацията в други европейски страни, където музеите и галериите всекидневно са пълни с детски глъч, щастливо озарени от контакта с изкуството и културата детски личица, приседнали в ъглите малки художници с блокче и пастелни моливи в ръце, потопени в разказа на педагога тийнейджъри, сигурни сме, че в скоро време и българските музейни пространства ще бъдат разпознати като привлекателно място за наука, изкуство и образование от още по-големи групи деца и възрастни.

13. РЕГИОНАЛНИ ДЕЙНОСТИ

Законът за закрила и развитие на културата (чл. 9, ал. 1) постановява, че "регионалните културни институти осъществяват културна дейност основно на територия, определена с акта на учредяването им". Тази разпоредба е уточнена за регионалните музеи в конкретните актове на създаването им, описани по-горе в част 3 на книгата. Всички постановления на Министерския съвет, с които се учредяват или преобразуват регионални музеи, им вменят като основни функции издирването, изучаването, събирането, придобиването, съхраняването, опазването, документирането и популяризирането на културните ценности. Извън тези присъщи на всяка една публична структура на паметта дейности, регионалните музеи имат специфични ангажименти, свързани с междуинституционалната им положеност в мрежата на българските музеи и галерии. Както личи от цитирания в началото текст, тези ангажименти се разгръщат основно на територията, очертана от акта на учредяването им. Терминът *основно* тук означава, че е възможна и работа извън въпросния обхват, но тя би трябвало да се реализира като изключение, а не като правило.

През изминалите 18 години от влизането в сила на ЗЗРК българските регионални музеи практически покриха с обхвата си цялата територия на страната. В масовия случай във всяка една административна област има по един регионален музей. В Област Пловдив регионалните музеи са четири. В Област Плевен – два. За областите София и Софийска отговаря само един регионален музей – Музеят за история на София. Макар и приложен нехомогенно, принципът за съответствие между териториите на административните области и териториалния обхват на регионалните музеи е приложен реално. Последното обстоятелство е съществено с оглед устойчивостта на локалните структури, наложили се в страната през втората половина на ХХ и началото на ХХІ век. То е и предпоставка за по-ефективна музейна активност в обхвата на административните области, в които по-голяма част от културните и управленски структури също са част от институционалната среда на областния град – библиотеки, архиви, театри, художествени галерии, специализирани комисии към общинската и областната администрация и

др. В повечето областни градове се намират седалищата на средни и висши училища, привличащи млади хора от региона и създаващи благоприятна среда за активна и иновативна културна дейност.

Всички изброени обстоятелства са конструктивна основа за смислена и полезна музейна работа върху цялата територия на съответната административна област. За съжаление, не всички от потенциалните и нормативно заложените дейности на регионално ниво се реализират в пълна и дори в частична степен. Съзнавайки значимостта на това (не)случване, ще разгледаме по-детайлно всяка една от регионалните дейности, заложените в Постановление № 80 (7 април 2006), с което се учредяват основната част от регионалните музеи в България и в което са предписани нормите, задаващи специфичния профил на тези институции. В името на прецизността ще цитираме дословно всяка една от 12-те функции на регионалните музеи със съответстващи интерпретации и констатации.

1. *"[Регионалните музеи] оказват съдействие на Министерството на културата, на Националния център за музеи, галерии и изобразителни изкуства¹³⁰ и на други държавни органи при осъществяването на държавната политика по опазване на паметниците на културата¹³¹ и музейното дело."* Макар и твърде общ, този текст вменява на регионалните музеи ангажимент да проявяват активност при реализиране на културните политики и другите дейности по обгрижването на културните ценности. По-голяма част от ръководствата и експертите на регионалните музеи не странят от подобни инициативи. Ангажират се с проблемни обекти на археологическото наследство. Осигуряват експертиза на общини и други публични структури по въпроси, отнасящи се до историята, веществените следи на миналото, чествания на годишнини, именувания на улици и други части от градската инфраструктура, официални празници. Повечето от тези дейности обаче са центрирани в областните градове. Градовете без музеи или селата на областта, които понякога също се нуждаят от експертиза с музейен ха-

---

¹³⁰ Към момента структурата в Министерството на културата, под чието ведомство са музеите, е със статут на Дирекция. // mc.government.bg

¹³¹ Цитираният акт работи със стария термин *паметници на културата*, тъй като не е съгласуван с влезлия в сила през 2009 г. Закон за културното наследство.

раakter, не винаги могат да получат такава. Причината е свързана основно с липсата на средства за командироване на специалисти или с недостига на кадри в самите музеи. За съжаление, подкрепата на органите на държавната власт от музеите понякога идва *post factum* – след пожара на тютюневите складове в Пловдив, след разкопаването на античния град Рациария от иманяри, след изчезването на културни ценности за около половин милион лева в Историческия музей в град Бяла (Русенско). Разбира се, споменатите недобри развои в културното ни всекидневие не са резултат само от недостатъчната работа на регионалните музеи, но една по-висока активност от тяхна страна би предотвратила и други рискове за културното наследство¹³².

2. *"[Регионалните музеи] осъществяват методическа, координационна, квалификационна и експертно-консултантска дейност за всички музеи и сбирки от движими паметници на културата, независимо от тяхната ведомствена подчиненост и собственост."* В този текст са предписани едни от основните ангажименти на регионалните музеи. Той им вменява задължение да консултират и да подпомагат методически и квалификационно *всички музеи и обществени колекции* в съответната административна област. Тук "всички музеи" не допуска изключение, тоест нормата се отнася не само до общинските и ведомствените, но и до частните и националните. Практиката обаче е друга. Националните музеи не приемат методическия приоритет на регионалните и на практика връзките между регионални и национални в рамките на областните градове и административните области са символични. Приемайки фактическото положение като даденост, Софийският регионален музей стеснява споменатата функция и в правилника си записва следното: "оказва методическа помощ на общинските, частните музеи и музеите със смесено участие по ред, определен с наредба на мини-

---

¹³² Добър пример в споменатата насока е иницираната от Община Видин и РИМ – Видин проверка на състоянието на крепостта "Баба Вида" от Инспектората за опазване на културното наследство към Министерството на културата. След тази проверка се очертаха мерки за консервация и реставрация на старинното съоръжение с цел опазването на някои негови компоненти от саморазрушаване и с оглед по-добрата му социализация. Виж: *Рисково е състоянието на крепостта "Баба Вида"*. 28 май 2016. // news.bg

стъра на културата"¹³³. Очевидно е, че този текст не следва еднозначно духа и съдържанието на цитираната в него наредба. В неформален план това правило е валидно и за други градове и области, в които функционират успоредно регионални и национални музеи – Пловдивска, Добричка, Бургаска, Габровска и Старозагорска област.

Почти неосезаема е и работата за оказване на методическа и квалификационна подкрепа на общинските, частните, ведомствените и музеите със смесено участие. Макар и регистрирали върху сайтовете си основните институции на паметта в административната област, в която работят, регионалните музеи по изключение са активната страна при реализиране на общи проекти, както и са изцяло отзивчиви при потърсена подкрепа. Тук разбира се бихме могли да дадем няколко положителни примера – Смолянския, Добричкия, Варненския, Софийския, Кюстендилския, Русенския, Старозагорския и Бургаския регионални музеи. Дейностите обаче са все още твърде неефективни и символични по обем. Позовавайки се на цитирания текст от наредбата би трябвало да очакваме организиране на обучения за музейни експерти и краеведи от читалища и обществени колекции, експертна помощ при създаване и поддържане на временни и постоянни експозиции, консултантска дейност при подготовка на вътрешни правилници и правила, при идентификацията и воденето на инвентарните книги. За необходимостта от юрист на постоянен трудов договор към регионалния музей, който да обслужва всички музейни институции в административната област, вече стана дума в *Част 8* на настоящата книга.

3. *"[Регионалните музеи] водят регистър и контролират дейността на музейните сбирки от движими паметници на културата, а при делегиране на правомощия от Националния център за музеи, галерии и изобразителни изкуства – и осъществяват контрол върху дейността на другите музеи."* Ангажиментите на регионалните музеи към обществените колекции са препотвърдени и от Наредба №Н-9 от 27 април 2012 г. за реда за създаването и управлението на обществените колекции. В чл. 3 на тази Наредба е записа-

---

¹³³ Правилник за устройството и дейността на РИМ – София, приет с Решение №363 на Столичния общински съвет, Протокол №16 от 9 юни 2016. // www.lex.bg

но, че "националните и регионалните музеи с оглед на тематичния си обхват предоставят консултации, експертни съвети и препоръки на обществените колекции, на чиято територия се намират, с цел опазване на движимите културни ценности". Същият документ изисква регионалните музеи да дават становища при откриването и закриването на обществените колекции и да консултират собствениците им при подготовката на експозиции или осъществяване на инвентаризации. След създаването на Инспектората по опазване на културното наследство към Министерството на културата заложената в цитирания член контролна функция на регионалните музеи остава проблематична.

За съжаление, трябва да констатираме, че вменената от законодателя грижа за обществените колекции не е сред приоритетите на регионалните музеи. Част от тях поддържат данни за местонахождението и състоянието на сбирките. Налични са и действия за подпомагането им – основно с експертиза. Макар и единични, подобни дейности са част от работата на регионалните музеи в Смолян, Стара Загора, Плевен, Русе, Велико Търново, Пловдив. Като цяло обаче в масовия случай обществените колекции са оставени без подкрепа от страна на регионалните и национални институции на паметта. Общините и областните администрации също не отделят ресурси за поддържане и опазване на културното богатство, концентрирано през десетилетията в непрофесионалните сбирки с артефакти и други материали от значение за институцията собственик или за общността. С оглед на това неблагоприятно състояние предстои да се подемат реални и ефективни инициативи по укрепване статута и дейността на най-разнородния и широко разгърнат сегмент на музейната мрежа – обществените колекции от движими културни ценности.

4. *"[Регионалните музеи] поддържат в рамките на единната информационна система компютърна база данни за дейността на музеите."* Този нормативен текст към момента е неприложим, тъй като единна информационна система на музеите все още не съществува. Някои от регионалните музеи (София, Кюстендил, Ямбол, Бургас) поддържат на сайтовете си контактна информация за музейните институции в административната област. С оглед поне частично изпълнение на цитираната функция ведомствените сайто-

ве биха могли да се обогатят и с допълнителна информация за общинските и ведомствените музеи в областта – особено за тези от тях, които не присъстват самостоятелно в Интернет.

5. *"[Регионалните музеи] осъществяват координация между държавните и общински институции при прилагането на нормативните актове по опазването на движимите паметници на културата и по музейното дело."* Тази дейност също се развива в ограничен обхват извън общините, в които се намират седалищата на регионалните музеи. Координация от споменатия вид се налага обикновено при проверки от Инспектората по опазване на културното наследство или при констатирани по друг начин нарушения в общински музеи. В случая заложеният от законодателя замисъл е доста по-широк. Той предполага подпомагане на малките и новите музеи при промяна или създаване на правилници, при реализиране на проекти за археологически проучвания, при консервационни и реставрационни намеси върху културни ценности и др. Като цяло този тип регионална дейност изисква и по-висока активност на регионалния музей през общинските и областните администрации за постигане на адекватна на значимостта на културното наследство политика спрямо по-малките общински музеи, които често са обект на самоуправство от страна на кметове или местни политически фактори¹³⁴.

6. *"[Регионалните музеи] организират и провеждат събирателска, проучвателска и научноизследователска дейност съвместно с другите музеи и обхващат с дейността си населени места, в които няма музеи."* Цитираната разпоредба се спазва от регионалните музеи в частта, отнасяща се до събирателската и научноизследователската дейност. При тези дейности се постига добра координация – особено в организирането и провеждането на научни форуми, отнасящи се до локални или национални събития и личности. По отношение на събирателската работа сътрудничеството не

---

¹³⁴ Подобни неуредици през последните години се случват в Новозагорския музей. При по-силна позиция на регионалния музей – в случая Сливенския, едва ли кметът на Нова Загора би си позволил да назначава и уволнява директори на музея, без да спазва закона. Вж.: *Директорът на историческия музей в Нова Загора бил назначен без конкурс*. 9 октомври 2015. // www.dnevnik.bg

винаги е възможно, тъй като традицията е наложила акцент на събирателската дейност на регионалните музеи да бъде историята, културата и природата на областния град и прилежащата му община. Музеите в другите общини събират материали за техния град и прилежащите му територии. Така се появява проблемът с местата, където не съществуват музеи. Там би трябвало регионалните музеи да се грижат за културното наследство, но по правило това не се случва. Изключенията, разбира се, са приятни. Например, през последните години с подкрепата на РИМ – Добрич беше възстановена дейността на музея в Тервел. РИМ – Плевен полага грижи за културното наследство на град Никопол, в който не функционира общински музей. РИМ – Бургас подпомогна общината и други местни дейци в Приморско при създаването на общинския музей в крайморското градче през 2015 г.

7. *"[Регионалните музеи] разработват проекти за консервация и реставрация на движими паметници на културата и ги реализират при наличие на съответни консервационно-реставрационни ателиета."* Този нормативен текст съдържа известна условност. Отбелязано е че се прилага, ако са налични ателиета за консервация и реставрация. Повечето от регионалните музеи поддържат такива ателиета – обикновено профилирани в работа с няколко основни типа материали. Поради невисокия си капацитет, те обслужват основно съответния музей, но не отказват и работа с материали от други институции. Издадената през 2014 г. Наредба за консервационните и реставрационни дейности върху движимите културни ценности облекчи процедурите в споменатата насока. Проблемът обаче с недостатъчните ресурси – кадрови, технически, логистични, финансови, експертни, по отношение на реставрацията и консервацията остава. Непълно приложена остава и цитираната алинея на Постановлението за създаването и дейността на регионалните музеи.

8. *"[Регионалните музеи] подпомагат другите музеи при осъществяването на дейностите по ал. 7."* Тук отново става дума за консервационните и реставрационни дейности, за които са валидни съжденията и констатациите в горния параграф.

9. *"[Регионалните музеи] сътрудничат с местни, регионални, национални и чуждестранни научни, културни, информационни и об-*

разователни институции." Средишната положеност на регионалните музеи в културната инфраструктура на българското общество е интерпретирана многократно в предходните части на това проучване. Тук е съществено да се отбележи, че регионалните музеи имат висок потенциал за многократно увеличаване на въздействиелната сила на културните ценности, които опазват и на културните послания, които генерират, функционирайки по-ефективно в мрежи – информационни, научни, образователни. Съществените контакти с училищата – основни, средни и висши бележат значим напредък през последните години. Полезни, макар и недостатъчно ефективни, са контактите с научните организации, работещи в академични полета, съвпадащи с профила на съответния музей. Националната представителност на изявите и създаването на общи продукти с други музеи – регионални, общински, ведомствени, частни – тези нормативно установени функции подлежат на още по-активно развитие в иновативни форми и адекватни на съвременната реалност формати.

10. *"[Регионалните музеи] подготвят и реализират регионални, национални и международни проекти в областта на опазването и представянето на движими паметници на културата – предмет на тяхната дейност."* Този текст е много близък до предходния, като поставя акцент на проектното начало. Правило е през последните години част от дейностите да се финансират чрез проекти, представени през Министерството на културата. През 2016 г. по този механизъм бяха разпределени 150 000 лв. за подготовка на временни експозиции и 500 000 лв. за археологически проучвания. Резултатите от конкурсните сесии показаха висок интерес и добавяща активност на регионалните музеи, които успяха да получат финансиране за по-голяма част от предложенията си. Двете споменати сесии показаха обаче, че музеите предпочитат да кандидатстват поединично, а не да създават общи проекти, както препоръчва цитирания нормативен текст. Все още е слаба и активността в работата по международни проекти.

11. *"[Регионалните музеи] извършват оценка на декларирани движими паметници на културата – собственост на юридически и физически лица."* Визираната функция се реализира на основа на специална Наредба №1 на министъра на културата, издадена на 28

януари 2005 г. Регионалните музеи осъществяват тази дейност в обхвата на своята тематика и по отношение на юридически и физически лица със седалища и постоянни адреси в съответната административна област на България. Оценителните комисии извършват съответните експертизи, чрез които се сертифицират предмети и произведения на изкуството, собственост на физически и юридически лица, притежаващи качества на движими културни ценности. Работата на експертно-оценителните комисии към регионалните музеи има значение за приобщаване на ценни предмети от частни колекции към видимата част на културното ни наследство.

12. *"[Регионалните музеи] регистрират движими паметници на културата – собственост на юридически и физически лица."* Регистрацията на движимите културни ценности, собственост на юридически и физически лица, се извършва по реда на Закона за културното наследство и на споменатата по-горе Наредба №1 от 28 януари 2005 г.

Законът за културното наследство въведе процедура по *идентификация на предметите от основния и обменния фонд*. Чрез тази процедура се установява дали дадено материално свидетелство притежава качество на културна ценност и ако притежава такова, се класифицира по утвърдените норми и критерии. Идентификационните комисии към регионалните музеи извършват тази дейност както за свои нужди, така и за нуждите на други музейни институции, които нямат правомощия да осъществяват идентификации. Макар и посрещната с резерви и скрита опозиция, процедурата по идентификация създаде по-надеждни механизми за подбора на културните ценности. Чрез нея фондовата работа се натоварва с по-висока степен на експертност, за което допринася и приобщаването на външни специалисти към комисиите за идентификация на културни ценности. Натоварването на регионалните музеи с дейност по идентификация на културни ценности, осъществявана за нуждите на други институции от публичния сектор допълнително подсили тежестта им, както и техния престиж в пределите на музейната колегия.

Регионалните музеи имат специфични ангажименти и по опазването на книжовното и архивно богатство в страната, независимо

от съществуването на специализирани институции със съответен профил – библиотеки и архиви. По стечение на ред исторически и фактически обстоятелства в техните фондове са влезли и продължават да влизат книги – ръкописни и печатни, както и архивни документи. Част от книгите (основно старите ръкописи и старопечатните) се инвентират в основните фондове. Изданията с научно и друго съдържание, имащо отношение към работата на институциите, формират музейните библиотеки. Част от музейните библиотеки разполагат с обемни и представителни фондове – Пловдив, София, Кюстендил, Велико Търново, Варна. Архивните документи с висока значимост и оригинален характер също са част от основните фондове на регионалните музеи. Копията и материалите с информативен характер попадат в научния архив или научнопомагателния фонд. И книжовното, и архивното богатство на регионалните музеи създават предпоставки за междуинституционални контакти с регионалните библиотеки и с териториалните архиви, подведомствени на Държавна агенция "Архиви". Тези компоненти от фондовете на музеите са и основа за контакти с научни организации и висши училища, които развиват изследователска дейност в съответното направление – история, архивистика, археология, етнология, филология, изкуствознание, културология, природни науки и др.

На сайта на РИМ – Ямбол е приложена специална карта, в която под рубриката "Регионална дейност" са посочени кратки данни за исторически местности, природни и културни забележителности, археологически обекти, църкви и други религиозни средища, данни за монументални паметници, бележки за отделни елементи на нематериалното културно наследство, отнасящи се до всяко едно от 109-те селища от цялата област (105 села и 4 града). Дори и непълното разглеждане на тази информационна база показва колко широко отворен е спектърът на всички потенциални обекти (веществени и невеществени), подлежащи на регистрация, систематизиране, анализ, популяризация. Това е валидно в още по-голяма степен за селищата и регионите, в които населението намалява, а местните традиции и спомените за миналото избледняват. С оглед на споменатите обективни тенденции регионалните музеи би трябвало не само да активизират работата си по опазване на на-

следството в цялата административна област, но и да приобщат към тази дейност и други структури – общински музеи, местни краеведи, читалища, училища, кметства, родолюбиви сдружения и всички, които имат воля и готовност да работят за опазване реликвите на културната ни памет.

Цялостният поглед върху регионалните дейности на регионалните музеи не дава поводи за много оптимистични констатации. Символично е присъствието им в културното всекидневие на общините в административната област извън тази, в която се намира седалището им. Включително и музеи, които имат обекти и филиали в други общини (като Великотърновския, Шуменския, Силистренския, двата Плевенски и др.) не успяват да се наложат като силни фактори в сектора на опазването на културното наследство в целия териториален обхват, очертан с актовете на създаването им. Напротив, има дори тенденция на оттегляне от позициите на регионалните музеи и тя може да се очертае чрез упадъка на обществените колекции (музейните сбирки) в по-малките градове и в селата. Ако до края на ХХ век официалният брой на регистрираните сбирки беше около 600, то след влизането в сила на новата Наредба за тяхната организация броят на регистрираните колекции е спаднал до 31. Останалите по всяка вероятност съществуват, но очакват подкрепа от страна на по-силните музейни (регионални и национални) структури, за да възобновят дейността си, да въведат в ред документацията си и да излязат от зоната на културната полулегалност. Подкрепа за утвърждаването си очакват и няколкото десетки нови музеи, създадени основно в малки общини на основа на съществували през годините обществени колекции – Харманли, Полски Тръмбеш, Стрелча, Поморие, Брезник и др. Макар и разчитащи на силна подкрепа от местната администрация, тези млади структури би трябвало да получават методическа, логистична и експертна помощ от регионалните музеи. Пак от регионалните музеи очакваме да подготвят и реализират по-мащабни проекти с комплексен характер за презентиране и популяризиране на културното наследство, в които да се включат и немuseumни институции – библиотеки, архиви, читалища, неправителствени организации, медии, частни колекционери, частни художествени галерии, средни и висши училища. Защото историческото и природното бо-

гатство на България е общ капитал и колективната грижа за него се нуждае от силни средищни структури. Убедени сме, че в музейната мрежа тези структури са именно регионалните и националните музеи.

14. МЕЖДУНАРОДНИ ДЕЙНОСТИ

В съвременния динамично променящ се глобализиран свят международните музейни връзки са един от важните аспекти на хуманитарното взаимодействие в световното развитие. Международното музейно сътрудничество има огромно влияние за поддържане позитивния образ на България и нейния принос в опазването на културното наследство като достояние на човечеството. Заедно с това международният музеен обмен съдейства за взаимопроникването и взаимното обогатяване на народите по света, укрепването на международните културни отношения и активизацията на международните контакти, обединяването на хората по света чрез културата. Регионалните музеи, като едни от големите музеи в България, играят важна роля за това. Те са стойностен обект на българското културно наследство, притежаващи огромно количество културни ценности, между които и такива със световно значение.

От десетилетия българските музеи представят своите богатства по света. Осемте големи съкровища на България са регистрирани в 5 регионални музея – Варна, Пловдив, Враца, Плевен и Русе. Само Варненското халколитно съкровище десетки пъти е представяно в държави на почти всички континенти – Франция, Русия, Австрия, Куба, Великобритания, Полша, Мексико, САЩ, Германия, Япония, Израел, Италия и други, на световните изложения в Севиля (Испания) – 1992 г. и в Лисабон (Португалия) – 1998 г.

Пловдивският регионален археологически музей също показва в чужбина своите съкровища. Още от 70-те години на XX век и до днес неговите артефакти гостуват в страни като Куба, Индия, САЩ, Канада, Япония, Финландия, Италия, Испания, Франция, Белгия, Германия, Швейцария и Русия. В Москва през 2013 г. е представена изложба с 5 тракийски съкровища – Панагюрското, Боровското, предмети от Златиница-Маломирово край Ямбол, част от Рогозенското и Летнишкото съкровище. Освен Археологическият музей в Пловдив и историческите музеи във Враца, Русе и Ловеч представят свои фондови колекции.

През 2014 г. РИМ – Стара Загора гостува на третия по големина чешки град Острава с международна изложба "От Александър до

Тамерлан: Заедно на война по Пътя на коприната". Старозагорският регионален музей участва в нея с 4 от най-атрактивните си експонати. Изложбата е част от проект на Европейския съюз за финансиране обновяването на музейните помещения. Движими културни ценности, съхранявани в РИМ – Ловеч също участват в международни изложби. Част от тракийските съкровища от Ловешкия край са представяни в Белгия, Япония, САЩ, Русия и Франция.

Много престижно е българското музейно гостуване в световния музей "Лувър", където в 4 зали са представени общо 1629 експоната от фондовете на 17 български музея, 20 експоната от самия Лувър и 11 други музеи и културни институции в чужбина, сред които Британския музей, музеите в Неапол и Бари, Глиптотеката в Копенхаген, музея Прадо и др. С най-много експонати в изложбата в Лувъра са представени археологическите колекции на Националния археологически институт с музей при БАН, Националния исторически музей, Регионалния археологически музей в Пловдив и Историческия музей в Казанлък. С изключително представителни експонати участват и регионалните музеи във Враца, Варна, Русе, Ловеч, Бургас, Шумен и Ловеч.

Атрактивният поход на съкровищата, открити по нашите земи, продължава десетилетия по света. След успеха в Лувъра и бурно акламирания гастрол на Севт III в залите на "Пол Гети" в Лос Анджелис българските ценности са представени в Страната на изгряващото слънце. Вълчитрънското съкровище, няколко съда от Панагюрското, две диадеми и част от находките на Варненския халколитен некропол са включени в международната експозиция "Златната легенда", която е показвана в Токио, Сендай и Нагоя. Това е една от сборните музейни експозиции на България, Гърция, Италия, Ватикана, Франция, Холандия, Германия, Великобритания, Испания и Япония.

Българските регионални музеи участват с някои колекции или отделни експонати в международни музейни прояви. Например, най-голямата находка в Европа от каменни калъпи за изливане на бронзови оръжия, запазена в РИМ – Разград, през 2017 г. ще

участва в изложба във Виена¹³⁵. В австрийската столица се открива изложба, посветена на металите и ресурсите през бронзовата епоха в източните части на Балканския полуостров. Другите експонати на РИМ – Разград, които са поканени за участие в изложбата, са колективна находка от керамични съдове, също от Късната бронзова епоха. В изложбата участват общо 36 предмета от Разградския исторически музей, както и съкровища от Бронзовата епоха от други музеи в България – Русе, Свищов, Варна. Организатори на изложбата са Националният археологически институт с музей към БАН и Kunsthistorische Museum – Виена. Тя е част от съвместен проект на Българската и Австрийската академии на науките.

Такава е практиката, която от десетилетия използват регионалните музеи и която обогатява световния културен календар с нашето национално богатство, включено в съвместни експозиции на най-големите и атрактивни музеи в света. В Министерството на културата се изготвя календар за гостуването на национални музейни изложби. Само за периода 1994–2006 г. са организирани 17 такива изложби, като са договорени и гостувания за времето от есента на 2006 до 2009 г. – три гостувания във Франция, Швейцария и Япония. Поканите за участие на българските съкровища по света са твърде много и тогавашният министър на културата проф. Стефан Данаилов споделя, че има "голям явен интерес за организиране на изложби на тракийското изкуство в Германия, Монако, САЩ, Корея и още няколко други страни"¹³⁶.

Онова, което е нужно да се направи е *да се изработи политика на износ на музейни експозиции и за привличане на чуждестранния посетител у нас*, на развитие на музейния туризъм и повишаване приноса на музеите в увеличаването на brutния вътрешен продукт и просперитета на страната. В цитирания по-горе писмен отговор на министъра на културата се казва, че "Министерството на културата вече е провело разговори и са постигнати договорености *да се промени подходът при договарянето и организирането*

---

¹³⁵ Тридесет и един калъпа от Късната бронзова епоха (на повече от 3000 години) са собственост на РИМ – Разград. Те са предназначени за отливане на метални предмети – брадви, мечове, скиптри и др.

¹³⁶ Информацията е публикувана на сайта на Министерството на културата. // mc.government.bg

на представителните изложби в чужбина. Като се отчитат интересите на българските музеи, обемът на бъдещите изложби и времето на тяхното представяне ще бъдат по-малки в сравнение с тези от предишните години. По този начин ще стане възможно не само те да бъдат показани на повече места, но и експонатите да останат в България за по-дълъг период от време, за да могат да бъдат показвани тук през годината и особено през активния туристически сезон. *Това изисква дългосрочно планиране и тежка подготвителна работа.*"¹³⁷

Организирането на подобна изложба изисква отчитане и съгласуване на интересите на музеите, където се съхраняват отделните експонати, осигуряване на финансови, материално-технически и организационни условия за нейното осъществяване. Надяваме се това да се отчита и в бъдеще от българските държавници, а Министерството на културата по възможно по-добър начин да планира и подготвя изложбите и да представя нашето богато културно наследство в страната и в чужбина. Онова, което бихме желали да се случва е в политиката за участие на български музеи в международни експозиционни проекти да участват самите музеи, а регионалните – да бъдат инициатори на самостоятелни международни експозиционни проекти. Това е от голямо значение и за страната и за музеите в България, а устойчивостта ѝ ще осигури просперитет на тези атрактивни институции на паметта.

В България има 28 териториално-административни единици, в които са изградени регионални музеи. Десет от тях са вътрешни, а 18 области граничат със съседни страни. Четири от областите – Хасково, Видин, Благоевград и Кюстендил граничат с по 2 държави, съответно Турция и Гърция; Румъния и Сърбия; Гърция и Македония; Македония и Сърбия. Така най-големите музейните формирования в областите на страната имат възможност за *трансгранично сътрудничество*. Те имат като база международно приет документ за приоритетите в развитието на страните-членки на европейската общност, формулиран в Стратегията на ЕС за растеж и заетост "Европа 2020"¹³⁸. Този документ включва амбициозни цели и

---

¹³⁷ *mc.government.bg*

¹³⁸ Данни за стратегическите документи от споменатия кръг са достъпни на сайта на Европейската комисия. // *ec.europa.eu*

конкретни насоки за действие, които трябва да бъдат постигнати до 2020 г. Кохезионната политика на общността и сътрудничеството са важна област, в която общите цели на съюза могат да бъдат реализирани чрез добре познати и вече действащи механизми. Прилагането на политиките във визираната област се осъществява чрез програмата Creative Europe на Европейската комисия.

Например, трансрегионалното сътрудничество между България и Румъния е много важно за северните области на страната. Става дума за *Дунавската стратегия на Евросъюза*. Приоритетите на Дунавската стратегия имат конкретно формулирани програми за изпълнение, на които ще бъдат подчинени съвместните усилия на трансграничните региони в бъдещите няколко години. В рамките на тези програми, синергията между действията на централните, местните власти, бизнеса и гражданското общество е силен лост за задълбочаване на трансграничното сътрудничество и бъдещото развитие на граничните територии. Бъдещите действия в рамките на стратегията включват няколко групи инициативи:

- засилване на изследователския и научен обмен, създаване и развитие на изследователски центрове и програми;
- създаване на международен колеж и изследователски институт в град Видин за трансфер на знания, технологии и развитие на науки, свързани с използване потенциала на река Дунав;
- създаване на Международен център за информация и сътрудничество в град Русе, който да се превърне в място за контакти на местните и регионални власти, обмяна на опит, събиране, обработка и предоставяне на информация за Дунавския регион;
- подобряване на възможностите за образование, преквалификация и учене през целия живот в региона, с акцент върху опазване и развитие на природното и културното наследство на Дунавския регион;
- обединяване потенциала за развитие на туризма в целия Дунавски регион, формиране на общи туристически продукти и промоционална политика;
- интегрирани проекти с междурегионален, трансграничен и транснационален характер, които са насочени към формирането на обща Дунавска туристическа стратегия;

- развитие на общ туристически пазар и набор от проекти за създаване на дунавски туристически продукти в областта на културния, винения, селския и круизния туризъм в Дунавския макро-регион.

Целта е насърчаване на междукултурния диалог като път към толерантното взаимно разбиране, което позволява на европейската общност да бъде единна в многообразието си. Най-важното, разбира се, е ускоряването на процеса на икономическо и социално сближаване на регионите чрез развитие на устойчиви партньорства между тях. Европейските и национални приоритети, свързани с развитието на регионите по поречието на река Дунав потвърждават необходимостта от разработване на местни документи, които да очертаят рамката за оптимизиране на регионалната политика най-вече по отношение на нейното съответствие с нуждите на бизнес единиците.

Натрупаните през десетилетията *близки връзки с побратимени градове* също влиза във възможностите на регионалните музеи за международно сътрудничество. Географията на побратимяванията се разширява вече на няколко континента. Това обаче няма особено значение за някои регионални музеи, защото те сякаш остават встрани от инициативите на местната власт. Обикновено в трансграничните райони се поддържат културни отношения и българските музеи контактуват с чуждите местни музеи. Възможностите за трансгранично сътрудничество са различни, например през 2000 г. в гр. Гюргево (Румъния) е подписан Меморандум за разбирателство между Община Русе и Община Гюргево, с който се поставя основата на договорното оформяне на дългогодишната съвместна дейност между двата града. Меморандумът съблюдава принципите на Европейската конвенция за местно самоуправление и Европейската рамкова конвенция за трансгранично сътрудничество между териториалните общности и властите. Всеки партньор на това споразумение се ангажира с възможностите за изграждане на връзки и активно привличане на широк кръг участници в обмена на опит в областта на икономическото развитие и местното самоуправление. През 2002г. е регистрирано и сдружение "Еврорегион Русе – Гюргево" със седалище в гр. Русе. Двете общини споделят общото намерение за развитие на бизнес контактите, инфраструкту-

рата, транспорта, туризма и комуникациите, опазването на околната среда, научния и културен обмен.

Най-перспективни се оказват възможностите в северните части на страната, където България граничи с държави от Европейския съюз. В западните части се очакват по-динамични контакти във връзка с бъдещото присъединяване на Македония и Сърбия към ЕС. На изток не се използват пълноценно връзките с причерноморските общини за осъществяване на трайни междумузейни връзки и инициативи. А се знае, че Оперативната програма за трансгранично сътрудничество на Черноморския басейн обхваща 8 държави. Балканската и Черноморска комисия е част от вътрешната структура на Конференцията на периферните и морски региони на Европа и включва 6 географски комисии, съсредоточени около моретата в пределите на ЕС – Островна, Атлантическа, Средиземноморска, Балтийска, Комисия за Северно море, Комисия за Балканите и Черно море. В Балканската и Черноморска комисия членуват 30 региона от Гърция, Турция, Румъния, България, Хърватска, Украйна със специалното партньорство на региони от Сърбия, Грузия и Молдова. Членове от България са областите Варна и Бургас, а Асоциацията на българските черноморски общини (АБЧО) е със статут на наблюдател.

РИМ – Смолян изпълни дейности, поети в качеството му на партньор по проект *"Тракийско и византийско културно наследство в Родопите и северното Егейско крайбрежие"* с название THRA-VYZNE, финансиран по "Програма за европейско териториално сътрудничество България – Гърция 2007–2013". В резултат на това се представи on-line част от дигитализираното движимо археологическо културно наследство, съхранявано в музея и се реставрират и консервират движими археологически културни ценности. Музеят бе асоцииран партньор на проект CULTURE AND NATURE: THE EUROPEAN HERITAGE OF SHEEP FARMING AND PASTORAL LIFE (с акроним С.А.Н.Е.Р.А.Л.), финансиран от Европейската комисия по рамкова програма CULTURE 2007–2013, в резултат на който се организира и представя интерактивна музейна изложба с приложими към нея творчески ателиета.

РИМ – Перник и Народния музей – Ниш (Сърбия), съвместно са реализирали проект *"Дигитализация и визуализация на най-зна-*

чимите музейни сбирки на народни носии и накити чрез усвояване на нови 3D-технологии и холограмни ефекти – ВИРТУАЛЕН МУЗЕЙ”, финансиран от Европейския съюз по програма за трансгранично сътрудничество България – Сърбия. РИМ – Кюстендил участва в Проекта "РИКОЛ – Да си спомним за Холокоста на ромите и синтите. Пътеки в спомените", финансиран от ЕС чрез Програма "Европа на гражданите", Направление 1 "Европейска памет за миналото". Кюстендилци, както и други български музеи участват в проекта "ЕвроВизия. Музеите представят Европа" (ЕМЕ) – международен проект съфинансиран по програма "Култура" на ЕС, който започва през ноември 2012 и завършва през октомври 2016 г. Неговата главна цел е да отговори на въпроса как да бъде привлечена повече публика в музеите.

Международна конференция на тема "Културно-историческото наследство – състояние, проучване и опазване в трансграничния регион – Област Враца и Русе, България и Окръг Олт, Румъния" се провежда и в РИМ – Враца. Конференцията се осъществява по проект "Дунав – мога да те чуя и няма да те забравя, мога да те видя и ще те запомня, мога да те пресъздам и да те разбера", който ТПП – Враца изпълнява в сътрудничество с Русенската търговско-индустриална камара и ССМР Europroject, Румъния. Проектът се финансира по Програма Interreg V-A Румъния-България. Следващите две конференции ще бъдат в Русе и в Румъния през 2017 г., с участието на представители от регионални музеи във Видин, Русе и Силистра (България), Зайчар и Бор (Сърбия), Румъния, както и учени от БАН.

През 2015 г. РИМ – Русе проведе Дунавска плаваща конференция. Тя е по инициатива на Дунавския компетентен център (DCC) и Германското дружество за международно сътрудничество (GIZ). Темата на проявата е "Устойчиво управление на туристическите дестинации в рамките на Дунавския регион", като акцентът е фокусиран върху природните защитени територии и културните обекти на ЮНЕСКО около река Дунав, а целта е да се генерират конкретни инициативи за засилено сътрудничество в трансграничен и макро-регионален контекст.

Монтана е домакин на международна конференция "Съвременната култура – стратегия за европейско сътрудничество". Тя се

провежда през 2013 г. с участие на побратимените градове Банска Бистрица (Словакия) и Храде Кралове (Чехия). Домакин на аналогично събитие през октомври 2012 г. е Банска Бистрица, а по-късно такава конференция ще има и в Храде Кралове. Трите форума ще подготвят партньорски общини за кандидатстване по общи проекти в сферата на културата.

РИМ – Варна участва със свои изложби в Европа. През 2014 г. изложба с икони събра повече от 20 000 посетители в побратимения на Варна град Дордрехт, Холандия. На следващата година с 40 избрани български икони от фонда на музея гостуват с изложбата под надслов "Чудесата на светлината" в известния в цяла Европа музей в Реклингхаузен, Германия, представяйки православната църковнославянска култура. През 2016 г. отново в град Дордрехт бе открита изложбата *"Най-старото злато на човечеството"*, в която са представени находките от Варненския халколитен некропол (4600–4300 г. преди Христа), съхранявани във Варненския археологически музей. Изложбата е посветена на 15-годишнината от побратимяването на Дордрехт и Варна и цели да запознае гражданите на холандския град с културно-историческото наследство на морската столица на България. Като реципрочна проява във Варна ще гостува изложбата *"Златният век на Дордрехт"*, която ще бъде показана в Археологическия музей от 10 ноември 2016 до 30 септември 2017 г. Специално за изложбата на холандски език бе издадена книгата *"Най-старото злато на човечеството"* от д-р В. Славчев от Варненския археологически музей. За посетителите е създаден аудио-гид и е заснет филм с участието на проф. д-р Д. Фонтейн от Университета в Лайден, Холандия.

РИМ – Бургас участва в международни проекти в партньорство с музеи от Валенсия, Любляна, Варшава, Лозенград за опазване и социализация на наследството, за образователно-информационни програми и културен туризъм. През 2008 г. в РИМ – Кърджали се състоя Националната работна среща на музеите и художествените галерии в България. Тогава се коментира темата *"Българският музей в европейски контекст: включване в континентални мрежи и организации"*, а форумът бе поздравен от Масимо Негри – директор на Европейския музеен форум и президент на Европей-

ската музейна академия. Очакваше се местният музей да се включи в надпреварата за наградата на форума, но това така и не стана.

Неотдавна у нас заработи и *Панаирът на музейните изложби*, който е форума на страната ни за ежегоден контакт с балканските и европейските музеи. Той стана и своеобразен център за обучителни семинари, международни срещи и осъществени контакти, както и място за споделяне на опита на световната музейна мисъл. През 2016 г. на Русенския панаир на музейните изложби гостуват представители от Великобритания (Дана Андрю), Европейската музейна академия (Масимо Негри), Румъния (Богдан Шандрич и Василе Андрей), Хърватия (Саня Божек). Дискутират се важни теми от музейната теория и практика – "Създаване и икономически модели за пътуващи изложби", "Дигиталното тълкуване като възникваща концепция и практика", "Дигитална платформа за споделяне на наследство", "Концепция на наградите "Жива" и категориите за награди към Европейската музейна академия, "Виртуалният музей на българите в Северна Америка". Може да се помисли Панаирът да прерасне първо в балкански, а след това и в европейски форум.

Трябва обаче да се признае, че *няма достатъчно осезателно присъствие на български музеи, в това число и регионални, в европейските и световните международни музейни обединения и мрежи*. Досега реализираната международна дейност, свързана с представяне на културното богатство на страната, се осъществява основно от Министерството на културата и българското правителство по линия на международния културен обмен. БАН с неговите институти и музеи също се в международните научни и културни форуми. За регионалните музеи *липсва перманентна и плътна музейна политика с международен характер*.

Международните контакти, свързани с научното дирене и развитието на науките се осъществява от БАН, рядко от регионалните музеи и по-често с личното участие на учените и експертите от музеите. Не са малко случаите на включване на български музейни специалисти в различни международни научни проекти в чужбина. Това обаче не е плод на *целенасочена и устойчива политика*, и от централната, и от местната власт и ръководствата на отделните музеи.

Най-общо казано, крайно време е големите български музеи, каквито са и регионалните, да се включат по-активно в интернационалната музейна мрежа и обмена на научни и културни проекти и експозиции и да заемат своето достойно присъствие в международния културен календар.

15. МУЗЕИ ONLINE

Според Оксфордския речник, терминът *online* има следните свързани значения *като прилагателно*: 1) контролирано от или свързано с компютър; 2) достъпно или експонирано чрез използване на Интернет или друга компютърна мрежа. *Като наречие* се отнася до: 1) свързаността с компютър или компютърно контролирано устройство; 2) като заместител на Интернет или друга компютърна връзка; 3) като обозначение за използване на компютърни данни при осъществяването на даден процес¹³⁹.

Поставяйки този термин в заглавието на настоящия текст се опитваме да разширим максимално спектъра от аспекти на музейната дейност, които са свързани с рязкото навлизане на компютрите и компютърните мрежи във всекидневието. Масово употребяваният за обозначаване на този контекст термин *дигитализация* не описва в достатъчна ширина всички компоненти на обрата в професионалното ни битие след превръщането на компютъра в основно "оръдие на труда" на музейните експерти и след оня повратен момент, от който нататък с думата *поща* обикновено обозначаваме обмена на цифрови съобщения през Интернет, а не традиционната услуга за изпращане и получаване на хартиени писма.

Тематиката за компютъризацията на културните индустрии е твърде широка и по тази причина в настоящия очерк ще центрираме анализите си върху четири основни аспекта: 1) присъствието на регионалните музеи в Интернет; 2) дигитализацията на музейните колекции; 3) дигитални компоненти на постоянните и временни експозиции; 4) създаването и разпространението на дигитални продукти върху основа на музейни артефакти с популяризаторски, образователен, развлекателен и научен характер; 5) концепция за национална дигитална платформа на българските музеи. Съзнаваме, че извън тези теми остават ред други важни въпроси, част от които са рутинни – като промяната на модела на работа в институциите на паметта със сечивата на дигиталната технология, или провокиращи въображението – като въвлечането на из-

---

¹³⁹ *en.oxforddictionaries.com*

куствения интелект в реконструкцията на минали реалности по фрагменти или по други свидетелства. Така или иначе, разговорът за online музея е отворен, както са отворени и безкрайните възможности за обогатяване и облекчаване на работата ни с посредничеството на умните машини, джаджи и играчки, които превзеха всекидневието ни през последното десетилетие.

Таблица №15
Регионалните музеи в Интернет

<i>Музей</i>	<i>Официален сайт</i>	<i>Присъствие в други влиятелни платформи</i>
РИМ – Благоевград	<i>www.museumblg.bg</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; www.blagoevgrad.eu
РИМ – Бургас	<i>www.burgasmuseums.bg</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; www.burgas.bg; gotoburgas.com
РИМ – Варна	<i>archaeo.museumvarna.com nature.museumvarna.com revival.museumvarna.com</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; www.moreto.net; bulgariatravel.org
РИМ – Велико Търново	<i>museumvt.com</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org; www.velikoturnovo.info
РИМ – Видин	<i>www.museum-vidin.domino.bg</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org; www.vidin.government.bg
РИМ – Враца	<i>www.vratsamuseum.com</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org
РИМ –	<i>www.h-museum-gabrovo.bg</i>	Facebook; 100 НТО;

Габрово		Bulgaria Inside; bulgariatravel.org; visit.gabrovo.bg
РИМ – Добрич	<i>www.dobrichmuseum.bg</i> <i>old-dobrich.com</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org; www.dobrich.bg
РИМ – Кърджали	<i>www.rim-kardzhali.bg</i> <i>www.perperikon.rim-kardzhali.bg</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org; tourism.kardjali.bg
РИМ – Кюстендил	<i>www.kyustendilmuseum.</i> <i>primasoft.bg</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org; www.kultura-kn.info
РИМ – Ловеч	<i>lovech-museum.bg</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org, www.lovech.bg
РИМ – Монтана	<i>montana-museum.weebly.com</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org, www.montana.bg
РИМ – Пазарджик	<i>museum-pz.com</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org
РИМ – Перник	<i>www.museumpernik.com</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org pernik.bg; surva.org
РИМ – Плевен	<i>www.plevenmuseum.dir.bg</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org; sever.bg

РВИМ – Плевен	<i>panorama-pleven.com</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org; sever.bg
РАМ – Пловдив	<i>archaeologicalmuseumplovdiv.org</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org, www.plovdiv.bg
РЕМ – Пловдив	<i>www.ethnograph.info</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org, www.plovdiv.bg
РИМ – Пловдив	<i>historymuseumplovdiv.org</i> <i>muzeini-relikvi.net</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org, plovdivbg.info
РПН – Пловдив	<i>rnhm.org</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org, www.plovdiv.bg
РИМ – Разград	<i>abritvs.atspace.com</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org, razgrad.bg
РИМ – Русе	<i>www.museumruse.com</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org, sever.bg
РИМ – Силистра	<i>www.museumsilistra.com</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org, www.silistra.bg
РИМ – Сливен	<i>www.museum.sliven.net</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside;

		bulgariatravel.org, www.sliven.bg
РИМ – София	<i>www.sofiahistorymuseum.bg</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org, www.sofia.bg
РИМ – Смолян	<i>www.museumsmolyan.eu</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org, www.smolyan.bg
РИМ – Стара Загора	<i>museum.starazagora.net</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org, www.starazagora.bg
РИМ – Търговище	няма Интернет сайт	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org www.targovishte.bg
РИМ – Хасково	<i>fix.haskovomuseum.com</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org www.haskovo-bulgaria.com
РИМ – Шумен	<i>museum-shumen.eu</i> <i>www.ab-bg.com/olymp/volov</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org, www.tourism-shumen.com
РИМ – Ямбол	<i>www.yambolmuseum.eu</i> <i>kabile.ouberon.com</i>	Facebook; 100 НТО; Bulgaria Inside; bulgariatravel.org, www.yambol.bg

Систематизираните в Таблица №15 данни на първо четене показват няколко неща. 30 от всичките 31 регионални музея имат свои Интернет сайтове. Седем от музеите са представени с повече от един сайт, като вторият обикновено е резултат от някакъв кон-

кретен проект (сайта *muzeini-relikvi.net* на РИМ – Пловдив) или са резултат от доброволческа инициатива на структури или личности, подкрепящи дейността на музея (сайта за Стария Добрич¹⁴⁰). В единични случаи са налични сайтове на отделни обекти. Като пример, но не положителен, може да се посочи сайтът на археологическия комплекс "Перперикон", който не е актуализиран от 2012 г., т.е. от момента, в който е завършил и отчетен съответният проект, включващ и създаването на сайт.

По-голяма част от *музейните сайтове* са статични и съдържат представителна информация за фондовете, екипа, историята на музея (в част от случаите), научната и публицаторската дейност, експозициите, библиотеката и научния архив, проекти и др. Във всички от тях са налични данни за достъп – работно време, цени и (евентуално) линк към карта, указваща местоположението на музея и/или обектите му. Не винаги изрично е посочен денят за свободен достъп, който по българското законодателство трябва да е един път седмично. Много малка част от музеите публикуват поспецифични потребителски данни – тарифа на такси за услуги, правила за достъп до библиотеката или друга част от фонда, информация за работа с туристически агенции, образователни институции и др. Текстовете, представящи фондовете и експозициите по правило са стандартни и академични. Последното обстоятелство малко ги отдалечава от по-широката публика. По принцип текстовете в споменатите сегменти на музейните сайтове биха били значително по-атрактивни, ако се отдалечат от общите думи и центрират вниманието на аудиторията към по-ярките артефакти, личности или събития. Визуализацията е задължителна за повишаване привлекателността на музейните Интернет страници.

През последните години присъствието на регионалните музеи в световната дигитална мрежа се обогати и оживи от редица

---

¹⁴⁰ Сайтът Етнографски комплекс "Старият Добрич" заслужава специално да бъде открит, тъй като е създаден само от един автор – *Михаил Михалев*, който към момента на изработването му (2012) е бил ученик в последния клас на Езикова гимназия "Гео Милев" в Добрич. Иновативният дизайн и добрата функционалност на този продукт подсказват, че дигиталното присъствие на музеите в Интернет би могло да се подсиглява и чрез активността на млади хора, които са изкушени от културата и историята на родния си град и на България.

обновени или нови динамични сайтове: на РИМ – София, РИМ – Бургас, РИМ – Ловеч, РИМ – Стара Загора, РИМ – Пазарджик, РИМ – Велико Търново и др. Освен новини и по-богата информация за текущата дейност на институцията, към този сегмент вече се добавят дигитални библиотеки (Добрич), годишни отчети (Смолян), дигитализирани издания (Бургас), електронни магазини (Варна). Към момента единствено РИМ – София предлага възможност за предварително закупуване на билети по електронен път през своя интернет сайт.

Всеки един от регионалните музеи поддържа и своя страница във *Facebook*, на която по правило публикува текуща информация за прояви – бъдещи и състояли се. Налични са и материали, засягащи цялата музейна колегия. По-динамично е присъствието на музеите в Интернет върху платформите на някои национални медии – Националното радио, Дарик радио, Българската телеграфна агенция, Агенция "Фокус" и др. Очертаващата се тенденция за повишаване интереса на обществото към институциите на паметта е добре доловена от журналистическата колегия, която умело използва компетентността на археолози, етнографи, природонаучници, историци, изкуствоведи и други музейни експерти, за да обговаря националната или локална събитийност и да поддържа жив интереса на аудиториите си към културната тематика. Практически всички материали на електронните медии вече присъстват и в Интернет, с което се създават допълнителни портали за популяризиране на музейните богатства. В интерес на обективността обаче би трябвало да признаем, че активната страна в диалога медии/музеи все още е на страната на първите. И при все, че този проблем е обсъждан на национални и регионални форуми, мнозинството от институциите на паметта все още не са намерили най-добрата формула за равнозначни контакти с вездесъщата стихия на "четвъртата" власт.

Извън посочените места, регионалните музеи са представени и на *страниците на общините* в съответните градове, както и на сайтовете на областните администрации. Част от туристическите платформи също поддържат музейна информация, която е структурирана по населени места, туристически маршрути и отделни обекти. Тук приоритетите се определят от пазарния интерес, от близостта до големи курорти и от достъпната пътна инфраструк-

тура. Като цяло коректните към музеите туристически сайтове публикуват значителна част от текстовете си и на английски език. При все това визираните платформи не предлагат изчерпателност за всички звена на музейните институции и за всички археологически, етнографски и други обекти. Това не създава добри условия за пълноценно експониране на целия ресурс на регионалните институции на паметта. По наше мнение, потенциалът за въвличане на повече дигитални, финансови и логистични ресурси от туристическия бранш към музейната система все още не е използван в необходимата пълнота.

Един по-общ поглед върху присъствието на регионалните (а и на по-голяма част от останалите) музеи в Интернет показва, че музейните структури са видими, откриваеми, разпознаваеми. Цялостният им облик, както и отделни елементи от колекциите, инициативите и проучванията присъстват все по-открояващо се в световната дигитална мрежа. Това, от което определено се нуждаем обаче, е по-атрактивно оформление на страниците на музейните сайтове, по-изящен дизайн, по-разнообразна и обемна информация, по-голяма отвореност на колекциите и екипите за виртуална комуникация с младото поколение¹⁴¹. И не на последно място – по-голямо богатство от интерпретации и интелектуални провокации пред любопитната за различно и ново знание Интернет публика.

Проблемът с *дигитализацията на музейните колекции* стои пред колегията с цялата си тежест вече повече от десетилетие. В част от институциите на процесите е поставено добро начало – Габрово, Русе, Плевен, Стара Загора, Смолян, Пловдив, София, Шумен и др. Постигнати са и реални резултати в дигитализацията на представителни групи артефакти¹⁴². Разнообразни музейни материали с български произход са достъпни и в общоевропейската библиотека/архив/музей *Europeana*¹⁴³. На част от музейните сайто-

---

¹⁴¹ Повече теоретични съждения и препоръчителни модели за работа Виж в: *Ana Luisa Sánchez Laws. Museum Website and Social Media: Issues of Participation, Sustainability, Trust and Diversity. New York & Oxford: Berghahn, 2015.*

¹⁴² *Женя Жекова. (SigiDoc – DOC for Byzantine Seals) – опит/възможности за дигитализация на колекцията с печати на РИМ – Шумен. // Исторически преглед, 2011, кн. 5 – 6, 272–277.*

¹⁴³ *www.europeana.org*

ве фигурират дигитализирани артефакти (включително и в 3D формат), които обогатяват представата за неекспонираната част от колекциите.

Говорейки за дигитализация, полезно е да открием основните компоненти на тази дейност, която в много от случаите е схващана прекомерно тясно или еднозначно. Макар и в условен порядък, пълният процес на дигитализация включва поне 5 стъпки: 1) прехвърляне на метаданните за обекта от хартиен на цифров носител; 2) създаване на дигитално изображение на самия обект; 3) полагане на метаданните и изображението в програма, осигуряваща свързаност с другите обекти на колекцията, музея, страната; 4) надеждно съхраняване на базата данни; 5) осигуряване на достъп на различни потребители към базата данни – чрез Интернет или други мрежи, при предварително ясно зададени дефиниции и права¹⁴⁴. За да се задвижи описаният алгоритъм са нужни техническа обезпеченост, компетенции на екипа и програмен продукт, създаден специално за музейни цели. Тоест, обикновеното прехвърляне на данните за предметите или на паспортите в електронни таблици или в други продукти, които не са свързани в мрежа, не може да се окачестви като пълноценен процес на дигитализация. Начеването на смислената и устойчива дигитализация би трябвало да започне едва след като има създадена, тествана и действаща програма с универсален характер. Програма, подлежаща на полагане в национална дигитална платформа. Макар за музеите подобна перспектива да изглежда мечта, тя е абсолютно необходима и осъществима. След като банковият сектор, в който са парите ни, обменя и поддържа данни основно чрез дигитални мрежи, значи и музеите, в които е националното ни богатство от движими културни ценности, също могат и ще работят по този модел. Но затова ще стане дума в края на тази част, в която формулираме програма за стъпките (обвързана с времеви отрязъци), в рамките на която може да се положат основите на цялостна дигитализация на музейните фондове в България.

---

¹⁴⁴ *Trilce Navarrete and John Mackenzie Owen. The Museum as Information Space: Metadata and Documentation. In: Cultural Heritage in a Changing World. Edit. Karol Jan Borowiecki, Neil Forbes, Antonella Fresca. Springer Open: 2015, 111–124.*

С оглед приложния характер на настоящия текст се връщаме към някои открояващи се полезни стъпки, осъществени от регионалните музеи в посока дигитализация на колекциите им. Данните от годишните отчети на музеите показват, че практически във всички институции тече процес на прехвърляне на текстови данни и изображения от класически носители на дигитални. Това е приоритетна дейност в Пазарджик, Враца, Кюстендил, Смолян, Габрово, Благоевград, София, Ямбол, Пловдив, Шумен и др. Проблемът при тази дейност е че тя се реализира върху програмни продукти, които не са част от по-широка мрежа и данните биха могли да се използват само в рамките на музея. Цифровизираните изображения също се "складират" по традиционен начин, очаквайки своето включване в издания, изложби, проучвания или други дейности на институцията. В мрежи се включват само единични обекти и то такива, които са създадени извън системата на музеите – "Старозагорска е-памет", "Варненска дигитална библиотека", "Дигитално културно-историческо наследство на Пловдив", Еигореана и др. Очевидно е, че има инициативност и практически резултати в очертаната насока, но те не ни изместват от началната точка на този неотложен процес. Все още сме в преддверието на дигитализацията на музейните колекции.

Малко по-оптимистичен е фонът, върху който бихме могли да проведем разговора за *дигиталното представяне* на музейните експозиции и включването на дигитални компоненти в експозиционната дейност. Така нареченият "виртуален тур" е добра възможност за среща с музея без физическо посещение на залите му. Някои от постоянните експозиции или обекти на музеите в Пловдив (Музей на Съединението, Данова къща, Къща "Георгиади"), Габрово (Дечкова къща), Варна (Аладжа манастир), Кърджали (Перперикон) са заснети дигитално и са достъпни в Интернет за интерактивно панорамно 360° разглеждане. Всички дигитални "клонинги" на музейни експозиции са създадени и се поддържат от немuseumни структури – обикновено IT компании или компании от рекламния сектор¹⁴⁵. Интерес към тази дейност проявява и *Културният ин-*

---

¹⁴⁵ Част от колегите изразяват резерви по отношение на дигиталния достъп до част от експозициите на музеите посредством визираната технология. Опасенията им са, че публиките ще изгубят интерес към физическо посещение на експозициите. Съществуват статистически данни в

ститут на Google – едно обстоятелство, което е сигнал за значимостта на сегмента от общественото богатство, обгрижван от българските музеи.

Макар и все още плахо, *дигитални компоненти* се появяват и в експозиционните пространства на българските музеи. Засега те се по-скоро традиционни – LSD монитори, представящи филми или изобразителни материали, компютърни конфигурации, осигуряващи достъп до повече информация за отделни артефакти или събития, дигитални текстове и изображения, създадени на основа технологията *augmented reality*, мобилни приложения. Все по-разширяващото се влияние на мобилните приложения осигурява плътно вграждане в мрежите, в които съвременното дигитално поколение пребивава във времеви обхват, обозначен с неговата терминология 7/24. Естествено е, че споменатият сегмент на дигитално проникване в музеите присъства там, където най-скоро бяха обновени постоянните експозиции – София, Пловдив (Археологическия и Природонаучния музей), Стара Загора, Хасково, Русе и др. Не са за пренебрегване и интерактивните контакти с публиките и на музеите в Шумен, Варна, Пловдив (Историческия музей), Ловеч, Смолян, Добрич и др. Все още сме в очакване да бъдат разработени и промотирани по-сложни приложения за дигитални устройства с музейен профил, които не само да възпроизвеждат информация с културно-историческо съдържание, но и да провокират творческо мислене и въображение на младото поколение. Осезаем е и дефицитът от *интерактивни продукти с образователен характер и музейно съдържание*, които биха могли пряко да се включат в системата на формалното образование в българските училища по предметите, свързани с историята, природата, изкуствата, обществото.

Проблемът с *надеждността и дълготрайността на опазването на дигиталните бази данни* също е част от комплекса въпро-

---

световен мащаб, които доказват тъкмо обратната тенденция. Виртуалното присъствие на музея в Интернет създава условия за повишаване на неговата посещаемост. Ако тенденцията беше контрапродуктивна, едва ли музеи като този на Ван Гог в Амстердам, Националния музей във Варшава, Националния музей на Словения, Музеят на модерното изкуство в Ню Йорк (МОМА) и още 419 музея в света биха предоставили възможност на Google да осигури достъп на потребителите си за дигитални разходки из постоянните им експозиции. // www.google.com/culturalinstitute

си, които предполагат прецизен и отговорен подход. Значно е, че през вековете носителите на писмена информация стават все по-уязвими на разпад и други външни въздействия. Въпреки че в сравнение с камъка и пергамента, хартията е значително по-нетрайна, тя има ресурс да пази положените върху нея знаци поне няколко века. За съжаление, дълготрайността на масовите носители на дигитална информация не е тествана в по-дълъг период. Днес трудно можем да предположим дали данните, положени върху хард-диска на компютър или върху джобна флаш-памет ще бъдат достъпни и за нашите наследници след 100 години. По тази причина експертите препоръчват информацията, свързана с основни данни от голяма обществена значимост (каквито без съмнение са данните за артефактите в музейните колекции) да се полага върху специални сървъри, за които поне към момента се смята, че са гарантирани от неблагоприятни въздействия и имат способността да пазят данните достатъчно дълго време. С подобни сървъри към момента са свързани така наречените "облачни технологии", но с оглед тяхната по-слаба защитеност от нерегламентиран достъп не са подходящи за полагане на всички основни дигитални ресурси на българските музеи. Така или иначе, този проблем е разрешен за други сектори – архиви, банково дело, специални служби на държавната администрация. Ние го маркираме тук, за да откروим необходимостта от паралелен подход и при създаването на бъдещата обща дигитална платформа на българските музеи.

Уповавайки се на наблюденията си и на частичното си участие в опитите за създаване и стартиране на *обща система за дигитализация на културните ценности в българските музеи чрез изграждане на национална електронна платформа*, предлагаме конкретен план, в който са обособени стъпки, финансови и кадрови отговорности, както и приблизителни времеви отрязъци, необходими за реализацията на предложената концепция¹⁴⁶. Формулира-

---

¹⁴⁶ Концепцията е обвързана и с текущите политики на ЕС, отнасящи се до дигитализацията на културното наследство на страните-членки. Виж: *Commission Recommendation of 27 October 2011 on the digitization and online accessibility of cultural material and digital preservation*. Без да има абсолютно задължително действие, посоченият документ задава общата рамка на една политика, свързана с видимостта на европейското културно наследство и с управлението му при максимално въвличане на съ-

нето ѝ се основава и на действащото законодателство, на практиките за създаване и реализиране на проекти в областта на културното наследство и на съществуващия капацитет на музейните институции в България. Тази концепция е валидна за цялата музейна мрежа, в която националните и регионалните музеи изпълняват съществени координационни функции. Това обстоятелство произтича от тяхното формално и фактическо положение в културната ни инфраструктура. Допълнително трябва да се подчертае, че тежестта на споменатите институции се увеличава от факта, че именно те са ангажирани с опазването и популяризирането на най-обемните и стойностни колекции от движими (и недвижими) културни ценности в България.

Таблица №16

Проект за създаване на национална система за дигитализация на движимите културни ценности в българските музеи¹⁴⁷

<i>Действия и времеви обхват</i>	<i>Основни стъпки и очаквани резултати</i>	<i>Институционна отговорност</i>	<i>Финансова и кадрова осигуреност</i>
1. Създаване на	1.1. Организация по	Министерство на културата,	Експерт от Министерство на

временните компютърни технологии. На цитираната страница са и докладите за напредък на всяка една от страните-членки. Българският доклад за периода 2013–2015 г. е твърде общ и аморфен. В него са споменати частичните резултати по дигитализацията на отделни музейни фондове. От 8 музейни институции, посочени там, 4 са регионални музеи: РИМ – Русе, РИМ – София, РАМ – Пловдив, РЕМ – Пловдив. // *eur-lex.europa.eu*

¹⁴⁷ В рамките на настоящия проект употребяваме термините *национална музейна електронна платформа* и *национална музейна дигитална система* като синоними. Ако се стигне до прилагането на проекта, ще се търси още по-голяма терминологична кохерентност на експертно и техническо ниво. Също така приемаме, че по-широк екип би детайлизирал и част от стъпките и разчетите. Възможни са леки размествания във финансовата и времевата рамка. Но все пак това е авторски продукт, носещ оттенъка на нашите представи и отпечатъка на професионалния ни опит. Силно се надяваме, че този или друг работещ проект за създаване на национална дигитална платформа на българските музеи ще бъде реализиран по прозрачен и продуктивен за българската култура начин. В най-скоро време.

<p>Национален център за музейна дигитализация – НЦМД.</p> <p>Създаване на стратегия за дигитализация на музейните ценности.</p> <p>Кадрово и правно осигуряване на стартирането на проекта.</p> <p>6 месеца</p>	<p>създаването на НЦМД.</p> <p>1.2. Учредяване с акт на Министерството на културата – 7 членен състав.</p> <p>1.3. Формулиране на стратегия за дигитализация до 2020 г., обществено обсъждане и експертизи.</p> <p>1.4. Координиране на стратегията с Държавна агенция "Електронно управление".</p> <p>1.5. Утвърждаване на стратегията с акт на министъра на културата.</p>	<p>НЦМД, Държавна агенция "Електронно управление", национални и регионални музеи, други културни институции с музейен профил.</p>	<p>културата, двама експерти от национални или регионални музеи на половин работен ден с договор за допълнителна трудова заетост; договор за техническо обезпечаване членовете на НЦМД, юрист на хонорар.</p> <p>Разходи – 8 компютърни конфигурации, командировки, заседателни на членовете на НЦМД.</p> <p>Приблизителен бюджет – 25 000 лв.</p>
<p>2.</p> <p>Създаване на програма за дигитализация на музейните ценности.</p> <p>Подготовка на техническо задание за национална музейна дигитална платформа.</p> <p>6 месеца</p>	<p>2.1. Разработване на проект за програма за дигитализация на музейните ценности до 2020 г. и обсъждане в колегията.</p> <p>2.2. Експертиза и съгласуване на програмата.</p> <p>2.3. Утвърждаване на програмата с акт</p>	<p>Министерство на културата, НЦМД, Държавна агенция "Електронно управление", национални и регионални музеи, други културни институции с музейен профил.</p>	<p>Експерт от Министерство на културата, двама експерти от национални или регионални музеи на половин работен ден с допълнителен трудов договор, експерт от Държавна агенция "Електронно управление", юрист на граждански</p>

	<p>на министъра на културата.</p> <p>2.4. Подготовка на задание за обществена поръчка за национална музейна платформа.</p>		<p>дански договор.</p> <p>Приблизителен бюджет – 25 000 лв.</p>
<p>3. Реализиране на процедурата за обществена поръчка за създаване на национална музейна платформа и сключване на договор с подизпълнителя.</p> <p>Разработване на план програма за приоритетите на дигитализацията, за импортиране на наличните бази от данни в музейната платформа и за кадрово и техническо осигуряване на процеса в музеите и галериите на страната.</p> <p>10 месеца</p>	<p>3.1. Реализиране на процедурата за обществена поръчка.</p> <p>3.2. Сключване на договор с организацията подизпълнител и стартиране разработването на платформата.</p> <p>3.3. План програма за импортиране на дигитализирани артефакти в системата.</p> <p>3.4. План програма за приоритетите на дигитализацията.</p> <p>3.5. План програма за вграждане отделни елементи от системата в други национални и европейски дигитални платформи.</p>	<p>Министерство на културата, НЦМД, национални и регионални музеи, други институции с музейен профил, екипи от висши училища и научни организации, експерти от Държавна агенция "Електронно управление", фирмата подизпълнител</p>	<p>Кадри – експерт от Министерството на културата, експерт от Държавна агенция "Електронно управление", юрист на граждански договор, четирима експерти от регионални или национални музеи на ½ трудов договор за допълнителна работа.</p> <p>Разходи – 100 000 лв. авансово плащане за разработване на музейен софтуер; 30 000 лв. – заплати, хонорари, командировъчни.</p> <p>Приблизителен бюджет – 130 000 лв.</p>

	<p>3.6. Анализ на наличните ресурси в българските музеи за работа с националната платформа.</p>		
<p>4. Завършване и предаване на националната музейна платформа на Министерство на културата.</p> <p>Тестване и стартиране на платформата.</p> <p>Импортиране на налични дигитализирани данни в системата.</p> <p>Дигитализация по утвърдения план за приоритетите.</p> <p>8 месеца</p>	<p>4.1. Финализиране на работата по създаване на националната платформа.</p> <p>4.2. Тестване на платформата.</p> <p>4.3. Стартиране на системата и пускане в действие.</p> <p>4.4. Импортиране на налични дигитализирани данни в системата.</p> <p>4.5. Дигитализация по утвърдения план.</p> <p>4.6. Обучение на експерти от всички музеи за работа с платформата.</p> <p>4.7. Техническо, логистично, финансово и кадрово обезпечаване на последния етап</p>	<p>Министерство на културата НЦМД, всички български музеи и галерии, други институции с музейен профил, екипи от висши училища и научни организации, общини, експерти от Държавна агенция "Електронно управление"</p>	<p>Кадри – експерт от Министерство на културата, експерт от Държавна агенция "Електронно управление", юрист на граждански договор, четирима експерти от регионални или национални музеи на ½ трудов договор за допълнителна заетост.</p> <p>Финанси – 100 000 лв. заплащане на втора вноска по договора за разработване на музееен софтуер; 40 000 лв. – заплати, хонорари, командировъчни.</p> <p>Приблизителен бюджет – 140 000 лв.</p>

	на проекта.		
<p>5. Внедряване на националната музейна платформа.</p> <p>Импортиране на дигитализирани материали от всички музеи в страната.</p> <p>Дигитализация на ценностите от националния музейен фонд.</p> <p>Регулярно попълване на системата от всички музеи.</p> <p>Създаване и въвеждане на правила за регулярна дигитализация на културните ценности във всички музеи.</p> <p>Разработване на проект за пълно импортиране на метаданните за всички музейни ценности в националната платформа.</p> <p>6 месеца</p>	<p>5.1. Пълно внедряване на националната музейна платформа.</p> <p>5.2. Включване на материали от всички музеи.</p> <p>5.3. Разработване на план за дигитализация на националния музейен фонд.</p> <p>5.4. Импортиране на данните от националния регистър на музеите в платформата.</p> <p>5.5. Популяризиране на платформата извън музейната колегия.</p> <p>5.6. Разработване на проект за импортиране на метаданните на музейните библиотеки и музейните научни архиви в платформата.</p> <p>5.7. Регулярно дигитализиране и попълване на платформата в съот-</p>	<p>Министерство на културата, НЦМД, Национална агенция "Електронно управление", всички български музеи и галерии, организации с музейен профил, общини, висши училища и научни организации, отделни библиотеки и читалища.</p>	<p>Кадри – експерт от Министерството на културата, експерт от Държавна агенция "Електронно управление", юрист на граждански договор, петима експерти от регионални или национални музеи на ½ трудов договор за допълнителна заетост.</p> <p>Финанси – заплати, хонорари, обучения, командировъчни, публичност на проекта.</p> <p>Приблизителен бюджет – 60 000 лв.</p>

	ветствие с плано- вете на всички музеи.		
--	---	--	--

Разчетена по този начин, концепцията за създаване и внедряване на национална дигитална платформа на българските музеи би струвала на бюджета около **380 000 лв.**, които биха могли да се разпределят в три или четири поредни финансови години. При добра инициативност от страна на Министерството на културата и на управляващия орган на процеса – Националният център за музейна дигитализация (НЦМД), биха могли да се привлекат и допълнителни средства – от проекти, дарители, общински бюджети.

Общата продължителност на заложените дейности е **36 месеца – 3 години**. Считаме, че този срок е реалистичен – и от технологична, и от логистична гледна точка. По-протяжен срок не би осигурил необходимото времево наваксване на българската музейна дигитализация спрямо аналогични дейности в други страни на ЕС и извън него. Също така трябва да се има предвид, че при наличието на подобни платформи в света на дигиталния бизнес, изграждането на национална музейна платформа не представлява съществена трудност за представителите на IT сектора. По-съществените рискове на проекта са свързани с относително слабата готовност на част от българските музейни екипи да се включат в подобен безалтернативен процес. Трудности ще се появят и при нормативното осигуряване на дигитализацията с оглед прецизно напасване на интересите на всички страни в процеса, при стриктно съблюдаване на българското и европейското законодателство. Независимо от това създаването на национална музейна платформа е дейност, която не подлежи на отлагане и колкото по-рано се преодолее фрагментарността на процесите във визираната област, толкова по-бързо българските институции на паметта ще излязат от

"дигиталното средновековие" и ще се приобщят към "дигиталния ренесанс"¹⁴⁸, съживил по неочаквано динамичен начин културното ни всекидневие.

---

¹⁴⁸ Метафоричната терминология в този абзац има за свои автори членовете на т.нар. Comité des Sages (Съвет на мъдреците) – експерти с открояваща се степен на компетентност и иновативност, които преди 6 години подготвиха доклад за състоянието и перспективите на дигитализацията на културното наследство в Европа. // *Elisabeth Niggemann, Jacques De Decker, Maurice Lévy. The New Renaissance: Report of the Comité des sages on Bringing Europe's Cultural Heritage Online. Brussels, 10 January 2011. // www.eurosfair.prd.fr*

16. ПЕРСПЕКТИВИ

През май, юни и юли 2014 г. в Историческата експозиция на Регионалния музей – Бургас гостува етнографската изложба на Националния исторически музей "Шарен свят". С 220 оригинала от 3 сбирки на НИМ изложбата привлече многобройна допълнителна публика в пространството, в което е представена една от постоянните експозиции на Бургаския музей. Оборудването ѝ с интерактивен компонент беше силна предпоставка за привличане на посетители от поколението digital natives. Любителите на традиционните тъкани и накити от всички останали поколения също получиха поводи за наслада и размисъл¹⁴⁹.

Даваме този положителен пример за сътрудничество между регионални и национални музеи, водени от убеждението, че в него се съдържа податка за една от *ключовите перспективи* в развитието на регионалните институции на паметта – все по-категоричното им превръщане в средища за популяризиране на културното наследство, пазено не само в собствените им фондохранилища, но и във всички останали структури на музейната мрежа – от местните до националните сбирки. Тази насока на развитие е особено важна в контекста на възможностите, които дава съвременният динамичен начин на живот за движение на хора, идеи, предмети, ценности. Тя е и подчертано значима в логиката на отварянето на музейната система към интелектуалните и естетически търсения на публиките, които вече влизат в музеите не само с въпросите *Какво* и *Кога*, но и с нагласа за преосмисляне на основополагащи идеологемии и митологеми на битието ни като културна и политическа общност.

---

¹⁴⁹ Вера Керелезова и Елена Бояджиева. Гостуваща етнографска изложба на Националния исторически музей в Бургас. // *Известия на Националния исторически музей*, Т. XXVII, 2015, 285–287.

17. СПИСЪК НА ТАБЛИЦИТЕ И ДИАГРАМИТЕ

<i>Таблица №1</i>	Регионални музеи в България към 2016 г.
<i>Таблица №2</i>	Съотносимост между основни параметри на територията и населението в административните области на България и музеите
<i>Таблица №3</i>	Основни пропорции между броя на музеите и населението в областните градове и в административните области на България
<i>Таблица №4</i>	Данни за съотношенията между броя на музеите, музейните единици и музейните посетители в областите на България, съотнесени с броя на населението в областните градове
<i>Таблица №5</i>	Основни звена на регионалните музеи – брой и статут
<i>Таблица №6</i>	Данни за броя на музейните единици в регионалните музеи към 2015 г.
<i>Таблица №7</i>	Данни за съотношенията между музейните единици и площта на фондохранилищата
<i>Таблица №8</i>	Данни за площта и броя на фондохранилищата и ателиетата в регионалните музеи
<i>Таблица №9</i>	Обеми и съотношения на площите на експозиции и фондохранилища на регионалните музеи с предполагаеми обеми на евентуални обединени регионални фондохранилища
<i>Таблица №10</i>	Динамика в броя на временните експозиции на регионалните музеи
<i>Таблица №11</i>	Данни за съотношенията между щатните места на музеите в административните области и в регионалните музеи
<i>Таблица №12</i>	Периодични издания на регионалните музеи
<i>Таблица №13</i>	Статистически данни за посещаемостта на

	музеите и основните дейности през 2015 г.
<i>Таблица №14</i>	Данни за приходите и разходите на музеите в България по статистически райони за 2015 г.
<i>Таблица №15</i>	Регионалните музеи в Интернет
<i>Таблица №16</i>	Проект за създаване на национална система за дигитализация на движимите културни ценности в българските музеи
<i>Диаграма №1</i>	Движение на средната работна заплата в България (2013–2015)
<i>Диаграма №2</i>	Тематично разпределение на съдържанието на Известия на РИМ – Ловеч, Т. 1–10 (1995–2013)

18. ПРИЛОЖЕНИЕ

Примерен списък на устройствени нормативни актове, препоръчителни като стандарт за добро функциониране на регионалния музей

1. Правилник за устройството и дейността на музея;
2. Правилник за вътрешния трудов ред;
3. Вътрешни правила за работната заплата;
4. Етичен кодекс;
5. Правилник за атестация на служителите;
6. Правилник за комплектуване и ползване на Научния архив;
7. Правила за работата на експертно-оценителната комисия;
8. Правила за работата на Музейния съвет;
9. Правилник за комплектуване и ползване на библиотеката;
10. Правила за реда и организацията на ползване на културни ценности от основния и научнопомагателния фонд от граждани;
11. Правилник за устройството и дейността на лабораторията/ателието за реставрация и консервация (в институциите, където съществуват);
12. Вътрешни правила за планиране и организация на провеждането на процедури по възлагане на обществени поръчки и за контрол на изпълнението на сключените договори за обществени поръчки;
13. Указания за откриването и поддържането на обществените музейни колекции в териториалния обхват на музея.
14. Правилник за дейността на научната група (в институциите, към които е учредена).

19. ИЗТОЧНИЦИ

Нормативни източници

Закон за закрила и развитие на културата. Изменян и допълван. // *Държавен вестник*, бр. 50 от 1 юни 1999.

Закон за културното наследство. Изменян и допълван. // *Държавен вестник*, бр. 19 от 13 март 2009.

Конвенция за опазване на световното културно и природно наследство. Утвърдена от Генералната конференция на ЮНЕСКО, ноември 1972 г. Приета с разпореждане на Бюрото на Министерски съвет от 4 февруари 1974 г. Ратифицирана от Народното събрание. // *Държавен вестник*, бр. 44 от 27 май 2005.

Наредба №Н-3 от 3 декември 2009 г. за реда за извършване на идентификация и за водене на Регистъра на движими културни ценности. // *Държавен вестник*, бр. 101 от 18 декември 2009.

Наредба №Н-5 от 11 декември 2009 г. за реда за създаване и дейността на научни групи към музеите. Изменяна и допълвана. // *Държавен вестник*, бр. 2 от 8 януари 2010.

Наредба №Н-6 от 11 декември 2009 г. за формиране и управление на музейните фондове. // *Държавен вестник*, бр. 2 от 8 януари 2010.

Наредба №Н-00-0005 от 8 юни 2010 г. за условията и реда за възпроизвеждане на културни ценности в копия, реплики и предмети с търговско предназначение. Изменяна и допълвана. // *Държавен вестник*, бр. 46 от 18 юни 2010.

Наредба №Н-2 от 12 януари 2012 г. за определяне размера на възнаграждението на лицата, предали вещи по реда на чл. 93 от Закона за културното наследство или съобщили ценна информация за такива вещи. // *Държавен вестник*, бр. 7 от 24 януари 2012.

Наредба №Н-9 от 27 април 2012 г. за реда за създаването и управлението на обществените колекции. // *Държавен вестник*, бр. 39 от 22 май 2012.

Наредба №2 от 25 февруари 2014 г. за реда за издаване на разрешения за износ, временен износ и временно изнасяне на движими културни ценности и на сертификата по чл. 128, ал. 3 от Закона за културното наследство за изнасяне и временно изнасяне. // *Държавен вестник*, бр. 28 от 28 март 2014.

Наредба №Н-4 от 8 октомври 2013 г. за условията е реда за представяне на културните ценности. // *Държавен вестник*, бр. 28 от 28 март 2014.

Наредба №Н-4 от 12 юни 2015 г. за условията е реда за осъществяване на дейностите по консервация и реставрация на движими културни ценности. // *Държавен вестник*, бр. 4 от 23 юни 2015.

Препоръка на Европейската комисия от 27 октомври 2011 г. относно цифровизацията и представянето чрез Интернет на материали от областта на културата, както и за съхранението на материали в цифров вид. // *nationallibrary.bg*

Регламент за изпълнение (ЕС) №1081/2012 г. на Европейската комисия от 9 ноември 2012 г. за целите на Регламент (ЕО) №116/2009 г. на Съвета относно износа на паметници на културата. // *eur-lex.europa.eu*

Интерпретативни текстове

Бонева, Вера. Архивният документ в Историческия музей – правен статут и фактическо състояние. // *Архивен преглед*, 2004, кн. 3 – 4, 43–48.

Бонева, Вера. Българската възрожденска книжнина в музейните фондове и музейните експозиции. // *Социализация на българското културно-историческо наследство*. Първа научна конференция по проблемите на културно-историческото наследство, 31 ян. 2011 г. София, 2011, 281–292.

Бонева, Вера. Българските музеи и музейни ценности в европейската дигитална библиотечка Европеана. // *Паметници, реставрация, музеи*, 2001 кн. 1 – 2, 85–94.

Бонева, Вера. Музеи и туризъм в България. София: "Фабер", 2011.

Бонева, Вера. Музейната мрежа в България. София: "Фабер", 2014.

Бонева, Вера. "Обществено достойние": отново за статуса и състоянието на архивните документи в българските музеи. // *Национална културна стратегия и европейска духовна интеграция.* Втора научна конференция по проблемите на културно-историческото наследство, проведена в Големия салон на БАН на 9 февр. 2012 г. София: Фондация "Арете-Фол", 2012, 150–167.

Бонева, Леонора. Музейните изложби. Пространство – колекции – публика. София: Сдружение "Кръг Будител", 2007.

Борисова, Савена. Музеите и маркетингът. Семиотичен подход: Проекти, посещаемост, мениджмънт. София: Сдружение "Кръг Будител", 2008.

Българската култура между държавата и пазара. Национална конференция. София, 2007.

Българските музеи в условията на членството на страната в Европейския съюз. Сборник материали от Юбилейната научна конференция по случай 130 години музейно дело и 95 години музей в Сливен, 13–14 май 2008 г. Ред. *Петър Миладинов.* Сливен: ИК "Жажда", 2008.

Виж кой говори. Комуникационни и интерпретационни модели в музея. София: ИЕФЕМ, 2014.

Визии за музеологията и етнологията. Сборник с материали от XI пролетни четения на Асоциация по антропология, етнология и фолклористика "Онгъл" и РИМ – Русе. Б.м.: "Фабер", 2011.

Делибалтова, Вася. Музеи, образование, метакогниция. София: УИ "Св. Климент Охридски", 2015.

Димитрова, Светла. История на Старозагорския музей. Стара Загора: Издателство "Дъга", 2007.

Димитрова, Светла и Бета Хараланова. Регионалните музеи – необходимост или финансово разточителство. // *Известия на Българското историческо дружество*, Т. 41, 2011.

Добри практики в дейността на регионалните музеи в Северна България. Съст. *Николай Ненов.* София: ИИК "Род", 2008.

Добри практики на музеите с медиите. Семинар, 6–7 ноем. 2008 г. Стара Загора: Издателство "Летера принт", 2008.

Добри практики: Иновативни технологии и практики в опазването и социализацията на културното наследство. Възможности и механизми за финансиране. Перник: РИМ – Перник, 2015.

Добри практики на музеите с университетите. Сборник доклади от Национален семинар – Благоевград, 23–24 апр. 2009 г. Благоевград: Издателство "Бон", 2010.

Добри практики: образованието в музея, учебни експозиции и програми, работа с ученици. Национална работна среща – семинар. Варна, 14 – 16 ноем. 2012 г. Съст. *Валентин Плетньов*. Варна: ИК "Славена", 2013.

Доклади от Научна конференция, посветена на 100 години от създаването на Исторически музей – Сливен и 135 години от началото на музейното дело в града: "Културно наследство, музей: проучвания, колекции, експозиции". Сливен: ИК "Жажда", 2015.

Жекова, Жена. (SigiDoc – DOC for Byzantine Seals) – опит/възможности за дигитализация на колекцията с печати на РИМ – Шумен. // *Исторически преглед*, 2011, кн. 5 – 6, 272–277.

Игнатова, Анка. Националното документално богатство и българските музеи (1878–1989). Велико Търново: "Фабер", 2013.

История и развитие на музеите в България. 80 години Исторически музей – Самоков. Сборник доклади и съобщения. Национална научна конференция. Самоков, 2016.

Казаларска, Светла. Музеят и обществото на спектакъла. // Сборник доклади от Втората научна конференция от серията "Дебати в музеологията". София: ИЕФЕМ, 2016, 13–25.

Казаларска, Светла. Музеят на комунизма между паметта и историята, политиката и пазара. София: УИ "Св. Климент Охридски", 2013.

Керелезова, Вера, Елена Бояджиева. Гостуваща етнографска изложба на Националния исторически музей в Бургас. // *Известия на Националния исторически музей*, Т. XXVII, 2015, 285–287.

Кисьов, Костадин. 130 години Археологически музей – Пловдив. // *Годишник на Регионалния археологически музей – Пловдив*, Т. 12, 2014, 1–25.

Кръстева, Стефанка. Ела в моя музей: Очакват ни приключения! София: Фондация "Моят музей", 2016.

Кръстева, Стефанка. Студии по музеология. Кн. 1 и 2. Тотема, тезауруси, кунсткамери, виртуални пространства. София: Издателство ФДК, 2003.

Кьосева, Цветана. Управление на музея. София: Издателство УНИКАРТ, 2015.

Лалев, Иван. Исторически музей – Ловеч (1895–2005). Велико Търново: ИК "Витал", 2007.

Лозанова, Весела. Динамика на съвременния музей. София: Издателство БИ, 1999.

Модерният музей: модели за адаптация. Доклади и научни съобщения, изнесени на Национална научна конференция, посветена на 120 години музейно дело в Габрово, 14–15 окт. 2003 г. Б.м.: "Фабер", 2004.

Музеи и колекции. Сборник с доклади и съобщения от Национална конференция "Музеи и колекции" – 2015 г. Смолян: РИМ – Смолян, 2016.

Музеи и медии: Добри практики в дейността на музеите. Сборник с материали от Националната научно-практическа конференция – Плевен, 16 и 17 окт. 2008 г. Съст. и ред. [предг.] *Михаил Грънчаров.* Плевен: РИМ – Плевен, 2008.

Музеи и общини. Сборник с материали от Национална научна конференция, проведена на 4–5 апр. 2016 г. в гр. Попово. Б.м.: "Фабер", 2017.

Музеите и устойчивото развитие. Сборник с доклади от Четвъртата национална научна среща, 3–5 юни 2015 г. Бургас: РИМ – Бургас, 2015.

Музеологията в България днес. Доклади и съобщения от Националната научна конференция – Хасково, 15–16 ноем. 2007 г. Хасково: РИМ – Хасково, 2007.

Музеят и градът. Сборник с доклади от Национална научна конференция, посветена на 50-годишнината на Музея на занаятите (Троян, 18–19 окт. 2012 г.). Велико Търново: "Фабер", 2013.

Музеят и обществото на спектакъла. Сборник доклади от Втората научна конференция от серията "Дебати в музеологията" (25–26 септ. 2014 г.). София: ИЕФЕМ, 2016.

Музеят – традиции и съвременност. Доклади и съобщения от Международна научна конференция, посветена на 40-годишнината от създаването на Етъра. Велико Търново: "Фабер", 2005.

Национален музеен семинар "Обучение на обучители по музейни образователни програми", 12–14 дек. 2001 г. Съст. *Екатерина Цекова.* София, 2001.

Национален семинар "Добри практики": Музеите и работата им в мрежи (общинска и държавна администрация, НПО, културни институти, образователни институти и други организации, работа с доброволци). Велико Търново, 17–18 ноем. 2011 г. Велико Търново: Издателство ДАР-РХ, 2011.

Недков, Симеон. Музеи и музеология. София: Издателство "Лик", 2008.

Ненов, Николай. Общуване с наследството: в търсене на музейни траектории. София: ИИК "РОД", 2016.

Пенкова, Соня. Музейната мрежа в България: Последните двадесет години (1989–1912). София: НВИМ, 2012.

Петков, Димитър. Изследователската и издателската дейност на РИМ – Разград. // *Известия на РИМ – Разград*, Т. I, 2014, 907–931.

Принципите на музейната мрежа и образованието. Учебният музей: Функции и стратегии. София: Музей на НБУ, 2010.

Публично-частното партньорство и устойчивото развитие на културното наследство. Трета научна конференция по организация, управление и защита на културно-историческото наследство, 31 ян. 2013 г. София, 2014.

Ролята на музеите и галериите за регионалното културно, туристическо и икономическо развитие. Сборник с доклади от Втората национална научно-практическа конференция с международно участие. Дом на хумора и сатирата – Габрово, 13–15 май 2004 г. Габрово: УИ "Васил Априлов", 2004.

Русев, Руси. Музеят – накъде през XXI век? София: Издателство "Св. Георги Победоносец", 1998.

Социалните функции на музея през XXI век. Доклади от научна конференция, посветена на 30 години от създаването на музей "Земята и хората". София, 2016.

Спомени на шуменци за една отминала епоха. Интервюта и бележки на Георги Джумалиев. Част 1. Шумен: РИМ – Шумен, 2015.

Съхраняването на националната идентичност и музеите в България като част от устойчивото развитие. Сборник с материали от Национална музейна среща – Карлово/Калофер, 2013 г. София: Издателство "Златен змей", 2014.

Цекова, Екатерина. Музейна комуникация и музейно образование. Ред. Руско Русев. София: Сдружение "Кръг Будител", 2007.

Цекова, Екатерина. Неформалните музейни образователни практики – фактор за устойчиво духовно развитие на обществото. // *Будител*, 2 (28), апр. – юни 2013, 93–95.

Adult Education, Museums and Art Galleries: Animating Social, Cultural and Institutional Challenges. Edit. by *Danrele E. Clover, Kathy Sanford, Lorrain Bell, Kay Johnson.* Rotterdam: Sense Publishers, 2016.

Ambrose, Timothy, Crispine Paine. *Museum Basics.* Second edit., Routledge, 2012.

Art and Cultural Heritage. Law, Policy and Practice. Edit. by *Barbara T. Hoffman.* Cambridge University Press, 2005.

City Museums and City Development. Edit. by *Ian Jones, Robert R. Macdonald, Daril McIntyre.* AltaMira Press, 2008.

Cultural Heritage in a Changing World. Edit.: *Karol Jan Borowiecki, Neil Forbes, Antonella Fresca.* Springer Open, 2015.

Edson, Gary. *Museum Ethics in Practice.* Routledge, 2017.

French, Ylva, Sue Runyard. *Marketing and Public Relations for Museums, Galleries, Cultural and Heritage Attractions.* Routledge, 2011.

Gray, Clive. *The Politics of Museums.* Palgrave Macmillan, 2015.

Griffin, Dess, Morris Abraham. *The Effective Management of Museums: Cohesive Leadership and Visitor Focused Public Programming.* // *Museum Management and Marketing.* Edit. by *Richard Sandell, Robert R. Janes.* Routledge, 2007, 104–141.

- Hein, George E.* Progressive Museum Practice. John Dewey and Democracy. Walnut Creek California: Left Coast Press Ins., 2012.
- Henning, Michelle.* Museums, Media, and Cultural Theory. Open University Press, 2006.
- Knell, Simon.* National Galleries. Routledge, 2016.
- Laws, Ana Luisa Sánchez.* Museum Website and Social Media: Issues of Participation, Sustainability, Trust and Diversity. New York & Oxford: Berghahn, 2015.
- Manual of Curatorship. A Guide to Museum Practice. Edit. by *John M. A. Thompson.* Second edit. Routledge, 2012.
- Manual of Museums Exhibitions. Edit. by *Barry Lord, Maria Piacente.* Second edit. Rowman & Littlefield, 2014.
- Museums in a Digital Age. Edit. by *Ross Parry.* Routledge, 2010.
- Museums, Ethics and Cultural Heritage. Edit. by *ICOM.* Routledge, 2016.
- Museum Management and Marketing. Edit. by *Richard Sandell, Robert R. Janes.* Routledge, 2007.
- Museums in the Material World. Edit. by *Simon Knell.* Routledge, 2008.
- Museum Revolutions: How museums change and are changed. Edit. by *Simon Knell, Suzanne MacLeod, Sheila Watson.* Routledge, 2009.
- National Museums. New Studies from Around the World. Edit. by *Simon Knell, Peter Aronsson, Arne Bugge Amundsen.* Routledge, 2011.
- Reflecting Europe in its museum objects. Berlin: *ICOM-Europe,* 2010.
- Regional Museums and the Post-industrial Age. Edit. by *Susan E. Hanna.* ICOM, The International Committee for Regional Museums, 2012.
- Sandel, R.* Social Inclusion, the Museum and the Dynamics of Sectoral Change. // *Museum & Society,* 2003, № 1 (1).
- Simon, Nina.* The Participatory Museum. Santa Cruz, California: Museum, 2010.
- Suchy, Sherene.* Leading with Passion: Change Management in the 21st-Century Museum. AltaMira Press, 2011.
- Talboys, Craeme K.* Museum Educator's Handbook. Second edit. ASHGATE, 2005.
- The State of Nonprofit America. Edit. by *L. M. Salamon.* Washington D.C.: Brookings University Press, 2002.

Towards a New Museum Poliy: Discussion Guide. Minister of Public Works and Government Services of Canada. Ottawa, 2005.

Други

Археологически музей – Варна / Varna museum of Archaeology [документален филм]. Т.Т.V.I // www.youtube.com

Военно гробище-музей Добрич [документален филм]. ДОБРУДЖА ТВ, 2015. // www.youtube.com

Етнографски музей – Пловдив [документален филм]. Продуцентска къща "Ние", 2015. // www.youtube.com

Звуци и картини от България: Панорама "Плевенска епопея – 1877 г." [документален филм]. Folklor TV, 2015. // www.youtube.com

Музей на минното дело, гр. Перник, обл. Перник [филм]. Мястото БГ, 2015. // www.youtube.com

Панорамата в Плевен / Pleven Panorama [документален филм]. БНТ – Русе, 2015. // www.youtube.com

Регионален исторически музей – Кърджали [документален филм]. Trakia Tours, 2010. // www.youtube.com

Статистически данни на Националния статистически институт. // www.nsi.bg

Museums Exhibiting Europe. Project *EuroVisions*. One Object – Many Visions. // www.museums-exhibiting-europe.de

Извън изрично изброените тук източници, сме се уповавали на *собствения си опит* и на дългогодишните си наблюдения и контакти в системата на българските музеи. Използвали сме и *Интернет сайтовете на музеите*, чийто списък е включен в частта, свързана с присъствието на регионалните институции на паметта в дигиталното пространство. В обхвата на информационната база на настоящата книга влизат *научните издания и поредици* на регионалните музеи, които няма как да бъдат изброени цялостно. Останалата печатна продукция – дипляни, брошури, каталози, афиши, флайери, билети и др., също допринася за формирането на част от тезите и концепциите, представени тук. Доверяваме се и на някои

информационни сайтове в Интернет, които са с доказана идентичност и по правило са свързани с официални структури – общини, областни администрации, туристически агенции, информационни агенции, централна администрация. Благодарни сме на *всички колеги* от екипите на регионалните музеи, с които обсъждахме работните варианти на част от идеите и представите, намерили място в тази книга. Сигурни сме, че общата загриженост за бъдещето на тези ключови звена на културната ни инфраструктура ще създаде предпоставки за преодоляване на част от трудностите и проблемите, очертани тук, и за още по-осезаемото открояване на общобългарската мисия и националния статус на регионалните музеи в страната.